

I. RÉSZ

A falut Slobodna Vlastnak hívták, és a felette levő erdőségben tanýáztak a dilji osztag egységei.

Járőrben voltunk és hajnalban érkeztünk csak vissza a csapattest-hez.

A zászlóalj-parancsnokságra hívtak. Babo, a politikai biztos — ez volt a partizánneve — közölte velem, hogy áthelyezték.

A magyar zászlóaljba.

Furcsán nézhettem rá, így hát, mintegy bizonyítékul, hogy nem tréfál, átnyújtotta az írást.

A Horvátországi Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztatok parancsnoksága állította ki 1943. augusztus hó 9-én:

„A fenti parancsnokság határozata értelmében megalakul a Népfelszabadító Hadsereg Petőfi Sándor nevét viselő magyar egység.” E célból elrendeljük, hogy valamennyi katonai alakulat és intézmény augusztus 14-éig bezárólag minden magyar nemzetiségű elvtársat indítson útba a zvečevói közvetítőbe, ahonnan majd telefonon igazolják érkezésüket.

A parancsnokság hangsúlyozni kívánja, hogy a rendelkezés kivétel nélkül minden magyar nemzetiségű elvtársra és elvtársnőre vonatkozik, rendfokozatra és tisztségre való tekintet nélkül, mivel a fentebb említett csapattest létrehozásának elsőrendű politikai jelentősége van.

Hasonlóképpen Zvečevóra kell vezényelni a német nemzetiségű elvtársakat és elvtársnőket is, hogy külön német katonai egység is alakulhasson.

A parancsot feltétlenül és időre végre kell hajtani.

Halál a fasizmusra — Szabadság a népnek!

D. Brkić politikai biztos s. k., és Petar Drapšin parancsnok s. k. (Eredetije a pakraci múzeumban.)

Ha jól emlékszem, először is megboldogult apám jutott eszembe. Jó

anyámmal együtt csakugyan Magyarországról származott és nagy magyar is volt, sajnos, a szó negatív értelmében. Megrögzötten kormánypárti és ő vitte a faluban a szót Khuen-Héderváry Károly gróf korteseként. És ebben a szellemben nevelt bennünket, gyerekeket is, szerencsére nem nagy sikerrel. A gyári munkások közé keveredve másfajta eszmények keltették fel az érdeklődésemet. 1923-ban, húszéves koromban, léptem be a Jugoszláv Kommunista Pártba, és ennek a ténynek köszönhettem azt a kapcsolatot is, melynek révén most a partizánokhoz kerültem. Utunkat az erdőbe, ahogyan akkoriban mondták, a Slavonski Brod-i pártsejt szervezte. 1943. január hatodikán kellett indulnunk. Harmincvalahányan lehettünk, nagybőrára ifjúmunkások és gimnazisták. Velem jött az egész család: a feleségem, a lányom és a fiam. Csak a legszükségesebb holmit hoztuk magunkkal. A konspiráció íratlan törvényei szerint ki-ki külön érkezett a megbeszélt helyre, ahonnan egy illegális terepi pártmunkás vezetett bennünket tovább. Fogalmunk sem volt, hogyan fogjuk majd feltalálni magunkat a szabad ég alatt. Az otthoni kényelemnek mindenestre befellegzett. Azonkívül attól is tartanunk kellett, hogy netalán a hátrahagyott hozzátartozókon bosszulja majd meg magát az ellenség. Szabad területre a Dilj hegység lankáin, Paučje falu közelében léptünk. Ekkor láttunk először partizánokat. Egy rohamosztag menetelt, nagy vörös zászlóval az élen. Ha író lennék, talán elmondhatnám, mit éreztünk ekkor idősök és fiatalok, párttagok és ifjúkommunisták. De nem vagyok író, érje be az olvasó annyival, hogy csak annyit mondjak, egyszeriben nem éreztük magunkat fáradtnak, csodálatosképpen szorongásaink is megszűntek, és néhány nap múltán már mi is felszabadultabban és dagadó mellet haladtunk tovább az időközben mintegy száz főre szaporodott csoporttal, és akkor is éppen Zvečevo felé. A műhelyben kaptam beosztást, amelyet egy erdőszlakban rendeztek be a falu felett. Fegyvereket javítottunk és a fel nem robbant repülőgépbombákból szedtuk ki a robbanóanyagot a diverzánsoknak. Nem sokkal később egy tankot is hoztak; a hűtőjét hoztam rendbe. Közben, sajnos, megbetegedtem, és az egyik közeli partizánkórházba szállítottak. Hastífuszom volt. Három-négy deszkabarakk, priccsek, szalma, pokróc és néhány párna. Egyetlen orvos kezelt bennünket és néhány ápolónő. A legszörnyűbb azonban a koszt volt. Folyton-folyvást krumplit főztek vízben.

Áprilisban engedtek csak el, éppen a negyedik ellenséges offenzíva idején. Első — és sikertelen — partizánfeladatom: könyvek beszerzése volt. Slavonski Brodba kellett belopóznom, hogy kiássak egy ládát, amelyet még annak idején az egyik elvtárs udvarában dugtunk el a

rendőrség elől. Marxista irodalom kellett a politikai órák előadóinak. Májusban kerültem a dilji zászlóaljba. Domobran járóőrköt fegyvereztünk le, vasutat robbantottunk. Egy Drago nevezetű Eszék környéki bajtárs volt a századparancsnokom. Ritkán találkoztam leleményesebb és bátrabb partizánnal. Egy ízben az általa elfoglalt őrhelyről hívta fel telefonon az andrijeveci vasútállomáson az usztasákat, hogy boszszantsa őket.

A politikai biztos szava riasztotta szét a gondolataimat. Közölte, hogy a feleségemnek is velem kell jönnie, és hogy azonnal induljunk.

Vita nincs. A jelek szerint valóban meg kell válni ezektől a bajtársaktól, akikkel olyannyira összeemelegedtem. Többek között ezzel a politikai biztossal, akit egyszer majdnem lelőttünk tévedésből. Egy Betetinci nevű falut támadtunk meg éjjel. Usztasákra vadásztunk, akik hazajártak aludni. Szakasunk az erdő szélén várt indulásra. Egyszerre csak zseblámpafény villant a sötétben. Valaki jött velünk szembe. Partizán aligha, az nem gyújt világot. Halk beszélgetés is hallatszott, tehát legalább ketten lehettek. A szakaszparancsnok rájuk kiált: ki az?! Ekkor azonban az egyik harcos puskája véletlenül elsült. Mire a többiek is tüzelni kezdtek. A jövevények eltűntek a sötétben. Mondanom sem kell, hogy az akció nem járt sikerrel. Az usztasák is meghallották a lövéseket és felkészültek a fogadtatásunkra. Négyüket sikerült csak ártalmatlanná tenni. Ketten a mieink közül is megsebesültek. Másnap pedig még az is kiderült, hogy még két emberünket majdnem a másvilágra küldtünk. Azokat, akikre a sötétségben lőttünk. Egyikük egy környékbeli pártaktivista volt. A másik meg ez a biztos itt, aki most nyújtja búcsúra a kezét.

Megint az apámra kellett gondolnom. És arra, hogy nekem szinte sohasem jutott eszembe, milyen nemzetiségű is vagyok. A pártban közismerten nem aszerint becsültük egymást. S most megint jelentőségre tett szert ez a már-már elfelejtett körülmény.

Mindegy, nem volt mit tenni, fel kellett szednünk a sátorfánkat, összeölelkeztünk a harcosokkal, és nehéz szívvel elindultunk az aszszonnyal a „Petőfi Sándor” zászlóaljba. Az illegális pártmunkában is szentírásnak számított a „direktíva”, ha nem értetted egészen a célját, akkor is. Ehhez járult itt még a szigorú partizánfegyelem. Apelláta pedig éppenséggel nem volt. Zvečevo felé igyekezve azzal nyugtatgattuk magunkat, az átélt felejthetetlen napokra emlékezve a bajtársakkal, amivel annyiszor máskor is az utóbbi évek során: tudja a párt, tudnia kell, hogy mit csinál.

AZ UTAT nagyobbára ismertük. Át kellett haladnunk Paučjén; itt székelte a körzeti parancsnokság. Majd nekivágtunk a Krndija és a Pa-puk hegységnek. Végre minden baj nélkül megérkeztünk Zvečevóra.

Sajnos késve.

Hűlt helyük volt már a bajtársaknak. Egy nappal előbb Slatinski Drenovacra mentek.

Még hozzá most már mint Petőfi-zászlóalj.

Név szerint Kis Ferenc, Virág Róbert, Géri Károly, Takács Antal, Kufer Sándor, Hirsl József, Kis Antal, Szobocsán Júlia, Baki Szlavica, (a lányom révén a Baki család is képviselve volt mégis), Orlics Fáni, Racsek Iván, Fehér István, Szobocsán József, Peleskó György, Laki József, Bede Ferenc és Kovács Ferenc.

Az összegyűlteknél Dušan Brkić elvtárs, a hadtestparancsnokság politikai biztosa tartott beszédet. Majd felolvasta a napiparancsot, amelyet a Horvátországi Népfelszabadító Hadsereg II. hadtestének parancsnoksága adott ki 127-es számmal és rajta a most már a biztos történelminek nevezhető dátum: 1943. augusztus 15.

Ezt az okmányt is a pakraci levéltár őrzi és a következőket tartalmazza:

„A II. hadtest parancsnokságának területén állomásozó összes katonai egységeknek és intézményeknek.

A fenti parancsnokság elrendeli a Horvát Népfelszabadító Hadsereg Petőfi Sándor nevét viselő magyar zászlóaljának megalakítását. Az egység a Dráva menti osztag állományába tartozik és 80 harcosból áll. Ha történetesen nem lenne elegendő magyar nemzetiségű harcos, az alakulatot a Dráva menti osztag parancsnoksága szerb és horvát nemzetiségű harcosokkal töltsse fel.

A Horvátországi Népfelszabadító Hadsereg Petőfi Sándor nevű magyar zászlóaljának parancsnoka Kis Ferenc, politikai biztosa Géri Károly. A parancsnokhelyettesi tisztséget Peleskó György tölti be, a politikai biztos helyettese pedig Virág Róbert. A parancsnokság főnöke Kaufer Sándor elvtárs.

A századparancsnokokat és a politikai biztosokat az osztag parancsnoksága nevezi ki, figyelembe véve az elvtársak képességeit. A kinevezéseket a hadtestparancsnokság erősíti meg.

A Népfelszabadító Hadsereg magyar zászlóaljának vezényleti nyelve a magyar, a zászlóalj harcosainak jogukban áll partizánsapkájukon az ötágú csillag mellé nemzetiszínű kokárdát tűzni.

A Dráva menti osztag köteles a legrövidebb időn belül minél több magyar harcost toborozni, megerősíteni a zászlóaljat és brigáddá fejleszteni.

A magyar zászlóalj megalakításának célja, hogy a magyar kisebbséget, azaz a magyar ajkú lakosságot bevonja a Népfelszabadító Had-sereg kötelékeibe, s mozgósítsa a fasizmus elleni harcra, az igazi demokrácia megteremtéséért.

Halál a fasizmusra — Szabadság a népnek!”

A hadtestparancsot Dušan Brkić politikai biztos és Mate Jerković, a törzs vezető tisztje írta alá.

És amint Dušan Čalić-„Cule”, a szlavóniai pártszervezet akkori titkára így emlékezik vissza a zászlóalj megalakításának körülményeire: „... A területi bizottság és a hadtestparancsnokság értekezletén hoztunk határozatot a cseh brigád, a magyar zászlóalj és a német partizánszázad megalakításáról... A zászlóalj megalakításáról szóló határozattal egy időben az alakulat vezető kádereinek kinevezéséről is tárgyaltunk. Parancsnoknak Kis Ferencet javasoltuk. Ismertem bátorságáról és határozottságáról. Háború előtti kommunista volt, tapasztalt, hűséges párttag. Ezt még az usztasák is tudták, mégis, amikor Kis a partizánokhoz csatlakozott, dr. Hefer, az usztasa »főispán«, talán mert nem akarta tudomásul venni, hogy a felszabadító hadseregben nemcsak szerbek és horvátok, hanem szlovákok, csehek és magyarok, sőt nagy számban németek is harcolnak, 1942. december 21-én a »független« Horvátország belügyminisztériumának a következő jelentést küldte: »Utólagosan szerzett értesülés szerint ez év december 6-ról 7-re virradó éjszaka ismeretlen erejű partizáncsapat Cabuna helysége támadt... A cabunai lakosok közül magukkal vitték Kis Ferenc ottani borbélyt...«. A zászlóalj törzskarában javasolt elvtársak közül különösen jól ismertem Baki Ferencet, aki a partizánműhelyünkben dolgozott... »Politikai biztosnak pedig a kis Gérit javaslom« — mondotta »Metalac«. Valaki tréfásan megjegyezte: »Talán, mert te neveltél kommunistának? — Azért is, elsősorban azonban azért, mert bátor, lelkiismeretes és szívvel, lélekkel a mi ügyünk mellett van... Én hoztam a partizánokhoz 17 éves korában. Részt vett első harci vállalkozásainkban. A szülei pedig részt vettek az 1919-es magyarországi szocialista forradalomban... Később az öreg nálunk telepedett le Brodski Slatnikon... A fiú pedig az apjára üt, jó forradalmár« — mondotta Slavonski Brod járási bizottságának akkori párttitkára, »Metalac« elvtárs. Végül megegyeztünk abban, hogy a hadtestparancsnokság a magyar zászlóalj parancsnokává Kis Ferencet nevezi ki Cabunáról, politikai biztosnak pedig Géri Károlyt. Peleskó Györgyöt parancsnokhelyettesé nevezték ki, a mindig dalos kedvű Virág Róbertet pedig, aki mindig készen állt arra is, hogy elsőnek vesse magát a harcba, a politikai biztos helyettesévé”. (Dušan Čalić: *A hősök is emberek*, Kossuth könyvkiadó, Budapest, 1967.)

Milan Martinović-„Metalac” (a háború után Újvidéken és Szabadkán töltött be felelős pártfunkciókat és egyéb tisztségeket) visszaemlékezései nyomán most már az előzményekről is tudunk. 1942 májusában Antun Biber-„Tehek” elvtárs, a horvátországi pártvezetőség küldötteként újjáalakította a Slavonski Brod-i városi és járási pártbizottságot azzal a céllal, hogy szervezzék a felkelést. „Metalac”, ekkor az utóbbi testület tagja volt. Ebben a minőségben referált egy ízben Pavle Gregorićnak, „Brzi”-nek a helyzetről. Gregorić a pártszervezeteket, Karlo Mrzović-„Gašpar” elvtárs pedig a katonai alakulatokat irányítja a legfelsőbb horvát pártbüro részéről. A jelentéstétel után Gregorić feltette a kérdést: hány lakosa van ennek a területnek, s milyen nemzetiségűek? Majd az iránt érdeklődött, hogy hányan vannak a dilji zászlóaljban. És miután tudomásul vette, hogy az aktív harcosok és a fasisztaellenes szervezetek tagjainak háromnegyed része szerb, noha túlnyomó többségben horvátok élnek a vidéken, továbbá ruszinok, magyarok és németek, felhívta „Metalac” figyelmét arra, hogy a párt egyik legfontosabb feladata a nemzetiségi kérdés megoldása már a népfelszabadító háborúban. Valamennyi népnek és nemzetiségnek — mondta Gregorić elvtárs, perspektívát kell látnia abban az új társadalomban, amelyet a harcok folyamán építünk. Ennek az előfeltétele pedig, hogy valamennyi részt vegyen a jugoszláv népek fegyveres küzdelmében. A fasiszmus ellen harcolva, nemzeti egyenjogúságukat is kivívják... És attól kezdve — emlékszik vissza „Metalac” elvtárs — a felkelést a brodi járásban és egész Szlavónia területén szélesebb alapokon szervezik, egyre inkább a testvériség-egység szellemében...

Ugyancsak a zászlóalj megalakításának előzményeivel kapcsolatban Vladimir Popović elvtárs emlékeztet rá, hogy 1942-ben Zvečevón értekezletet tartottak a szlavóniai kommunistákkal, melyet Popović elvtárs, a horvátországi operatív pártbizottság titkára irányított. Az értekezleten fontos határozatokat hoztak a népfelszabadító harc továbbfejlesztéséről és a pártszervezetek megszilárdításáról Szlavóniában. Tény, hogy a „Petőfi Sándor” zászlóalj megalakítására vonatkozó parancsot a szlavóniai térség katonai parancsnoka és politikai biztosa adta ki, de a parancsnokság valójában a horvátországi operatív pártbizottság határozata értelmében járt el.

De van az újszülött zászlóaljnak még egy „anyakönyvi” adata a Slavonski Brod-i levéltárban. Ezt a titkosrendőrség segítségével az usztasa hatóság töltötte ki németül. Ők is hamarosan tudomást szereztek az eseményről. Mármint arról, hogy: „1. létezik egy, a német nemzeti kisebbség tagjaiból álló, a német antifasiszta Thelmann nevét viselő zászlóalj, amelynek a parancsnoka Rudolf Wampotich, és Johann

Komandi Biljaskog Područja

Prije kratkog vremena naredjeno je svim našim vojnim jedinicama, kao i ustanovama, da pošalju iz svojih jedinica, kao i iz raznih radionica, svoje borbe njemačke i mađjarske narodnosti, da bi se omogućilo formirati njemačku i mađjarsku jedinicu. Međutim, iako je rok za dolazak takovih drugova istekao još 15. o.n.j., naše vojne jedinice, kao i druge ustanove, nisu obzvale važnost ovoga formiranja i nisu sve do danas poslale takove drugove na određeno mjesto.

Stoga Vas se naredjuje, da se odmah po prijemu ovoga naredjenja, pošaljete navedeni drugovi i to:

- 1.-Baki Ferenc-Lisnar, po narodnosti Mađjar;
- 2.-Pišta (za kojega ~~imamo~~ prezime ne znamo), po narodnosti Mađjar, nalazi se kod Vas kao ekonom.

Gore navedeni drugovi neka se pošalju odmah po prijemu ovoga naredjenja u Štab Podravskog Odrada, u čijem će se sastavu nalaziti i druge jedinice.

Štabu Podravskog Odrada

Dragi Zeto i Jarane!

Kao što vidite iz priloženih akata, ovaj Štab formirao je danas mađjarski bataljon i njemačku četu. ~~U sastavu~~ Sastavak tih jedinica jest u prvom redu političkog karaktera: te jedinice kreću se kroz njemačke i mađjarske sela i gradove i vršeći političku propagandu u korist naše borbe, nastojeći da povuku u naše redove što veći broj Nijemaca i Mađjara. Pošto su to još za sada male jedinice sa ljudima i neiskusnim rukovoditeljima, prisiljeni smo da ih stavimo pod komandu naših većih jedinica. Vi ih dakle upućujemo u sastav vašega odreda i prema tome nameru se vama slijedeći zadaci:

1.-Po dolasku tih jedinica pod vašu komandu, Vi ćete prije svega popuniti mađjarski bataljon na brojne stanje 80 drugova, a njemačku četu na 40 drugova. Tu popunu izvršićete sa drugovima hrvatske i srpske narodnosti iz vašega odreda.

2.-Svi ~~vaši~~ unutar tako popunjenih tih jedinica, izvršićete organizaciju, formirajući u mađjarskom bataljONU dvije čete, a unutar njemačke čete dva voda i odrediti tim novim jedinicama rukovodstvo njemačke, odnosno njemačke narodnosti, te tako odredjene rukovodioce poslati kao predlog ovome Štabu na odobrenje. Razumije se da čete ćete podijeliti na vodove, a vodove na desetine. Ova posljednje uini-

te u suglasnosti sa Štabom mađjarskog bataljona, odnosno četiri bez oružja.

3.-Svi drugovi koji su u tome bataljONU, odnosno četiri bez oružja, treba da se naoružavaju. Potreban broj karabina uzešćete od Komande Pupačko-Krčkijskog Područja. Razumije se, da karabini treba da budu ispravni, te da imaju sav pripadajući pribor /opasnice, fliške,je sa 55 metaka, noževa/. Svi bore u tim jedinicama, treba da imaju puške Mauser 7.9 mm. M.24 ili preradjene samohodne, a nipošto da ih se naoružava sa što kakvim trometkama ili njima sličnima.

4.-Vi treba također da snabdijete Štab mađjarskog bataljona sa svim potrebnim materijalom i sredstvima za obavljanje komandiranijskog posla /pisani stroj, papir, indigo, koverta i t.d./, što to važi i za komandu njemačke čete, ukoliko sa to imate mogućnosti.

8. Az 1943. augusztus 15-én keltezett napiparancs fényképmásolata

9. A hadtestparancsnokság leírása magyar barcosoknak az újonnan alakult Petőfi-zászlóaljba való áthelyezésével kapcsolatban

16-3
 1130

Polozaj

na kojem treba da su upoznati sve mase javnosti.

Pomenuti bataljon biće u sastavu Pedraskvog odreda i biće jak 90 boraca. U koliko nema dovoljno boraca za bataljon mađarske narodnosti, neka Stab Pedraskvog odreda isti popuni na boricima srpske i hrvatske narodnosti.

Za zamjenika komandanta bataljona, postavlja se Poljske Društvo, a za zamjenika političeskoga drug Vira Robert, a za zamjenika političeskoga drug Vira Robert, a za zamjenika političeskoga drug Vira Robert.

Za Mofa Štoba postavlja se drug Kaufer Šander.

Komandire i komesare 88ta postaviše Stab Očreda, prema spoznaji pojedinih drugova. Za postavljanje istih tražiće potvrdu od strane svega Staba, t.j. Staba Korpusa.

Mađjarski bataljion NOV ima komandu na mađjarskom jer ku, Bor-
ci pomenutog bataljona imaju prave nositi na partizankama pored petek-
rke svijesde i mađjarsku nacionalnu zastavu.

Štab Pedravskega Odrača dužan je da u najkraćem roku nabavi
še što više Mađara, ojača bataljon i pretvori ga u Brigadu.

Svrha šermirajućih Mađarskaskog bataljona, jeste uvažavanje svih pripadnika mađarskih mađjaka u Narodno-Oslobodilačku Vojsku, a za borbu protiv fašizma i uspostavu prave istinske demokracije.

Politkeneser:

Vlado Janić

Kommandant:

Vincent Smith

Mücher a politikai biztosa. 2. és egy Petefi Schandor nevezetű zászlóalj a magyar nemzeti kisebbség soraiból, amelynek a parancsnoka Kisch Ferenc, a politikai biztosa pedig Sljeri Karol. Mindkét zászlóaljnak engedélyezték, hogy anyanyelvüket használják szolgálati nyelvként. Ellenőrizni szeretnék a fenti állítások pontosságát, ezért a nyomozás eredményét küldjük meg ennek a hivatalnak. Ugyanakkor kérjük az összes személyi adatokat, azaz Rudolf Wampotich, Johann Mücher, Kisch Ferenc és Sljeri Karol, továbbá valamennyi családtagjuk személyi adatait...”

Elég az hozzá, hogy Slatinski Drenovacon még mintegy 60 harcos gyűlt össze és csatlakozott az előbbiekhöz. Így hát — Fehér István emlékezése szerint, aki az első között értesült arról, hogy meg fog alakulni a zászlóalj, és már három-négy nappal előbb a požegai körzetbe érkezett bevárni a többieket — kivolt az előírányzott nyolcvanas létszám.

A hadtestparancsnokság sürgető rendelkezéseit, a jelek szerint, végrehajtották az egységek.

A dilji kerületi parancsnokság például augusztus 16-i keltezéssel újabb leiratot kapott. Ebben felróják, hogy noha a határidő lejárt, a magyar és a német elvtársak még mindig nem érkeztek meg valahányan a kijelölt helyre.

„Ezért — áll a leiratban — elrendelem, hogy a parancs kézhez vételekor azonnal indítsatok útba a következő elvtársakat:

1. Baki Ferenc magyar nemzetiségű bádogost

2. Pistát (a vezetéknévét nem tudjuk), aki szintén magyar és beszerző nálatok.”

A továbbiakban figyelmeztet alulírott parancsnoksági főnök: nehogy nemleges legyen a válasz, miszerint nincsenek ott ezek az elvtársak. Őket és a többieket is azonnal vezényeljék át, hogy mielőbb megalakulhassanak az egységek.

A požegai körzet parancsnokságának is felrója a hadtestparancsnokság egy szintén 16-i rendelkezésű átiratban, hogy noha a német és a magyar egység tegnap megalakult, nem jelentkezett valamennyi magyar és német elvtárs a gyülekezőhelyen, noha a műhelyekben és más munkán is van belőlük.

Kollár Péter futárt említi név szerint. Majd egy Viktor nevezetű egyént. Végül az áll az okmányban, hogy felelősségre vonják az illetékeseket, ha nem teljesítik haladéktalanul a parancsot, semminemű kifogást nem vesznek figyelembe.

Hasonlóképp a XII. hadosztály parancsnokságának küldött átirat is (eszéki múzeum) név szerint felsorol néhány magyar és német harcost:

Fábián Ivánt, Albert Martint, egy Varga nevezetűt, Sípos Istvánt, Földes Gyúrót és Supant, Pivarcsik Ferencet, Hangl Ferdinándot, Volenec Mícót, azzal, hogy azonnal küldjék őket és még másokat is a Dráva menti osztag parancsnokságába.

Egy másik átirat (Slavonski Brod-i levéltár: HIS-F-3/I-137 szám) a Népfelzabardító Hadsereg nyugati csoportja parancsnokságának a közvetítésével a Száva menti, a daruvári és a bilogorai osztagot bírálja, amiért nem vezényeltek át minden magyart az új egységbe. Pedig — írják — némelyekről biztosan tudják, hogy az említett csapattestben szolgálnak. Tak László és Farkas József a bilogorai osztag II. zászlóaljának II. századában, Vida József az I. században, Szubota József parancsnoksági futár, Varga Ferenc zenész a daruvári osztagban, Varga Lajos és Pele István diverzáns a bilogorai osztagban, Varga József pedig a daruvári osztag harcosa. A fenti parancsnokság felhatalmazta a magyar zászlóalj politikai biztosát, hogy járja be az említett egységeket és szedje össze a magyarokat.

És íme egy válasz is a sürgetésre. A XII. hadosztály parancsnoksága írja a VI. hadtestnek (Slavonski Brod-i levéltár: HIS-F-14/I-3 szám), hogy Bodó István, Kis Lajos, Poroža István, Szobocsán Iván és Pap József kijelentették, ők horvátok, így is vezetik őket a lajstromban, magyarul sem tudnak, ennél fogva nem kíváncsiak a magyar zászlóaljba. Pribik Antal elesett, Ponhoz József meg nincs a hadosztályban. Lengyel Istvánt már elküldtük. Jarzsa István és Német Dragutin megszökött. Baki Szlavica megsebesült. Szabó József elvtárs viszont a legjobb diverzánsunk, és amíg ki nem képezzük az újoncokat, nem engedhetjük el...

A magyar és a német alakulatokról való különleges gondoskodás azonban mégis legfőképp a hadtestparancsnokságnak a Dráva menti osztag parancsnokságához küldött utasításából tűnik ki (Szentén a Slavonski Brod-i levéltárban HIS-K-10/1-329-330).

Az utasítás közli, hogy megalakult a magyar zászlóalj és a német század, melyeknek feladata elsősorban is politikai jellegű. A magyar és a német falvakban fejtenek majd ki propagandát a harc érdekében. És mivel ezek még egyelőre kicsiny és tapasztalatlan egységek, a Dráva menti osztag parancsnoksága alá helyezik őket, amely köteles az alakulatok ruhaszükségleteiről gondoskodni, jó állapotban levő puskákkal felfegyverzi a harcosokat, a parancsnokságot ellátja írógéppel, papírral, indigóval, borítékokkal stb., amennyiben erre megvan a lehetőség, továbbá politikai és katonai tananyagot biztosít számukra. Az átirat 6. pontja pedig így szól:

„A kellő reprezentáció érdekében, és mivel különleges feladatuk is

van, az elvtársaknak rendes ruházattal és lábbelivel kell rendelkezniük. Ezért mindkét egységet fel kell sorakoztatni és megállapítani, hány pár bakancsra, illetve egyenruhára van szükség. A kellő ruhaneműt a ti harcosaitok vessék le magukról, hogy a magyar és a német elvtársak tisztességesen felöltözhessenek. Ennek a fontosságát magyarázzátok meg az elvtársaknak azzal, hogy nekik majd a požeai körzetben levő műhelyekben készítenek új egyenruhát és lábbelit.”

Drenovac községben lett tehát igazán zászlóaljja a Petőfi nevét viselő partizánegység. Két század létesült. Az elsőnek Laki József lett a parancsnoka, Fehér István pedig a politikai biztosa. A második század első parancsnoka Kis Antal-Tomcsa, a politikai biztosa pedig Bede Ferenc. Ezenkívül négy tizedest is kijelöltek: Kis Istvánt és Kis Jánost az első századba, Szobocsán Józsefet és Racsek Ivánt a másodikba. Takács Antalt bízták meg a katonai kiképzés vezetésével. Régebben ugyanis tiszt volt a jugoszláv hadseregben.

Engem az intendánsi feladatokkal bíztak meg. De csak két nap múlva. Ekkor értük végre utol az újdonsült zászlóaljat. Gornje Kusonje falvában lettünk tagjai ismét az akkoriban mindenféle famíliánál szorosabban összetartó partizáncsaládnak. Zvečevórol Slatinska Drenovacra jövet ugyanis eltévedtünk az erdőségben. Az utak ugyanis néhol kettéválnak, sőt végük szakad. Így volt ezzel a miénkkel is. Folytatását, ha egyáltalán létezett, benőtte a gaz. Tehetetlenül keringtünk egy ideig, majd találomra próbáltunk kitörni a körből. És velem esett meg ez a székely, a tapasztalt partizánnal. Legalábbis annak tartottam már magam. És ez ideig talán a feleségem is. Éktelenül káromkodtam, ami azonban nem sokat segített. Sem a tájékozódás, sem pedig a megingott tekintélyem visszaállítása szempontjából. Amikor aztán mégiscsak ráakadtunk egy útra, kitűnt róla hamarosan, hogy egy usztrasák megszállta pusztára vezet. Egy disznópásztor gyerkőc világosított fel bennünket, és menten vissza is fordultunk. Hosszas és főleg bizonytalan baktatás után végre egy partizánfutár jóvoltából jutottunk el Drenovacra.

Megismerkedhettem végre az új bajtársakkal, hogy velük maradjak most már a háború végéig.

Sőt azon túl is. Legalábbis gondolatban.

Emlékeket, adatokat őrizve és gyűjtve róluk, hátralevő éveim szinte egyetlen szenvedélyeként.

Ha mégannyira elszántak is külön-külön és önkéntesen vállalják a nehéz küldetést, egy összetereit embercsoport még nem katonai egység is egyszersmind. Sok minden más és nem kis idő kell hozzá, hogy a szó valódi értelmében azzá legyen.

A munka azonnal megkezdődött.

Az első utasítás diverzánsok kiképzésére vonatkozott. A Dráva menti osztag parancsnokságának rendelete volt ez. A párttagok többen jelentkeztek a kelleténél, és hatot választottak ki közülük. Egyikük, Kovács Ferenc, 1920-ban született a Klisa Pakračán és 1943 májusa óta vett részt a harcokban. Szőlősi István, a nála négy évvel fiatalabb topolovici parasztgyerek volt a másik, s az ugyancsak idevaló Varga István is vele ment; ő 1923-beli volt és a XVIII. brigádból került a zászlóaljba. Még egynek tudni a nevét: Pujdinger Károly Ostri Zid — Bilogora környékéről, földművescsaládból.

Mindenekelőtt fel kellett szerelni a csoportot. Első intendánsi feladatam volt, hogy összeírjam a fegyverzetet. A nyolcvan harcos közül mindössze húszan hoztak magukkal puskát. Kettőnek géppisztolya volt. Harminc karabélyt az osztagtól vételeztünk. Ezenkívül 18 pisztolyt számoltam még össze, főként a parancsnokságbeliek viselték az övükön. Harmincnek, nagyobbára a zászlóalj nőtagjainak, semmi sem jutott. És bilogori lőszerben sem bővelkedtünk.

Meg kellett szervezni az alakulat élelmezését is. Az első napokban a falubelieknél vendégeskedtünk. Ezt a luxust azonban csak kivételes alkalmakkor engedhették meg maguknak a partizánok. És csak akkor, ha szívesen látták őket a rokonszenvező házbelieliek. A zászlóalj azonban harci alakulat, és nem tartózkodhat örökké lakott területen. Azonnal hozzá kellett látni egy mozgókonyha létesítéséhez. Az ám, de hogyan? Erre senki sem adott közelebbi utasítást. Már akkor is divatos volt az a még jóval a háború után is szívesen használt jelszó: „Találd fel

magad!” Eltulajdonítani semmit sem volt szabad. De nem is nagyon lehetett. A megszálló minden hadicélra alkalmas holmit elrekvirált. Legalább egy kondért kellett keríteni. És hol van még a hozzávaló felszerelés! Csakjája sem volt minden harcosnak, sőt némelyiknek kanala sem, ami nélkül még a kaszárnyában is éhen marad a katona. A legkönnyebben aránylag még élelmiszert lehetett szerezni. Végül is Pecka faluban egy üsthöz jutottunk. Egy usztasa házából hoztuk el. A „gulyásagyú” eleinte egyetlen lóra felfért. Később már szekerünk is volt, és azon szállítottuk az élelmiszert és konyhafelszerelést az egység után.

A kiképzés és a különféle szervezési teendők persze nem gátolták a zászlóaljat abban, hogy kezdettől fogva népgyűléseket tartson a környékbeli falvakban. Slana Vodán, Humska Varoson és Mačkovacon hallottak a helybeliek először magyar beszédet is a népfelszabadító háború céljairól — szabadon, hangosan, a főtéren, a faluszélen, mosolygó katonafiúk és ünneplőbe öltözött helybeli lányok közé vegyülten, és mi tagadás, csodálkozva kissé.

A partizánegységek legfőbb iskolája azonban mégiscsak a harc volt.

Az első hadműveletre még augusztus folyamán sor került. Cabuna és Suhopolje falunál egy kilométeres szakaszon felszedtük a Virovitica felé vezető vasútvonalat. Ezt megelőzően afféle biztonsági rendszabályként utaszaink aláaknázták a környékbeli hidakat. A telefonpóznák sem maradtak épségben ebben a térségben. Dušan Čalić írja ezzel kapcsolatban a már említett memoárjában: „A Dráva menti alakulat parancsnokságán voltam, amikor a Petőfi-zászlóalj tagjai az elvégzett harci feladat után ideérkeztek. A vasútvonalat szétromboltuk — jelentette Kis. Idővel a petőfisták valóságos mesterei lettek a vasútvonal-robbantásnak. A mi területünkön ez rendkívül fontos feladat volt. Több ízben is, amikor a legfelsőbb parancsnokság hadműveleti főcsoportjának proletáregységei hatalmas ellenséges erőkkel harcoltak, Tito tőlünk, Szlavóniában harcolóktól azt kívánta, hogy a közlekedési vonalak ellen irányuló akcióinkkal odavonjuk az ellenséges erőket... Csak így tudtuk az ellenség hatalmas erőit ennyire széthúzni, felaprózni...”

És csakhamar az első hadizsákmányról is beszámolhatott a zászlóalj a felsőbb parancsnokságnak. Szeptember első napjaiban egyik századunk Meljan faluban éjjel megtámadta a csendőrállomást. A meglepett csendőrök közül kettőt megöltek, a többi elmenekült. Kilenc puskát és más egyéb felszerelést hoztak magukkal nagy büszkén a harcosok.

Az első hosszabb menetelésre Dilj irányában került sor. Pušina, Duzluk, Krndija és Gradac falvakon haladtunk át. Londžicánál léptük át a našice—Slavonska Požega-i vasútvonalat. Fehér István emlékezete

szerint Đakovo környékén is tartózkodtunk. Népgyűlést Razbojišćen, visszafelé jövet pedig Humljanin hívtunk össze. És ez sem csak amolyan céltalan séta volt, noha nem ütköztünk meg senkivel. Nemrég fejezte be az ellenség ezen a vidéken a tisztogató hadműveleteit, nagy hangon bejelentve, hogy megsemmisítette a partizánokat. Mi aztán a jelenlétünkkel cáfoltunk rá a propagandájukra.

És hamarabb, jóval előbb, mintsem számítottunk volna rá, első halottainkat is eltemettük. Szeptember közepe táján ismét Gornje Kusonje faluban állomásozott a zászlóalj. Egy éjjel megint a vasútvonalat szedtük fel Cabunánál, csak most a másik oldalon, Podravska Slatina irányában. Az egyik század az út és a vasútvonal fölött Meljan és Sladojevci helységek között foglalt el hadállást, nehogy meglepjen bennünket az ellenség. A Podravska Slatinán tartózkodó usztasák valahogyan tudomást szereztek az akcióról, és észrevétlenül megkerülve az őrködő századot, három oldalról megközelítették a vasútvonallal bajlódó bajtársakat. Egy másik feltevés szerint az utászok biztosítására kirendelt század későn érkezett meg rendeltetési helyére. A parancsnok Fehér Istvánt küldte érte Cabunára, de nem várta be, míg odaértek. A támadás mindenesetre váratlanul érte a petőfistákat. Felvették a harcot és visszavonultak. Sajnos, nem mindnyájan. Vető István, az első század beszerzője elesett, továbbá Pista, a zászlóalj futára és két elvtársnő. Az egyiket Gnant Máriának hívták és Gačiste faluból való volt. A másik lány nevét nem jegyezték fel, pedig ő volt az első vértanúnk is. Fehér István emlékezete szerint az usztasák a szájánál fogva akasztották fel egy karóra. Elrettentő példaként. Annyi ismeretes még róluk, hogy az előző napon jött mindkét lány a zászlóaljba.

És hiába járt sikerrel az élelmezés feljavítására irányuló vállalkozás (egy éjszaka Géri Károly politikai biztossal és egy rajnyi harcossal Pecka faluból két kocsi búzát rekviráltunk egy usztasa magtárból és még akkor éjjel Slatinski Drenovacra szállítottuk, majd nem sokkal később két vagon gabonát juttattunk a környéken mozgósított szekérkaraván útján a központi élelmezési hivatalnak, noha a domobran betonfedezékekből állandóan tűz alatt tartották az utat), a harcosok gondolatait csak a véres tűzkeresztség foglalkoztatta.

Le kellett vonni hát az első tanulságokat is, amire a zászlóalj legközelebbi tanácskozásán került sor. Az osztag politikai biztosa, Zet elvtárs is eljött a megbeszélésre, amelyen bizony kemény bírálata érte a zászlóalj parancsnokságát. Én is felszólaltam, s kifogásoltam, hogy Kis parancsnok a bunkerokra is tüzeltetett, noha nyilvánvaló volt, hogy a domobranok éjszaka folyamán úgysem merészkednek elő búvóhelyük-

ről és a búzával megrakott szekerek is elhaladtak már előttük. Azonban csak a lőszert veszett kárba.

A századok értekezletein szintén a legutóbbi akciókat elemeztük, megdicsérve a leleményességet és rámutatva a hibákra. A megingott önbizalmat kellett helyreállítani mindenáron. Újonc csapattest volt ez, kellő tapasztalat nélkül, laza fegyvellemmel és még össze sem szoktak rendesen a harcosok.

Ezeknek a napoknak a hőse kétségkívül Virág Róbert, a politikai biztos helyettese volt. Nemcsak a megbeszéléseken vitte a szót, de a pihenők idején is a harcosok között tartózkodott, s a partizánéletéről mesélt nekik. Egy kicsiny borbélyműhelyből került ide ő is, akárcsak Kis Ferenc, a parancsnok. Élvelődtek is egymással.

— Úgy forog a nyelved, mintha borbély volnál — tréfálkozott vele a parancsnok.

Egyébként ő sem szeretett hallgatni, nemhiába mondják, hogy a bőbeszédűség együtt jár ezzel a mesterséggel.

Míg azonban Kis lobbanékony természetű volt és a szidalmakkal sem fukarkodott, az alacsony termetű, szőke hajú Virág maga volt a megtestesült türelem.

Élvezetes történeteit hallgatva, önkéntelenül is felmerült az emberben a kérdés: honnan szerezte ez az alig húszéves vidéki legény ezt a temérdek élettapasztalatot? Mikor élte át azokat az eseményeket, amelyekről oly meggyőzően beszél?

Egyik este épp a küszöbönálló utunkról tartott előadást a harcosoknak. Még az éjszaka idején ismét Diljbe kellett indulnunk. Ezért előbb készülődtünk a vacsorához is. A konyha az iskolaudvarban volt. Az ételszag odacsalogatta a harcosokat. Padokon üldögéltek, fahasábokra telepedtek le, vagy a fűben heverésztek. A középén trónolt a komiszárhelyettes, s arról beszélt, hogy most arra a vidékre megy a zászlóalj, ahonnan ő is való és amelyet úgy ismer, mint a tenyerét. Elég sok arra az usztasa, a domobrán és a német.

És, úgymond, erről jutott eszébe a következő eset is.

A szlavóniai brigádban volt akkoriban és Našice környékén tanyázta. A túlerőben levő ellenség szétverte őket, és a nagy zűrzavarban azt sem lehetett már tudni, hogy ki a partizán, ki a német.

Másodmagával igyekezett fellelni a csapattestét ebben a kavarodásban. Egy más mögött haladtak csendben. Egyszerre csak inkább megérezte, mintsem hallotta, hogy valami mozog előtte. Hátraintott a bajtársnak és földre vetette magát. Lélegzetviasszafojtva kúszott a bokrok között. És mielőtt még remélhette volna, feltűnt előtte egy arc.

Rettentően megijedt: kidülledt szemmel bámult rá a kísérteties alak.

És az sem kerülte el a figyelmét, hogy egy golyószóró csöve mered rá a fej mellől.

Anélkül, hogy csak egy pillanatra is levette volna szemét a látomásról, jelezte a mögötte levőnek, hogy maradjon csendben. Gondolatai villámgyorsan kergetőztek. Mitévő legyen? Amaz sem mozdult, csak őt leste, mintha meg akarta volna hipnotizálni. És a golyószórót tartó kéz is nyugton van. Legalábbis egyelőre.

Kisvártatva magához tért, megállapítva, hogy nem képzelődik. Élő eleven ember fekszik itt előtte. Bizonyára német. De miért nem csinál már valamit? És vajon hányan lehetnek? Talán éppen felderítők.

Vagy talán halott? Esetleg a rémülettől vált sóbálvánnyá akárcsak ő maga? Érezte, hogy tennie kell valamit. Régi háborús szabály: jobb, ha én lövök előbb, mint a szemben levő. Az ám! De mi lesz, ha ezzel fellármázom az ellenséget?

A mögötte levő bajtárs türelmetlen. Közvetlen közelébe kúszott és a lába szárát rángatja. Nem tudhatja, hogy mi történik itt. Tőle nem lát semmit. Jelt ad neki megint a kezével, hogy maradjon veszteg.

Aztán elszántan felemeli kissé a fejét, intve a csodabogárnak, mintha mondani akarna neki valamit.

Erre megmozdul végre. De csak a szemével. Pislantott egyet.

Semmi kétség most már, hogy él, és nem hajlandó a kezdeményezésre. Továbbra is csak fekszik megmerevedve, akár egy fadarab.

Akkor hát majd én. Dühösen jelez neki, hogy keljen fel, s a kezével mutatja, hogy mit kell csinálnia.

Szót is fogadott szépen. Legelőször eldobta a golyószórót, majd lecsatolta a kézigránatokkal teliaggatott derékszíját, azt is a földre ejtve. Amolyan úrifiú lehetett. Mama kedvence. Arcbőre fehérebb volt a sajnál. Alig pelyhedzett még az álla. A Führer legifjabb katonanemzedékének a dísz.

És hogy megijesztette mégis, a nyavalyás! Éppen a félelmével, amelytől meggémberedett szinte. Különben fél kézzel elintézte volna.

Három lépéssel hátrább parancsolta, hogy a bajtársa összeszedhesse a felszerelését. Hol rá nézett, hol a puskacsőre, amely sakkbán tartotta. Meggyőződtek róla, hogy senki sincs a közelben. Talán ő is elvesztette az egyességét. Vagy készülve maradt le tőle?

Ezután már felszabadultan viccelődtek. Intettek neki, hogy menjen csak előttük. A bajtárs ugratni kezdte. Ő meg azt gondolta magában, csak járjon a szája. Ha csak valamivel bátrabb és ügyesebb lett volna ez a Hitler-katona, most ők ballagnának a puskacső előtt.

Késő délután találtak rá egységekre. Gyülekeztek éppen és számol-

gatták, ki hiányzik. Üdvívalgással fogadták érkezésüket. Azt hitték, hogy az ő nevük mellé is keresztet kell rajzolniuk a listán.

— Így jutottam, látjátok, ehhez a golyószóróhoz, és ez a zubbony is a hadifoglyomra emlékeztet... — fejezte be a történetet.

A harcosok a vacsoráról is megfélemltek. Úgy kellett odaszólitani őket a kondérhoz. Hónapokig mesélgették Virág Róbert kalandját. Ezt és még sok másikat, amelyekről sohasem lehetett tudni, hogy igazak voltak-e, s vele vagy mással estek-e meg, vagy egyáltalán megestek-e. De nem is ez volt a fontos. Tény és való, hogy ez a Slavonski Brod-i borbélysegéd elfeledtette velük a minapi tragédiát. Egyenrangúnak érezték már magukat a történetek hőseivel, akik, lám, mindahányan túléltek már kisezer veszélyt. Lelket vert beléjük észrevétlenül az aranyszájú komisszár, tetterre kész férfiakká bátorítva a megriadt gyerekembereket. És ki-ki titokban immár a maga kalandos találkozásáról ábrándozott a dülledt szemű ellenséggel.

Mindez azonban mégsem volt elegendő ahhoz, hogy igazi partizánalakulat legyen a Petőfi-zászlóaljból.

Az első győzelem is kellett hozzá.

1943 októbere kisebb vállalkozásokkal kezdődött. Djulavec közelében csapdát állítottunk az ellenségnek. Slavonski Brod környékén Klokočevik faluban usztasa besúgókra vadásztunk, akik az illegális pártmunkásokat buktatták le. Négyet fogtunk el közülük. Az egyiket egy teknő alól ráncigáltuk elő a kamrában. Podgoracnál velünk rokonszenvező cserkeszeket kellett kiszabadítani. Egy kisebb német alakulat tartotta őket fogva. Csak az egyiket sikerült megmentenünk. Keze-lába össze volt kötözve.

Október második felében egy német munkaegységet számoltunk fel. Razbojište falunál álltunk lesbe az út mentén, amíg a zászlóalj másik fele az észéki osztaggal a josipovaci támaszpontot támadta. Egységeink mintegy száz német munkaszolgálatost fogtak el. Az ellenség ellenállása október 25-én vagy 26-án tört meg. Huszonnyolc halottat hagyott hátra. Összesen 180 ellenséges katona esett fogságba. Ezenkívül 6 gépfegyvert, 100 puskát és nagy mennyiségű hadifelszerelést zsákmányoltunk.

Elegendő ahhoz, hogy az osztag és a zászlóalj is felöltözzék tetőtől talpig. Még a hátszágbeli intézményeknek is jutott egy és más.

Határtalan volt az öröm a harcosok körében. Hogyisne! Az agyonfoltozott ruhadarabok helyett új egyenruhában feszeleghettek. Igaz, hogy német gúnya volt, de ki törődött akkor ezzel! Sőt, ez volt az igazi partizánvételezés.

A legelégedettebbek azonban mégis azok voltak, akiknek puskát sikerült cserélniük. Soha sem volt belőle elég. Hol itt, hol ott csatlakozott hozzánk néhány újonc. A tartalék fegyverzet ilyenformán szóba sem jöhetett. Legfeljebb azokból az utálatos mannlicher puskákból jutott nekik. Ez főképp az elvtársnőknek keserítette meg az életét. Amúgy is nagyobbára kis termetűek voltak. Menet közben folyton a lábuk szárát verte a fránya hosszú mordály. Duzzogtak is miatta eleget. A parancsnok azonban hajthatatlan maradt. Nem tűrte, hogy egyetlen puska is gazdátlan legyen, amíg, persze másfajta nem volt. Azt mondogatta nekik: A jó harcos kezében minden puska jó. Ezzel is le lehet lőni az ellenséget. Csak az első napokban lett volna belőlük elegendő! Hordozták csak türelemmel, amíg nem zsákmányoltok különbet.

Mert, hiába, az ember talán még a pokolban is hiú. Vagy az bántotta inkább a lányokat, hogy nem vették őket igazán harcosszámba? Akarom mondani, nem tekintették őket egyenjogúnak, holott ők is csak az egy életüket hozták magukkal, mint a többiek.

Ezt a megállapítást különben, bevallom, részben a magam igazolására is felhasználom. Čačincin át haladva felrobbant egy kézigránát. Kitűnt, hogy a feleséggel történt a baj. Gyengélkedett abban az időben, és felkéredzkedett az egyik szekérre. A rázós úton valahogyan kimozdult az övéen levő kézigránát, leesett és a kocsi alatt felrobbant. Szerencsére csak a ló lábát sértette fel. Elöntött a méreg. Alaposan lehordtam miatta a feleségem.

Aki pedig szintén nem szórakozásból csinálta végig velem ezt a háborút. Ahogyan a többiek sem. Azokkal a földig érő puskákkal a válukon.

Nem sokkal később az osztag politikai biztosa eljött a zászlóalj-tanácskozásra, hogy megdicsérje a parancsnokokat és a harcosokat. Ahogyan mondotta, az a sikeres partizánakció, amely nem jár embervesztéssel.

November közepe táján járt már az idő és Orahovica közelében tartózkodtunk. A felderítők jelentették, hogy Čačinci felől ellenséges szekérkaraván jön. Éppen ebéd közben kaptuk a parancsot, hogy lepjük meg őket. A kísérők valahányan a kocsikon ültek. Szemlátomást nem számítottak semminemű támadásra. Pokoli tűzzel rontottak rájuk a mieink. Fejvesztetten menekültek mindnyájan, ki merre látott. Egy komplett kovácsműhelyt zsákmányoltunk, 13 000 puskagolyót és más felszerelést. Még cigarettát is.

Kezditek már érteni a partizánháború fortélyát, mondta a politikai biztos.

Pedig nemcsak ezt értettük már. Jobban mondva ahhoz, hogy ezt értsük, sok minden máshoz is érteni kellett.

A környékbeli magyarok toborzásához is egyebek között. Akik között sok furcsa szerzet is akadt. Pedrijevo, Crnac és Adolfovac környékén történt, november vége felé. Néhány fiatalembert soroztunk be közbénk. Fogalmunk sem volt róla, hogy miféle vallásúak. Az igazat megvallva, ezzel törődtünk a legkevesebbet. Akkor kezdtünk csak elgondolkodni a dolgon, amikor az újoncok nem akartak fegyvert fogni. Mondván, hogy újhítűek, és hogy tiltja a hitük. A parancsnokságot kísérő századba küldték őket. Hogy ott miként győzték meg őket a bajtársak, nem tudni. Tény, hogy hajnaltájt, amikor német tankok törtek az egységre Našice felől és vissza kellett gyorsan vonulni, a mi újhítű gyerekeink is szaporán tüzeltek az ellenségre. Bár az is lehet, hogy az életösztön szólalt meg bennük és azért szegték meg a fogadalmat. Soha többé nem is emlegették vallási tilalmaikat. Jó harcosokká váltak, s előbb, mint reméltük volna. December elején Čeralije faluban eskettünk fel újoncokat, ezúttal minden bonyodalom nélkül. Pihenőn volt itt a zászlóalj.

A pártszervezet taglétszáma szintén növekedett. Virág Róbert mesélte később, hogy új tagokat vettek fel akkoriban. Azokat, akik kiűntek a harcokban. Húszra növekedett a sejt tagjainak száma.

Az ifjúkommunisták szervezete, a SKOJ, tizenöt tagot számlált. Nemrég szervezték meg a legbátrabb és legodaadóbb fiatalokból. És egy elvtársnő lett a vezetőjük. Az én kislányom, Szlavica.

Így festett a megalakulásától számított néhány hónapon belül, 1943 végén a „Petőfi Sándor” zászlóalj. Ütőképes harci egységként tartották immár számon, amely ezenkívül sajátos feladatait is teljesíti. Rátermetten felderítői, hírszerzői és parancsnokai vannak. Minden harcosa jó fegyvert hord. Sőt, géppuskás is akad már közöttük. Szépen felszaporodva három teljes századdal rémisztgette az ellenséget, táplálva egyben a lakosság bizakodását is, hogy majdcsak vége szakad már egyszer a gyűlölködésnek, leszámolásoknak.

A következő jelenetet is Fehér István mesélte el. Azokban a napokban történt.

Az egyik Dráva menti falu főutcáján meneteltünk. Kis parancsnok elrendeli, hogy nótázzon a zászlóalj. Egyik katonadal után következik a másik. Két asszony áll az egyik ház előtt. Földbe gyökerezik a lábuk. A parancsnok odaszól nekik:

— Mitől vagytok úgy megijedve?

Az asszonyok a horvát szó hallatán felbátorodnak kissé, egyetlen kérdés erejéig:

— De hát miféle hadsereg ez?

— Partizánok. Nem látjátok az ötágú csillagot a sapkájukon? — feleli a parancsnok.

— Azt látjuk — így az asszonyok. De miféle nyelven énekelnek a katonák?

— Magyarul, szülék, magyarul. Ha nem tudnátok, magyar partizánok is vannak Szlavóniában — mondja nekik a parancsnok, és újabb nótát rendel.

Jómagam, mint már mondtam, főleg a hadtápszolgálattal voltam elfoglalva.

A háborús krónikákban általában kevés szó esik erről a részlegről. Amolyan mellékes dolognak tűnik. Mintha az igazi hős sohasem lenne éhes és szomjas. És ez érthető is: persze hogy előbbrevaló a csaták leírása.

Pedig sehol semmilyen hadsereg nem küszködik folyton az ellenséggel. A pihenő is a katonaélethez tartozik. Sőt, éppen a párolgó kondér körül legvidámabbak a percek. Minthogy a nyomorúságot is legtöbb-ször a korgó gyomor jelzi.

A világháborúkat járt bajtársak tanúsíthatják: sok mindent elfelejtett velük a múlt idő, a beszerzőket és a szakácsokat azonban csak nagy ritkán. Ezzel persze nem állítom, hogy csak kellemes emlékeket idéznek fel velük kapcsolatban.

A jó ebéd a hosszú menetelés után a legnagyobb eseménynek számít. És még inkább, ha valamelyes oknál fogva netalán elmarad az étkezés. Így van ez még békeidőben is az elkényeztetett sorkatonaság laktanyáiban. Hát még a folyton mozgó partizánalakulatok esetében, amelyeknek az ellátásáról nem a kincstár gondoskodik.

Ama bizonyos páncélostámadás előtti napon is kiadta a parancsot a zászlóalj-parancsnok, hogy Orahovica faluba vonuljak vissza a konyhával az éj leple alatt. Ott értesítenek majd bennünket, hogy hová, merre induljunk a csapattest után.

Át is vonultunk a jelzett helységbe. Azonban alig aludtunk néhány órát, máris fellármázott bennünket a ház asszonya.

— Jönnek a tankok!

Kiugrok az udvarra, és tényleg hallom, hogy csak úgy dübörög alattuk a föld.

Rohanok a szomszédba. Felrázom a kocsisokat és a szakácsnőket, hogy azonnal fogjanak be és induljanak a hegyekbe.

Leírhatatlan volt a kapkodás. Most már egészen közel bögték az acélszörnyek, éktelen fegyverropogás kíséretében.

Annyi szent, pokoli reggelre virradtunk. Azt sem tudtuk, hogy mi van az egységünkkel. Csak feltételeztük, hogy felvették a harcot a tülerővel.

Amennyire tőlem tellett, igyekeztem megnyugtatni halálra rémült beosztottaimat. Azt mondtam nekik, hogy a tankok a Duzluk felé vezető felső úton haladnak.

Végre be voltak fogva a lovak is, és a kocsiknak sikerült kimenekülniök a faluból. A nagy zűrzavarban észre sem vettem mindjárt, hogy mindkét szakácsnőnk eltűnt.

Én, mint aki jól végezte dolgát, a Pištana falu feletti erdőségben húztam meg magam. E hegységig nyomultak előre a tankok is. Tovább azonban nem volt merszük. Itt kezdődött a hegység, a partizánok bevehetetlen birodalma.

Csak tudnám, hogy hol lehet a zászlóalj!?

Habár a konyha és a felszerelés nélkül úgysem mernék beállítani a parancsnokságra.

Még néhány harcosra akadtam a hegyekben, de egyikük sem petőfista volt. Ellenben rábukkantam Annuskára, az egyik szakácsnőre. A társáról semmit sem tudott.

Nem maradt más hátra, mint hogy a megriasztott intendantúra keresésére induljak.

Égész álló nap a környéket jártam, mígnem Orahovicától nem messze megtaláltam az enyéimet. Kitettek magukért a kocsisok. Bevették magukat a Duzluk alatti kötőrő egyik hegyszorosába. Addig hajtottak, amíg csak az útból futotta. Tovább nem mehettek a sziklától. Itt vártak rám.

Emlékszem a nevükre: Sobot József Crnacról jött, Bicskei József és Bicskei István Meljanáról. Idősebb emberek voltak már, ezért kapták ezt a beosztást.

Meghagytam nekik, hogy maradjanak a helyükön továbbra is, amíg értük nem küldöm a század beszerzőjét.

Pušinán találtam rá az egységre. Maga a parancsnok is azt hitte, hogy soha többé nem kerülök elő.

Most már megnövekedett az önbizalmam:

— Nem tudod te még, parancsnok elvtárs, hogy milyen daliákból áll a hadtápod. Csak láttad volna, hogy porzott utánunk az út, amikor

megjöttek a tankok. Aztán meg úgy elrejtőztünk kocsistul együtt, hogy ítéletnapig sem talált volna ránk a német.

Másnap Juliska, a hiányzó szakácsnő is megjött. A tankok elől az egyik ház udvarába menekült. A szárkúpba bújtatta a gazdasszony. Ott kuksolt egészen délig, amíg eltakarodott az ellenség.

Nem sokkal később egyszer megint ebéd nélkül maradt a zászlóalj.

Breznicán állomásoztunk. A hegyről lefelé ereszkedő főutca egyik házának az udvarán rotyogtattuk a borjúpaprikást.

Csaknem elkészült már a kitűnő étel, mikor beszól valaki: jön az ellenség! A mieink az erdő felé vonultak vissza.

Soha rosszabbkor! — kaptunk a fejünkhöz. Várhattak volna még egy kicsit a gazok. Mit csináljunk most a teli kondérokkal? Sajnos, kerek helyett háromlábú vasszerkezeten állottak. Vinni csak üresen lehetett őket. És itt sem mertük hagyni. Ki tudja, mikor jövünk vissza. Megeszi a főztünket az usztasa.

Elhatároztuk végül is, hogy kiöntjük az egészet.

Fájó szívvel csorgattuk szét az udvarban az ínycsiklandozó ebédet, és a bajtársak után iramodtunk.

Csak néhány nap múlva vigasztalódtunk meg a veszteség miatt, visszatérve a faluba. A házigazda feletette a gulyást a disznókkal. Jólakott vele az egész falka. Cserébe most nekünk adott egy ártányt. Abból aztán olyan ebédet készítettünk, hogy mind a tíz ujját megnyalta utána a katona.

Többször előfordult azonban, hogy az utolsó pillanatban sikerült csak biztosítanunk a napi adagot. Erről persze a harcosok szerencsére mit sem tudtak. Sőt még a parancsnokságnak sem volt fogalma róla. Jaj nekünk, ha híre megy, hogy bizonytalan a vacsora! Pedig hány-szor csak az utolsó pillanatban, egyik-másik beszerző leleményessége révén, néha egy kis szerencse közrejátszásával készült el az ebéd.

Aznap a Banja Luka felé siető ellenséges erőket tartottuk vissza Trnava és Smrtinci falunál. Egy német páncélos hadosztály részlegei nyomultak a szorongatott helyőrség megsegítésére. Mivel látták, hogy a hidak fel vannak robbantva, feltételezték, hogy az utakat is aláaknáztuk. Ezért a kertek alján jöttek, éppen neki a lesben álló zászlóalj hadállásának. Jó ideig mégis feltartóztattuk őket. Egész éjjel folyt a harc, két halottunk és több sebesültünk is volt. Hajnaltájt vonultunk csak vissza a hegyen sötétlő erdőségbe.

Közben a beszerzők egy szemrevaló borjút kaptak a faluban. Egy henteslegényre bízta a jószágot, aki szintén a konyhai különítmény-

hez tartozott. Már az emelkedőn levő erdőséget is magunk mögött hagytuk, amikor hívat a parancsnok és kérdezi, hogy mi lesz ma ebédre. Mondom neki, hogy van egy szép borjúnk. Amint letelepszünk levágjuk. A parancsnok szemlátomást elégedett volt a válasszal.

Nekem azonban rossz előérzetem támadt.

Mondom magamban: jó lesz utánanézni annak a borjúnak. Különösen, miután már beigértem a fejedelmi ételt a parancsnoknak.

Elküldök menten a helyettesemért.

— Ugyan, Zsiga — kérdezem tőle — megvan még az a borjú?

— Persze, hogy megvan — válaszol. Ott vezeti a hentes a menetoszlop végén.

Ami biztos, az biztos, gondolom. Gyerünk hátra.

Nos, a hentest meg is találtuk, a borjúnak azonban hűlt helye.

Én rácsodálkozom Zsigára, ő meg a hentest nyársalja a tekintetével.

Végül is az ijedt legény bevallja, hogy egy istennek sem akart menni az átkozott. Odakötötte hát a kerítéshez, gondolván, hogy ha kell, majd megtalálja. Különben is annyira lövöldöztek, örült ha a saját bőrért mentheti.

Elég az hozzá, hogy végezetül mégiscsak megkerült a borjú. Vissza-ment érte a hentes és megtalálta.

A parádés ebédet jóízűen fogyasztotta el a legénység.

Csak Zsigának meg nekem ment el tőle az étvágunk.

Borsó, burgonya, hagyma, hús, zsír, szalonna mindig akadt valahonnan. Többet bajlódunk a kenyérrel. Legnehezebb volt azonban fűszerhez jutni. Egy ideig sóhiánnyal küszködünk.

Ha másnak nem is, nekünk, beszerzőknek nemcsak a mára, de a holnapra is gondolnunk kellett. Hogy jusson is, maradjon is. Másrészt nagy mennyiségű élelmet nem tartalékolhattunk a szállítási nehézségek miatt. Ha a hadtápparancsnokság közelében tartózkodtunk, tőlük vételeztünk élelmiszert. Ha nem, akkor a hátszág népfelszabadító bizottságai és az ifjúság gyűjtött mindenfélét a partizánoknak. És ha netalán mégis a kelleténél több élelmiszerhez jutottunk, elvermeltük a felesleget.

Az egyik ilyen föld alatti raktárt még most, negyed évszázad múltán is megtalálnám; jól meg kellett bizony jegyezni a helyet. Klokočevik falu felett az erdőben ástuk el a krumplit, borsót, hagymát és negyven kiló zsírt egy kannában. Később többször rájártunk. A rejtekhelyről csak a beszerzők tudtak.

Egy ízben bort is osztottunk az ebédhez.

Magyarok!

A Hitler téle „európai erőd” nem létezik többé. A keleti front előlé-
pését követően. Az ugyancsak új európai rend most csak a német ha-
táron belül áll fenn. A szövetségesek hatalmas túlerője kiűzte a német
megszállók Oroszországból, felszabadította majd-
szógor, Olaszország kétharmad részét a
német frontvonalítás tulaj-
donát.

Vallón megengedik-e, hogy legközelebbi koncentrációs táborba kerüljék?

Valóban megengedik-e, hogy továbbra is foglalkozzanak Dörmöket?

Valóban megengedik-e, hogy a németek lakóhelyeire kerüljenek?

Valóban megengedik-e, hogy a németek koncentrációs táborba kerüljenek?

Vallom megengedték-e, hogy továbbra is folytatgassanak a
erülének?
Vallom megengedték-e, hogy a németek Lakainé Jéte kor
Vallom továbbra is ellátják, hogy a felszínig koncentrációk életének
mennyit alakítottak, amely a saját és a felszínig koncentrációk életének
meghosszabbítását magyár ifjak szertől áldozta is?

Magyar testvérek!

[illegible]

Magyarország helyzete reménytelen. Az egész szlovén emberiséggel szemben egyedül maradt Németországgal. Csak egy módon menthetik meg a nemzetet - be fogyveresen.

Magyarország helye az ország történelmében és a nemzetiség szerepe a nemzetiségek közötti kapcsolatokban. A nemzetiség és a nemzetiségiség fogalma, a nemzetiség és a nemzetiségiség viszonya. A nemzetiség és a nemzetiségiség szerepe a nemzetiség és a nemzetiségiség közötti kapcsolatokban. A nemzetiség és a nemzetiségiség szerepe a nemzetiség és a nemzetiségiség közötti kapcsolatokban.

[illegible][illegible]

Kelál a német megazállókra!
Szabadság a magyar népek!

A jogszabály Nemzeti Telepszabadság Hozzájárulás
„PETŐFI SÁNDOR”
magyar nyelvű kiadás

Német-
spalók

Collet,
1997.

3221

४०

51

1

12. VETŐ GYURA, a zászlóalj küldötte, az Egyesült Antifasiszta Ifjúsági Szövetség 1944 májusában tartott II. országos kongresszuson Drvaron

14. A BUDAPESTIEK csoportja (Balról jobbra állnak: Nagy Ilona-Ica, Hegedűs Pál, Fehér Sándor, Berán Iván és Hengel Lajos. Ülnek: Kis Klári, Vas Jolán, Tipold Kati, Vas Gita és Pál Klári)

15. KIS FERENC parancsnok
a Cvetkón

16. KIS IVÁN-FIGARÓ,
a Petőfi-zászlóalj politikai biztosa
a pakraci csata után

18. SZOBOCSAN MIHÁLY,
a Petőfi-zászlóalj parancsnokhelyettese,
később a brigádtörzs vezető tisztje

17. SZABÓ IMBRÓ,
a zászlóalj párttitkára, majd
helyettes politikai biztosa

1944 első napján.

A Petőfi-zászlóalj első újeve alkalmából.

Slobodna Vlast faluban köszöntött ránk az új esztendő. Különös gond-
dal készült a paprikás.

A borszerzést Zsiga Máté elvtársra bíztuk, akit még külön is be
kell mutatnom az olvasónak. Mint már említettem, ő volt a főbeszerző
és az én helyettesem. Azonkívül módfelett értett a szőlőléhez. De mi-
hez nem?

1943 augusztusában állt be partizánnak. A terepi pártmunkások be-
szélték rá Vrsadinban, a falujában. A hadifogságból jött vissza, és az
ellenséges hadseregbe kellett volna jelentkeznie. A dilji hadosztályba
került, onnan meg a Petőfi-zászlóaljba. A parancsnokságon — mesélte
— Kis Ferenc vette fel az adatait, és az ellenség létszáma, mozgása
és viselkedése iránt érdeklődött. Fujsz századába osztották be harcos-
nak. Később a II. század beszerzője lett, noha, mint mondja, nem
nagyn kedve volt hozzá, mert nem ismerte a vidéket.

Kedélyes természete, közvetlen modora volt és mindenki szerette. Fő-
leg, mint mondja, a századbeli bajtársak, akiknek a legjobb falatokat
juttatta. De pillanatok alatt össze tudott barátkozni a helybeliekkel is.
Feltalálta magát a leghetetlenebb körülmények között is. Nélkülözhe-
tetlen tagja lett a konyhai különítménynek.

Jókora ütött-kopott partizántársolyától sohasem vált meg. És nem
ok nélkül. Végső szükségben mindig előkerült belőle némi kenyér, sza-
lonna és hagyma.

Nő meg a csutora. És az is tele, persze, jóféle papramorgóval.

Menet közben csak hátraüzent Kis, parancsnok. Zsiga siessen előre!
— adták tovább egymásnak a hívást a harcosok.

— Van még abból a szentölt vízből a csutorádban — kérdezte
tőle a parancsnok, amint megérkezett.

A főbeszerző sugárzott a boldogságtól, ha igent mondhatott neki.

Előfordult azonban, hogy hiába közvetítették a parancsot a fiúk,
Zsiga nem volt a menetoszlopban. Leginkább már a legközelebbi fa-
luban csinálta a szállást az egységnek. Vagy élelmiszer után járt a kör-
nyéken.

Sokszor engem korholt miatta a parancsnok, hogy hova küldözge-
tem folyton. Még majd lekapja valahol az ellenség.

Soha nem történt vele baj. Bármit előteremtett és megjött vele idő-
ben. Egyszer jól végezte a dolgát.

Most, újév napján mégis összeszólalkoztunk.

Kérde tőlem, hogy mi legyen a borral.

— Hogyhogy mi legyen vele? — csodálkozom.

— Kimérjem az egészet? — így ő.

— Mennyi van belőle?

— Olyan ötszáz liternyi.

— Megbolondultál? — szörnyülködök. És ha közben indulnunk kell valamerre? Azt akarod, hogy berúgjanak tőle valahányan?

— Gondoltam — mondja —, hogy ünnep van. Újév.

Végül is nagy nehezen megegyeztünk, hogy fél-fél litert kapnak a harcosok. A többi kiosztja a lakosság között.

És ezer szerencse, hogy nem hallgattam Zsigára.

Estefelé csakugyan fel kellett szedni a sátorfánkat. Az irány Šagovina. Sok-sok kilométer állt előttünk. Hegyen-völgyön át, erőltetett menetben haladtunk. Az eső áztatta talaj csúszott. Patakokon és csatornákon ugráltunk át. Az orrunkig sem láttunk a sötétben. Folyton csak siettettek bennünket. Másnap délben érkeztünk meg a faluba. Ez volt talán a legnehezebb útszakasz, amelyet egyáltalán megtett a zászlóalj.

És hogy rekordidő alatt ért a rendeltetési helyére, ahhoz talán a mi kis intendánsi részlegünk is hozzájárult némileg. Jóllakottan indult feladata teljesítésére minden harcos.

Akkor volt az, amikor Banja Lukát támadták a Népfelszabadító Hadsereg egységei. És nekünk a Trnava—Smrtinci út mentén kellett lesben állnunk, hogy feltartóztassuk az ellenséges erősítést.

Ennyi idő elmúltával szinte lehetetlen teljes pontossággal végigjárni gondolatban a Petőfi Sándor-zászlóalj tekervényes útját. Annál kevésbé, mert hiszen folyton vándoroltunk, az akkori partizánstratégia íratlan szabályait követve.

Főleg a háború utáni jubileumi ünnepségek alkalmából dugtuk össze a fejünket a bajtársakkal, hogy rekonstruáljuk a marsrutákat. Egyszer külön is összejöttünk e célból a Horvátországi Magyar Kultúrszövetség meghívására. És bizony sokszor tanácstalanok voltunk még az emlékezetesebb események felidézésekor is. Az ám! — tettük fel egymásnak a kérdést — hol is volt akkor az egység? És főként: mikor is történt az a bizonyos eset? Ki-ki más helységet emlegetett, és az időpontot sem tudtuk olykor összeegyeztetni.

S hogy itt most mégis falvakat neveztek meg és dátumokat jegyeztek le nyugodt lélekkel, annak külön csodálatos története van.

1943 végén áthelyezték a feleségemet a szlavóniai körzet népfelszabadító bizottságába.

És ettől kezdve csak levél útján érintkeztünk. Jobban mondván én íráltam neki rendszeresen.

Az első csoda az volt, hogy nagyobbára meg is kapta ezeket az üzeneteket.

A másik pedig, hogy megőrizte őket valahogyan. Elsárgulva, esőtől szétfolyt betűkkel, összegyűrten bár, de itt vannak most is előttem, hiteles adattárként.

„1943. december 5-i keltezését visel az első. Írom, hogy a zászlóalj Čeralije faluban tartózkodik. És hogy a lányom SKOJ-vezető. Nem tudni, hogy merre visz majd innen az utunk. Alighanem Dilj felé, de az is lehet, hogy az ellenkező irányba. Ha valaki felétek megy, elküldöm majd a pócsnikat. Oda se nézz, nem sokáig kell már várni a

szabadságra. A banda felett — így becéztük az ellenséget — megkon-
dult már a lélekharang...”

A következő két levél olvasása közben pedig még ma is elszorul a
szívem.

„1944. január 11-én Šagovina faluban vagyunk. A N. Gradiška—
Okučani úttól nem messzi. Szlavica öt nappal ezelőtt megsebesült. Az
1/2-es kórházban fekszik...”

„1944. február 4. A zászlóalj a XVIII. brigád kötelékében harcol. V.
Pisanica és Okučani felszabadításakor elesett a politikai biztos helyettese,
Virág Róbert elvtárs...”

De milyen prózai mód vesztette el fiatal életét. Bizony, nem úgy
érte a vég, ahogyan azokban az ő izgalmas-győzedelmes partizántörté-
neteinek hőseit, akikről pedig oly szépen tudott mesélni.

Túlélte Gorjanit, amelyet már harmadszor támadtak meg a partizán-
egységek, a Petőfi-zászlóalj történetesen 1943 október vége felé. Nem
csoda, ha jócskán megerősítette az ellenség. Csak úgy nyüzsgöttek benne
a csendőrök, a Gestapo-legények, a volksdeutscherek és az usztasák.
Messzi környéken rettegtek tőlük a lakosság. Az ostromot a XXV.
brodi brigád kezdte. A XVIII. brigád a Djakovo felőli Selci falunál
örkődött. Az éj leple alatt kezdődött a támadás. Méghozzá minden
irányból, hogy el ne menekülhessen a helyőrség. A mi zászlóaljunk
a falu központjába vezető egyik utcán nyomult előre. A főteret egy
hatalmas betonfedezék uralta. Egyszerre négy utcát tartott tűz alatt.
Még hajnaltájt is állta a sarat. Aknavetővel is lőttek belőle. Lehetetlen
volt megközelíteni. A brigádparancsnokság kiadta az utasítást: kézi-
gránátokkal felszerelt önkéntesekre van szükség. Többen jelentkeztek
a kelleténél. A mieink közül is. Kioktatták őket, hogyan kússzanak
a fedezékhez észrevétlen. Majd a lőrésekbe dobják a gránátokat. Két-
három robbanás és elhallgatott benne végre a gépfegyver. Az életben
maradt ellenség elrejtőzött. Házról házra jártunk utánuk. Némelyiket
a dunna alól húztuk elő. A jászolban is akadt néhány. Sőt, volt aki
a szekrénybe bújt. Naphosszat szállítottuk a hadizsákmányt. Mi vesz-
teség nélkül, kevés sebesülten úsztuk meg az összecsapást.

És Djakovónál sem történt vele baj. Itt is a brodi és a XVIII. bri-
gáddal működünk együtt. Fehér István jól emlékszik: Budrovac köze-
lében levő kanális mentén foglalt állást a zászlóalj. Beásta magát és
várta az ellenség segítségére siető egységeket. Páncélvonaton jöttek. En-
nek ellenére jó ideig sikerült feltartóztatni őket.

Sebesülés nélkül harcolta végig december vége felé a Slavonski Brodi
hadműveleteket is. Itt a cseh brigád hátvédjeként tartottuk az álláso-

kat Zdenci falunál, hogy csak azokat a csatározásokat említsem meg, amelyekről még az előbbiek folyamán nem volt szó.

Podgoracánál sem érte golyó, noha veszedelmesen ránk törtek az usztasák. Reggel érkezünk ebbe a nagy szlavóniai faluba, és a délelőtti folyamán már javában állt a harc. Našice és Eszék felől támadt egyidőben az ellenség. Előbb visszavonultunk, majd ellentámadásba mentünk át, hogy a benn szorult XVIII. brigád részlegeit is kiszabadítsuk a gyűrűből.

És még január végén is elemében volt a zászlóalj egyik sikeres diverzáns akciója után. Našicka Breznicánál aknáztuk alá az eszék—našicei vasútvonalat. Fűlsiketítő robbanással repült a levegőbe a nem sokkal később érkező vonat. A mozdonya használhatatlanná vált. Húsz usztasa maradt a csatatéren, nyolcat élve fogtunk el.

Sőt Grdjevica—Pisanica felszabadítását is túlélte. Csönd honolt már a környéken, amikor harmadmagával a vasútállomásra indult. Az volt a feladatuk, hogy megtisztítsák a területet az aknáktól. Az állomásnál levő fedezék előtt kettőt ártalmatlanná is tettek. A harmadik azonban felrobbant. Ő meg egy Jandić nevű harcos halt meg a brodi brigád-ból.

És most nekem kell helyette hősi történeteket mesélnem.

Gyerekkora óta ismertem. Távoli rokonok voltunk. A nagybátyám fia Róbert nővérét vette feleségül. Az öreg Virág a Bosanski Brod-i vasútállomáson teljesített szolgálatot. 1918 körül telepedett le ezen a vidéken. Szegényesen édegélt. Semmije sem volt a vékonyka havi fizetésén kívül. Így hát a gyerekeit sem iskoláztathatta. Gizella volt a legidősebb közülük, majd Róbert következett és Zoltán. Inas lett hát a fiúból az egyik ottani borbélyműhelyben, ami akkortájt sem volt olyan lenézett mesterség.

Mikor felszabadult, nemcsak segéddé lépett elő, de nemsokkal később SKOJ-tag is lett. Az 1939. évi sztrájkok idején már serény aktivistaként tartották számon a helyi szakszervezeti vezetőségben, amelynek a titkára voltam. Gyakran találkoztunk a munkásotthonban; itt volt a szakszervezetek otthona is.

Egyebek között röpcédulákat terjesztett és plakátokat ragasztott szerte a falakra, amelyeken magasabb munkabéreket követelt a munkásosztály, továbbá sztrájkjogot, a női munkaerő egyenjogúságát és a munkaidő megrövidítését. Harcot hirdettünk továbbá a sztrájktörők ellen és kitartásra biztattuk a sztrájkoló munkásokat, amíg a gyárosok el nem fogadják a követeléseket.

Ötöd- vagy hatodmagával lefogták, és hathavi börtönbüntetést rót-

tak ki rá. 1940-ben szabadult a Slavonski Brod-i bírósági fogházból, hogy azonmód ott folytassa az illegális munkát, ahol abbahagyta.

1942-ben behívták katonának. Az ő korosztálya volt soron. Az önkéntesek már korábban jelentkeztek az usztasáknál. Aki itthon maradt, az most domobrán lesz, az úgynevezett Független Horvát Állam kényszerű sorkatonája.

Esze ágában sincs, hogy azt a rezsimet szolgálja, amely ellen eddig is harcolt. A Slavonska Požega-i kaszárnyaiban kellett volna jelentkeznie. Ő azonban tizenvalahány kilométerrel megtoldja az utat Velika faluig. És beáll partizánnak a brodi pártszervezettel meglevő kapcsolata révén.

Előbb a XII. szlavóniai rohambrigád harcosa. 1942 őszén kétszer is megsebesül. Egy ízben Grabarje faluban húzza meg magát a sógoránál, tizen-egynéhány kilométerre Slavonski Brodtól. Miután felépül, visszatér az egységbe és az egyik zászlóalj hírszerző tisztje lesz.

Innen szólítja a II. hadtestparancsnokság leirata az alakuló Petőfi-zászlóaljba, és teszi meg politikai biztoshelyettessé, ami a legfelelősebb tisztségek egyike volt a partizánoknál. Újra találkozunk és alig ismerék rá. A brodi ifjúkommunista helyett zászlóaljbéli pártvezetőmet ölelem a keblemre.

Ő tűzte fel állítólag az első piros-fehér-zöld színű kokárdát partizánsapkájára az ótágú csillag mellé. Hogy kövessék a többiek, talán furcsállva is a dolgot, de mindenképpen vegyes érzelmekkel. A nemzeti kisebbség megjelölésnek gyanús mellékíze is volt a régi Jugoszláviában. Olykor ez egészen gyakorlati megaláztatással járt.

Mindez itt most másképpen van. A háromszínű szalagocskák nemcsak kifelé, a lakosságnak hirdették az errefelé ismeretlen egyenjogúságot mindenfajta nép között, de a feldíszített „titovka” alatt menekülő újonc partizánfiúk és lányok lelkét is felmelegítették egy új világnezet befogadására.

Jórészt — ismétlem — ennek a mindig csendes és mosolygós politikai biztosnak a jóvoltából. Aki a harc céljait magyarázva egyszerű szavakkal, de igazi átérzéssel oltotta beléjük a testvériséget, vallási és nemzeti hovatartozásra való tekintet nélkül. És együttal megutáltatta az ellenséget, amely éppen a gyűlöletet tűzte mocskos zászlajára.

De mit mondjak még róla? Azt-e, hogy meneteléskor éjszaka mindig az oszlop végén ballagott a fáradt és gyengébb fizikumú harcosokat biztatgatva. Vagy hogy nappal, amikor felderíteni kellett, járőr indult a bizonytalanba, és önkéntes gránátosok kerestettek, ő volt rendszert az első. Akármit tennék is hozzá, nyomorúságosan kevés lenne az élő valójához képest.

Nem hinném, hogy elfogult vagyok iránta, noha kissé az én neveltem is volt. Lám, emléktáblát is kapott az egykori kisinas, amely, ugye, csak nagy embereknek jut. Slavonski Brodban egy öreg ház falát díszíti: Djalska utca 17-es szám. Az áll rajta, hogy itt lakott Virág Róbert, aki 1920-ban született és 1944-ben hősi halált halt századosi rangban.

Akkor persze gyorsabban kellett napirendre térni a dolgok felett, ha mégoly megrendítőek voltak is, mint a mondottak. A folyton előre-szólító parancs a katona gondolataira is vonatkozik: mindig a következő feladaton kell már jártatnia az esztét, különben baj lesz. És az újabb események is háttérbe szorították a régebbieket.

1944 februárjának második felében ismét Slavonski Brod és Djakovo környékén jártunk. Odvorcin át ereszkedtünk le a Brodski Slatinik-i útra, hogy felássuk néhány helyen. Benéztünk egyúttal a téglagyárba is, politikai biztosunk, Géri Károly szüleihez. Itt éldegélt a két jó öreg, és kellemesebb meglepetést aligha okozhattunk volna nekik. Le sem vették szemüket rég látott fiukról, de a néma kérdés is ott lap-pangott a tekintetünkben: mikor jössz legközelebb, látunk-e még va-laha egyáltalán?

Ássuk tehát nagyban az árkot az út közepén, és látjuk, hogy egy autóbusz meg két tehergépkocsi közeledik felénk. Ezúttal páncélos kíséret nélkül. Feltartóztattuk őket, több polgári személyt és egy usztrasát ejtettünk foglyul. A Paučjeban székelő körzeti parancsnokságra kísérték őket. Az autókat meg leöntöttük benzinnel és felgyújtottuk. Sajnos, sofőrünk egy sem volt. Ezek a szlavóniai magyar gyerekek csak a gyalogláshoz értettek. De ahhoz aztán mindenkinél jobban.

1944. március 13-i levelem szerint a zászlóalj Vranovcinál állomá-sozik a Slavonski Brod—vrpoljei úton. Kis parancsnokot a hadtestpa-rancsnokságra rendelték. Az úton szinte nyüzsögnek a német teher-autók és a tankok. Életemben nem láttam belőlük ennyit. Sietnek nagyon, mintha égne alattuk a talaj...

Újabb levelek.

Március 18. A Petőfi-zászlóalj Kutjevón van, még mindig a XVIII. brigád kötelékében. Kis visszaérkezett a hadtestparancsnokságról.

Március 21-i levelemben magabiztosan állítom, hogy ez az esztendő

most már biztosan meghozza a szabadságot. Mindössze egy évet tévedtem.

És íme egy hosszabb iromány, amelyhez némi magyarázat is szükséges.

Március 28. „Kutjevóból Orahovica felé indultunk, majd Nova Bukovicára, hogy végül is Dobrović faluban kössünk ki. Az időjárás kegyetlen. Eső, hó szélvihar. Itt kapott új politikai biztoshelyettest a zászlóalj Sajgó József elvtárs személyében. Továbbra is az egység élelmezésével törődöm, és a kultúrmunkában segítek. Szlavicának küldtem a kórházba egy inget, egy almát és néhány diót. Kis Ferenc parancsnokot leváltották. Egy hónapig büntetésből századparancsnok lesz...”

Ilonkának hívták a leányt. 23 éves lehetett, és október vége felé jött a zászlóaljba két fivérével együtt. Dilj környékén táboroztunk akkoriban.

Eszünk ágában sem volt gyanakodni rá. Mi mindenkit tárt karokkal fogadtunk erről a vidékről. Híre ment már, hogy magyar partizánzászlóalj alakult, és hogy szlovák brigád, sőt német század is létezik az erdőben. És hiába rémíztgették a népet az usztasák, hiába ígérgettek fűt-fát — azt is például, hogy a magyar ifjakat nem sorozzák majd be domobránnak, sőt önkormányzatot adnak a kisebbségnek —, a szlavóniai magyarok a párt szavára hallgattak inkább, és nem állaltak közösséget az ellenséggel. Így hát szentül hittük, hogy Ilonkát is a jó szándék hozta közénk. Azonkívül az apját is ismertem. Derék ember volt, együtt dolgozott velem a Slavonski Brod-i vagongyárban.

A gimnázium néhány osztályát is elvégezte, és törékenyebb is volt a többi lánynál, ezért zászlóaljírtnoknak tették meg azonmód. És nem volt ebben az égvilágon semmi különös. Jómagam is inkább ugratás-ként mondtam Kis parancsnoknak, semmint komolyan:

— Hogyhogy éppen őt választottad magad mellé az irodába? Nem félsz, hogy elcsavarja a fejed?

Nevetve válaszolt:

— Tudom, irigykedsz, hogy nem a te konyhára került. De hiszen főzni sem tud!

Annyi biztos, veszettül csinos volt.

Egy hónap sem telt el, érte jöttek a felsőbb parancsnokságtól és elvezették. Állítólag egy Stír nevű usztasa ezredes klüdte hozzánk, hogy kémkedjen. Később hallottuk, hogy a hadtestnél tartották fogva. Majd nyoma veszett a háború forgatagában.

Kis parancsnokot a szükséges elővigyázatosság elmulasztása miatt marasztalták el.

Mást állítottak a helyére a XVIII. brigádból. Pérónak hívták, a vezetéknévére nem emlékszem. Jó harcos volt és igaz elvtárs. Sikerrel vezényelte a zászlóaljat a dobrovici harcok idején. Mégsem tudott elődje örökébe lépni. Legalábbis ami a népszerűséget illeti. Kist a maguk módján szerették a harcosok. Jobban mondva bíztak benne. Jó-részt az ő képességeinek tulajdonították a győzelmeket. És azt, hogy aránylag csekély veszteséggel verkedtük át ezt a nehéz fél esztendőt.

Több személyi változás is történt ezen a kutjevói pihenőn.

Sajgó József visszatért a politikai biztosok iskolájából, és, mint már említettem, elfoglalta a helyettes komisszári posztot.

Szobocsán Míjó lett a parancsnok helyettese. 1942 óta küzdött már a partizánoknál.

Szobocsán Józsefet az egyik század politikai biztosának nevezték ki. Azonkívül a szakaszokba politikai küldötteket neveztek ki, és szakasz-vezetővé, tizedessé léptettek elő néhány harcost.

Kis Ferenc azonban nem sokáig maradt századparancsnok. Hamarosan megint elfoglalta helyét a zászlóalj élén.

Ilonkát azonban jó ideig nem volt tanácsos emlegetni előtte.

Kutjevóra jövet egy egyedülálló élményben volt része a zászlóaljnak. Vonaton utaztunk.

Partizán létünkre!

Vonaton, amely ellenséges fogalom volt a számunkra; kisiklatni, robbantani, megtámadni, ez volt a szinonimája.

Igaz, hogy csak Čaglinig tartott a kényelem, és afféle erdei szerelvényen döcögtünk, de ez volt az első eset, hogy nem gyalog tettünk meg egy útszakaszt.

Se vége, se hossza nem volt az önfeledt élcélődésnek.

Čaglin különben nemrég szabadult fel. Nagy népgyűlést hívtunk össze estére. Jókedvünk a lakosságra is átragadt. Lelkesen megtapsolták az előadást.

Április 2. A zászlóalj Orahovicán tartózkodik. Örömmel jelentem levelemben, hogy írt fiam, a Frányó. És képzel — közlöm — még engem biztat a kölyök, hogy közeleg a szabadság, és hogy nemsokára megint együtt leszünk, ha élve maradunk, persze...

A következő levél megint szomorúbb.

„Április 11. Hetedik napja vagyunk már úton. Dohányunk sincs; sajnos, egyre ritkábban zsákmányolunk dohányt. Tudom, rendes cipőre lenne szükséged, de mi is lábbelihiányban szenvedünk. Nehéz napokat éltünk át. Az akciókról nem írhatok, mert az hadititok. Azt azonban tudatom veled, hogy Sajgó elvtárs is elesett...”

Bukovica faluban kaptunk parancsot a XVIII. brigádtól, hogy Djurin Lugra tegyük át a székhelyünket. A közelben ásta be magát egy usztasa részleg, hogy a Karasicán át vezető hidat ellenőrizze. Fel kellett számolni őket a Podravska Slatina felszabadításáért folyó hadműveletek keretében.

A zászlóalj valósággal lerohanta az usztasa tűzfészket, és Dobrović falu előtt foglalt el hadállást. Fel kellett tartóztatni a Podravska Slatinára siető ellenséges erősítést. Egész nap és egész éjjel lőttük őket. Mindenáron át akartak jutni a Karašicán. Szekereket kellett mozgósítaniuk a sok-sok halott elszállítására. Másnap tankokat volt kénytelen ránk küldeni a parancsnokságuk. Mire mi visszavonultunk.

Ennél a Dobrovićnál halt hősi halált Sajgó József.

Sajnos, annyit tudok csak róla, hogy Djurdjenovaci volt.

És hogy gyors észjárású, tehetséges pártmunkás, és bátor harcos hírében állt.

Éppen ideje volt már, hogy megpihenjünk és megvizsgáztalódjunk kissé.

Humljane felé vonultunk vissza, állandó légitámadások kíséretében. Ott sem volt azonban megállásunk.

Orahovicáig kellett mennünk. Itt végre két-három napig nyugton maradhattunk. És vendégül láthattuk a haraszi ifjúság küldöttségét.

Egy kocsirakomány ajándékot hoztak. Főleg élelmet. És egy zászlót.

A vidéket az eszék—vinkovci és az eszék—vrpoljei vasútvonal határolja. Síkság, termőföld és három magyar falu. Haraszi, László és Vladislavci. Lakói kis- és szegényparasztok. A német nagybirtokosok, a helybeli gazdák, valamint a kender- és a téglagyár-tulajdonosok ott sem voltak bőkezűek. És a helyzet a hajdani Osztrák—Magyar Monarchia összeomlása óta sem javult. A nincstelen éppúgy, mint a néhány holdas kisgazda, a munkaadó és az uzsorás kenyé-kedvétől függ.

És mi sem természetesebb, mint hogy amikor 1941-ben létrejött az úgynevezett Független Horvát Állam, amelyben megint ez az uraság az államalkotó elem, a nép már eleve gyűlölte a rezsimet is, velük együtt. És hallani sem akart arról, hogy holmi kultúrbundokba tömörítsék önkéntesnek vigyék, sorkatonának toborozzák. Abból az egy-

szerű, de találó következtetésből indultak ki talán megint, hogy ami a gazdának a kedvére van, abból nekik semmi jó nem származhat.

Rövid idő múltán tehát a felkelők oldalán állt a lakosság jó része, ahol, is számára érthetőbb célokat tűztek zászlójukra a magukfajta harcosok. És nem is kis részük van a népfelszabadító mozgalom meg-erősödésében errefelé. Elelemmel és ruházattal segítették a partizáno-
kat. Illegális pártmunkásokat bújtattak. Mintegy 30 harcost küldtek a zászlóaljba. Legértékesebb adományuk azonban az a hatás volt, amit mindezzel a környékbeli magyarokra tettek.

Az akkor 18 éves Pozsár Juliska is idevalósi. És mindenben ráillett a fenti jellemzés.

Apja sem tud megélni családostul a három hold földből, akárcsak a többi. Öten voltak a családban — mesélte Juliska — három gye-
rek meg a szülők. Ápám elvállalta, hogy gondját viseli majd a csa-
tornának. Nehéz és rosszul fizetett munka volt ez akkortájt, és nem is igen akadt más jelentkező. Alig kapott érte valamit, noha éjjel-nap-
pal a partokon kellett lennie. Nemrég ment csak nyugdíjba, miután több
mint negyven évig őrizte a vizet.

Áldott jó teremtésnek ismerték; talán a gazdag nem is tud ilyen
lenni. Politikával sohasem foglalkozott, és ha történetesen a világnézete
felől érdeklődött volna valaki, nyilván azt válaszolja, hogy ő csak
egy egyszerű szegényember. A hatóság amolyan érdektelen elemnek
könyvelte el, akitől nem kell tartania. Talán éppen ezért húzták meg
magukat szívesen náluk az illegális pártmunkások. Nem kellett attól
félniük, hogy haladók, vagy éppenséggel kommunista-gyanús a házigazda.
A dopsini Gavrilović Lazo tért be gyakran hozzájuk, akinek Pop volt
a fedőneve, és Donyec Ferenc, ha a faluban akadt dolguk.

Akkor este is beállított valamelyik a kettő közül; Juliska már nem
emlékszik pontosan, hogy melyikük. 1944 elején kora tavasszal történt
a látogatás. Odahaza voltak éppen a szülei is. Egy magyar zászlót
hozott az illető. Juliskának rá kellett hímeznie, hogy „Petőfi Sándor”-
zászlóalj. Alá pedig, hogy „Haraszi falu adománya”. Tudták róla, hogy
ért a kézimunkához. A lelükre kötötte még az elvtárs, hogy senkinek
se szóljanak róla. Kérdezni ő sem kérdezett semmit. Akkoriban ez nem
volt szokás. Így hát fogalma sincs róla, hogy kinek a megbízásából is
vállalta a munkát...

Igen, a konspiráció, a jelek szerint, tökéletes volt. Olyannyira, hogy
máig sem tudtam kideríteni, kitől származott ez a zászlóötlet. Pedig
megpróbáltam utánajárni.

Írásbeli nyoma nincs. Az usztasa rendőrség irattárában sem találtak
róla semmit. Noha Juliskát az apjával együtt 1944 nyarán letartóztat-

ták és Eszékre kísérték. Azzal gyanúsították őket, hogy együttműködnek a partizánokkal. Semmit sem vallottak be, és húsz nap múlva hazarendelték mindkettőjüket. Az öreg Pozsárt 1945 januárjában megint lefoglalták és ki sem szabadult a háború végéig. Ezúttal is hallgatott, mint a sír. Nem tudták meg, hogy tagja volt a helyi népfelzabardító bizottságnak, Illés Pikó Pállal és Kocsis Antal református lelkésszel együtt.

Az utóbbinak szintén írtam a zászló ügyében. Kocsis a leghaladóbb polgárok közül való volt a faluban. Már akkor kapcsolatban állt a mozgalommal és egy ideig elnöke is volt az illegális partizánhatóságnak a helységben.

Szíves-örömezt válaszolt a levelemre. „Néhány adattal szolgálhatok — írja —, noha egyes részletekre már nem emlékszem pontosan. Sok idő telt el azóta, és azokban a viharos napokban gyorsan kellett dolgozni, egymást követték az események, és bizony összezavarom már a dátumokat és a személyeket.

Azt azonban bizton állíthatom, hogy akkoriban többször járt nálam egy Ferenc nevű ifjúkommunista partizán. Illegálisan tartózkodott Harasztin, és közölte velem, hogy megalakul a magyar partizánbrigád, és jó lenne, ha mi, harasztiai küldenénk zászlót az egységnek. Nem tudom, hogy tőle származott-e a kezdeményezés, vagy csak közvetített. A parókián volt egy egyszerű magyar zászló, amelyet át is adtam az elvtársnak. Azt is tudom, hogy a szöveget és az ötágú csillagot Pozsár Juliska hímezte rá.

Később még egyszer eljött egy elvtárs, és a tudomásomra hozta, hogy a zászló eljutott a rendeltetési helyére, és hogy a zászlóalj parancsnoka köszöni a fáradozásomat. Abban azonban már nem vagyok bizonyos, hogy Ferenc volt-e megint vagy egy másik, aki Rétfalunál esett el később...”

Gavrilović elvtárs a következőket tudja a zászlóról: „Azon a vidéken voltam pártmunkás. Az eszéki körzet SKOJ-vezetőségi tagjaként tartózkodtam a környéken 1943-ban és 1944-ben. A harasztai ifjúság mozgalma is a mi irányításunk alá tartozott. Illegális kapcsolatot a Pozsár családdal tartottam fenn. Rajtuk kívül Kocsis elvtársnál jártam néhányszor. Ő számolt be mindig a helyzetről, az ellenséges járőrök útirányáról stb.

Tudtam a Petőfi-zászlóalj megalakításáról. Szó volt akkoriban róla az aktivisták körében. Valaki hallotta, vagy látta is közülük, hogy ajándékokat készítenek az egységnek a faluban, csillagos zsebkendőket stb. Úgy emlékszem, hogy az összejövetelek egyikén hangzott el a javaslat, hogy egy zászlót is kellene küldeni ajánlással. Alighanem Pozsár

Juliska is jelen volt a gyűlésen. Akkoriban indult egy csoport ifjú a partizánokhoz. Feltételezem, hogy ők vitték magukkal a zászlót is...

Végül egy Rausavljević nevezetű elvtárs is emlékszik arra, hogy Harasztin készült a zászló. „Miután én már akkor partizán voltam — írja —, nem tudom, ki csinálta. Kérdezd meg Illés Pikó Pált és Kocsis Antalt, aki tagja, illetve elnöke volt a népfelszabadító bizottságnak.”

De nem lehetetlen, hogy a Petőfi-zászlóalj politikai biztosa vagy a helyettese indítványozta az egészet, összhangban az egység különleges mozgósító feladatával. Írásos okmány, mint már mondtam, nem maradt a döntésről, de még azt a levelet sem találtam meg, amelyben állítólag megköszöntük az ajándékot.

A legenda meg majd bizonyára azt a verziót igazolja, mely szerint két falubeli partizán kérte el a templomból a lobogót, azzal, hogy a zászlóaljnak kell. A lelkes azonnal előkerítette, megcsókolta és átadta a harcosoknak. — „Áldást hozzon rátok ez a zászló” — mondta nekik.

Tény — és végtére is ez a legfontosabb —, hogy egyáltalán elkészült, hozzánk jutott valahogyan, és hogy nemzeti színű volt, vörös csillaggal a közepén. Ennek egyszerűen így kellett lennie, és nem másképp. Ahogyan a harasztiai ajánlása sem került rá véletlenül, akárhogyan is volt.

Ezekben az áprilisi napokban hivatalosan is megbízott a zászlóalj-parancsnokság, hogy az ellátás szervezése mellett a kulturális-propaganda munkát is irányítsam az egységben.

Magyarul soha életünkben nem foglalkoztunk ilyesmivel; miránk is ránk fért volna, hogy oktasson, segítsen bennünket valaki. Mivel azonban értelmiségiek nem igen voltak akkortájt a sorainkban, magunk kínlódtunk vele, ha mégoly sokkal nehezebbnek tűnt is, mint a harci tevékenység.

A felsőbb vezetés éppoly fontosságot tulajdonított ennek a ténykedésnek, mint a hadműveleteknek. Hogyisne, amikor az ellenség sem csak fegyverekből lövöldözött. Hathatós propagandájáról tanúskodik az a jelentés is, amelyet az 1944. évi májusi helyzetről küldött a VI. hadtest parancsnoksága a Horvátországi Felszabadító Hadsereg és Partizánalakulatok főparancsnokságának:

„Hogy a mozgósításunk nem jár sikerrel, jobban mondva, hogy az ellenségnek antifasisztákat is sikerült besoroznia a fasiszta hadseregbe, annak egyik legfőbb oka a kommunizmustól való félelem, illetve a bolsevizmus rémképe. Az ellenség voltaképpen ezzel a jelszóval passzivizálja a tömegeket. A propagandájával odáig haladt, hogy Požegán kommunistaellenes propagandabizottságot létesített. Az utóbbi időben szétszórt röpcédulák tartalmának lényege is az, hogy elrettentsen a kommunizmustól.

Az ellenség eme törekvéseinek eredménye, hogy napjainkban a horvát falvak lakosságának jó része, különösképpen a még fel nem szabadított területen, fél a kommunizmustól, és mivel azt hiszi, hogy a mi mozgalmunk kommunista mozgalom, nem csatlakozik a Népfelszabadító Hadsereghez. Az ellenséges hírverésnek kedvez az is, hogy viszonylagos csend honol valamennyi fronton. Azzal vezetik félre a népet, hogy az oroszok elérték a saját határaikat, és nem jönnek tovább.

Ezenkívül azt állítják, hogy az oroszok és az angolok szembe fognak kerülni egymással...

Népeink testvérisége napról napra szilárdabb; vannak azonban vidékek, ahol a helyzet nem kielégítő. Az utóbbi időben kedvezőtlen jelenségek észlelhetők a požeai járásban. Noha szép példái is vannak a szerbek és a horvátok testvériségének, mi azt nem tudtuk eléggé határozatosan felhasználni agitációnkban, a testvériség és az egység terjedését és elmélyítését propagálva.

A magyarok egyre inkább rokonszenveznek a népfelszabadító harcral. Magyarországra áramlásuk csaknem teljesen megszűnt. Hetvenen álltak be közülük a Népfelszabadító Hadseregbe. Néhány magyar falu meghívta a magyar zászlóaljot, hogy látogasson el hozzájuk. Az egyik zászlót is hímzett az egység számára. A cseheknél a helyzet távolról sem kielégítő. Körükben stagnál a mozgósítás, és sokan beléptek az ellenséges hadseregbe. A szlovákok szintűgy. A németeknek még nem jött meg az eszük, és továbbra is a fasizmus útján járnak. Az utóbbi időben azonban az ingadozás jelei is észlelhetők náluk, komolyabban érdeklődnek nyomtatványaink iránt, és kedvezőbben fogadják a Népfelszabadító Hadsereg támogatását sürgető felhívásokat.

Legjobb a helyzet Szlavónia legkeletebbi részén, itt kedvezőek a mozgósítás feltételei. E hó folyamán is 250 új harcost toboroztunk..." Az okmányt Vlado Janjić politikai biztos és M. Jerković alezredes, parancsnok írta alá. (Irattári száma F-13/I-149.)

Amellett tehát, hogy alaptalan hiedelmek ellen kellett hadakozni komplikált szellemi stratégiával, ha a még fel nem szabadított vidék lakossága körében agitáltunk, nem kis fizikai erőfeszítéssel és életveszéllyel is járt a munka. Részletes haditerv kellett hozzá, s elővigyázatosság a végrehajtásban.

Egy alkalommal épp Orahovicáról Grubišno Polje felé igyekeztünk. A nappalt Jasenovača faluban töltöttük, az est beálltával pedig Mala Barna helységbe meneteltünk egy kisebbfajta propagandaakció lefolytatására.

Egyebek között táncmulatságot rendeztünk az ottani ifjúsággal karöltve az iskolaépületben.

Sajnos, zene nélkül. A faluban nem akadt muzsikus, és abban az időben nekünk sem volt zenészünk. Nem sokkal később került csak hozzánk Viroviticáról egy harmonikás. Pistinek hívtuk; megszökött hazulról, mielőtt még besorozták volna domobránna. Nem tudni, ki örült jobban, mi a tudományának, vagy ő annak a szép hangszernek, amelyet hamarosan szereztünk neki. Vidámabban és szebben csegett most már a dal harmonikakísérettel. El is kapatta magát a gyerek a

19. Elfogott domobranok

20. KOVÁCS FRANYÓ,
a Petőfi-zászlóalj diverzánsa

21. HORVAT MIRKÓ daruvári barcos

22. *FUJSZ KAROLY*, a Petőfi-zászlóalj
3. századának parancsnoka

23. *Slavonska Požega felszabadulása után* (Ülnek balról jobbra: Kis Iván-
Figaró politikai biztos, Kis Ferenc
parancsnok, Balázs József komisszár-
helyettes. Állnak: Hegyi századkomisz-
sár és Fábián Iván hírszerző tiszt)

Narodno-oslobodilačka Vojska
HRVATSKE

Godina 1943

24. KIS IVÁN-FIGARO partizán igazolványa

26. CSERVENAK PAL, a Petőfi-brigád I. zászlóaljának
politikai biztosa

nagyfene kényeztetés folytán. Ha rájött a bolondéria, nem volt hajlandó muzsikálni egy istennek se. Egy ízben személyesen a zászlóaljparancsnokkal gyűlt meg emiatt a baja.

Hej, ha most itt lett volna! De nem volt, ezért csak úgy nótaszórá tancoltak a fiúk és a lányok. Partizánmód összekapaszkodtak, és dőnggették a padlót, hogy csak úgy szállt fel belőle a por. De ki törődött most ezzel!

Nem sokáig tartott azonban a vigalom. Tovább kellett mennie a zászlóaljnak. Elbúcsúztunk. A lányok hazaindultak, a fiúk meg beálltak a sorba.

— Aludjatok nyugodtan, itt leszünk a környéken! Nemsokára visszajövünk! — hallatszott innen is, onnan is.

Persze senki nem tudja, hova megyünk. És főképp, hogy mi célból. Velika Barna felé kigyózik a menetoszlop. Egymásnak adják tovább a parancsot a harcosok: a faluban csöndben legyünk, és senki ki ne lépjen a sorból!

Az erdőszélen összehívják a századparancsnokokat, és elkészül a haditerv.

Grbavac faluba kell érünkne előbb. Népgyűlést tartunk, és ha igaz lesz, önkéntesekkel térünk vissza.

Elöl halad a járőr. Utána egy század. Tíz perc múlva indul a többi. Méghozzá libasorban. A közeli Grubišno Polje usztasa tűzfészek. Gépfegyverük és aknavetőjük is van. Azonkívül néhány teherautó áll a rendelkezésükre. Mindössze két kilométerre vannak Grbavactól.

Ejféltre jár az idő, mire beérünk a faluba. Kicsiny település, mindössze 70—80 ház. A síri csendet hamarosan felveri a kutyaugatás. Nem sokkal később aztán elhallgatnak a házörzök. Megérezték talán, hogy barátsággal jöttünk. Vagy vártak is már bennünket a gazdáik?

Mindenesetre tudták, hogy a környéken tartózkodunk. És faggatták is a terület pártmunkásait, hogy miért kerüljük el az ő falujukat. Szeretnék már látni azt a magyar zászlóaljat. Közülük is szívesen beállnának néhányan partizánnak.

Ilyenkor éjnek idején úgysem mernek előbújni az usztasák. Most is csak úgy vaktában lövöldöznek időnként. Mi meg az iskolában gyülekezünk. Pillanatok alatt talpon volt az egész falu. Még a legidősebbje sem maradt otthon.

Koromsötét az éjszaka. Utcai világítás nincs. Bent az iskolában is csak tapogatózunk. Majd gyufa sercen, és csodák csodája: meggyullad egy kis petróleumlámpa. Honnan szerezték csak hozzá a petróleumot?!

A katedrán állok. A pislogó lámpát nézem. Beszélnem kell. Elmon-

dani, hogy mi járatban vagyunk, s hogy mi a célja a népfelszabadító háborúnak. Sohasem voltam szónok. Nehezen kerekítem a mondatokat.

Első találkozásom ez a falubeliekkel. Látom, tetszik nekik, hogy magyarul szólok hozzájuk. Örömmel hallják, hogy minden nép és nemzetiség fiából van a partizánoknál. És hogy ez itt most az ő magyar zászlóaljuk.

Az usztasák nem tudtak szót érteni velük. És a régi Jugoszláviában sem kényeztették el őket. Iskoláik nem voltak, sőt még azt is le kellett tagadniuk olykor, hogy magyarok. Most meg, lám, dicsekszünk vele!

A feladatot teljesítettük. Hajnalodott már, amikor a zászlóalj elhagyta a falut. A menetoszlop élén az újoncok haladtak. Huszonvalahányan csatlakoztak hozzánk. Közöttük néhány idősebb ember is. Büszkén lépdeltek az ifjak között. Grbavac a legjobb kívánságokkal búcsúztatta el a zászlóaljat.

A legközelebbi alkalommal megint szívélyesen fogadott bennünket ez a kis szlavóniai falu.

Huszonkét év múlva vitt erre az utunk.

Egy évfordulói ünnepségre jöttünk, amely ismét az iskolánál zajlott le.

Most is katonásan felsorakoztunk, csak a csend volt szomorúbb. Szobocsán Mijó és Bánya József helyezték el a koszorút. És Szobocsán beszélt. Elmondta, mi történt, hol, merre jártunk és mi mindent cselekedtünk azután, hogy annak idején elhagytuk a falut.

Majd lelepleztünk egy emléktáblát, amelyen az áll, hogy az elesett hősök eszméi, lám, valóra váltak. És következtek a nevek: Zsulec Vendel, hadnagy, Horvát Misko, századparancsnok, Szvat József, Vas József, Szobocsán Gyúró, Szlanzsevacski Lújó és Tomasek Vénó harcosok. Köszönet és hála nekik...

És én magam előtt láttam őket, amint a zászlóalj élén masíroznak izgatott-büszkén abban a nagyon régi éjszakában.

A kulturális-propaganda program keretébe tartozott mindenképpen az éneklés is; talán legelőbb és a leggyakrabban is éltek vele mindenütt a partizánalakulatok. A dalok betanításában egy grbavaci harcos, Farkas István segédkezett.

„A partizánélet hosszú hónapokra, évekre nyúlt — kitartó várakozást is jelentett, állandó készenlétet, így a harcok mellett csendesebb napokat is hozott. És így két tűz között, tábortűz mellett vagy menet közben a partizánalakulatok általában sokat daloltak. Kultúrestek is voltak, amikor ugyancsak felcsendült a régi és új népdalból kialakított

partizándal... Mind a jugoszláv, mind a magyar eredetű daloknak nagy szerepe volt a bajtársi érzés fejlesztésében — a különböző helyekről, társadalmi rétegekből toborzott partizánegység egyékvácsolásában...” (Magyar Képes Újság, Zágráb, 1965. okt. 1.)

Az idézett cikk szerzője, a magyarországi Volgy István, a Petőfi-zászlóalj dalainak múltjára és eredetére is utal, visszanyúlva az egykori osztrák—magyar hadsereg katonadalainak kincses tárába.

„Így például — írja — a »Daltól hangos erdő, mező, berek« kezdetű dal az első világháborúban tűnt fel a magyar katonák sorában. Nem tudni, ki szerzte, de biztos, hogy első verse a cserkészmozgalomban született, a második meg népdal eredetű...”

A dalt a haladó szellemű regőscserkész-mozgalom terjesztette el a falvakban, és valószínűleg így került a szlavóniai magyarok közé. Az átköltés valamelyik partizán műve:

Daltól hangos erdő, mező, berek, merre
járunk mi, elvtársak!
Dobog a szív, muzsikál az élet
szabadságért ontott vére...

A »Házunk előtt mennek...« is magyar katonanóta, amit szinte változtatás nélkül átvett a zászlóalj. Mindössze a huszárokat helyettesítette be partizánokkal, mert ez illett rájuk. De még egy jellemző változás is bekövetkezett: a magyar bakák azt énekelték, »Nem fogok a hadnagy úrral kezec«, a partizánok között viszont nem volt »úr« — ők ezt a szót kiküszöbölték a katonanótából is.

Házunk előtt mennek partizánok.
Jaj, de szépen szól a muzsikájok!
Elöl megy a hadnagy, aki vezet.
Gyere, rózsám, fogjál velem kezec...

A »Kapitányunk sejhaj« nótában ugyanez történt: a magyar bakának úgy kellett énekelni, hogy: »Kapitány úr sejhaj«. A partizánok itt is mellőzték az »úr« szót.

A »Horvátország közepében« kezdetű, kissé szomorkás hangulatú dal az 1914—18-as világháborúban zengett. A hadszíntér akkor gyakran változott a dalban. (A Kárpátok tetejében, Olaszország határában.) Vagyis mindig oda helyezték a dalt, ahol a sok-sok magyar katonának éppen harcolni és meghalni kellett. Akkor biz’ nem énekelték, hogy »büszke harcos« — ezt a partizánok költötték bele, ugyanúgy a komisszárt is.

Horvátország közepében vadrózsa virágzik
Alatta egy büszke harcos vígan masírozik
Ne masírozz, te kedves harcos, mert majd agyonlőnek
Messzi van az édesanyád, ki megsirat téged.

»Leng a lobogó« — olyasféle diákdal, mint a »Daltól hangos«. Száz-
éves lesz már ez a csárdás induló! Dalárdák, diákok nagyon kedvelték,
kiváltképpen a májusi kivonulásokon. A partizánok néhány szót szót-
tek a versbe, és egyik legharcosabb dalukká tették ezt az évszázados
indulódalt.

Leng a lobogó, megperdül a dob
Ti, magyar elvtársak, jól vigyázzatok.
Indulóra hangzik már a szó:
Félre, aki nem közénk való!
Magyarok vagyunk, harcos katonák,
Ismeri nevünket széles e világ.
Majd harcos lesz nemcsak a nevünk,
Megmutatjuk, ha majd végezzünk!

Az »Ezer esztendeje annak« dallama már az 1948—49-es dicsőösleges
magyar szabadságharc idején ismeretes volt. Ilyen gyűjtő hatású dal-
lamokat muzsikáltak a cigányzenészek, mikor Kossuth zászlaja alá to-
boroztak. Nemcsak a hazaszeretet, hanem a hősi önfeláldozás dala is
volt, hiszen kevés olyan nóta van, mely bátran kimondja, hogy »Harc-
ban halni a hazáért dicső halál. Gyáva az, kit otthon talál.« A par-
tizánok ajkán, az adott körülményekben, ez a szöveg egészen más ér-
telmezést kapott.

... Meglepő — állapítja meg végül is Volly —, hogy a »Petőfi
Sándor« zászlóalj dalosai... a partizánéletben — a maguk kezdetleges
módján ugyan, de boldogan — újítták fel a régi magyar dalokat...

De már ez idő tájt sem csak éneklésből és beszédek tartásából állt
a kulturális propagandamunkánk.

Ahol csak alkalom kínálkozott, műsoros rendezvénnyel is felléptünk.
Rövid jeleneteket adtunk elő, és szavaltak is a harcosok. Ezeket a szö-
vegeket jórészt fordítani kellett. Certics Júlia és Farkas István dolgo-
zott rajtuk legtöbbet.

Az egyik jelenetben én is szerepeltem. A következőkből állt. Egy
toprongyos munkás követ tör az út mentén, és gúnydalokat énekel az
usztasa Horvátországról. Arra vetődik néhány partizán, és figyelmeztet.

teti, hogy megjárja, ha meghallják a hatóság emberei. Végül elmegy velük partizánnak, és új nótára gyűjtanak, most már együtt.

Én voltam a munkás. Kis parancsnok meg is jegyezte évvődve, hogy pályatévészett ember vagyok. Olyan szakértelemmel aprítottam az útnak való követ.

Egy másik jelenetre is emlékszem: Címe: A széttépett kígyó volt. Hitler kilátástalan helyzetét szemléltette. Láncokban vergődve múlt ki legyőzötte.

Ezenkívül fali- és zsebüjságokat szerkesztettünk. Cikkek, elbeszélések, versikék és rajzok jelentek meg bennük, persze mindez akkoriban még csak egyetlenegy példányban. A lakosság nagy érdeklődéssel böngészte ezt a kezdetleges háborús „újságot”. A tájékoztatáson és a propagandán kívül még írásra és olvasásra serkentette a harcosokat.

Igyekeztünk tehát, mégis elakadt olykor a versmondó és elnémut az ének. S nemcsak azért, mert a szöveg sem volt mindig kifogástalan és mert a szakavatott karvezetőt is nélkülöztük.

1944. május elsejét Velika Peratovicán ünnepelte meg a zászlóalj. A harcosok a falusiaknál vendégeskedtek. Majd színpadot ácsoltunk a mezősegen. Szinte ragyogott a tavasz.

Beszédet tartottam a legénységnek a munka ünnepéről. Estefelé a viroviticei körzet kultúr csoportja is szerepelt. Fél szemmel azonban az alattunk kanyargó utat kémleltük. Szekerek baktattak a bilogorai kórház felé. Telis-tele sebesültekkel. A harcok Bjelovar közelében dúlhattak. A VII. ellenséges offenzíva tombolt.

Nem sokkal ezután meg éppenséggel elment a kedvünk mindennemű rendezvénytől.

Virovitica környékén portyáztunk. Sőt május első felében a bilogorai osztaggal be is törtünk egy ízben a városba. Majd Mali Severin közelében vettük fel a harcot a lesben álló ellenséggel. Megleptek bennünket, és nagy volt a kavarodás. Néhányan el is szakadtak tőlünk, és csak napok múlva találtak vissza a zászlóaljhoz. Innen Vukosavljevićre kerültünk. Május 8-a volt és reggel. Lóhalálában jön a hírnök a parancsnokságra. Usztraság garázdálkodnak Stari Gradacon. A falu ott nem messze volt tőlük a Dráva partján. A bilogorai osztag politikai biztosa szüleinek a házáat is felgyújtották. Az apját élve elégették. Vagy harmincan lehetnek. Törnek, zúznak, rabolnak. Jöjünk azonnal!

Négy-öt kilométerre voltunk a bajba jutott falutól. Odafele át kell lépni a viroviticei vasútvonalat. Mindegy. Két századot azonnal útnak indít a parancsnokság. S velük mennek a tisztek is valamennyien. Oda-

valósi az egyik századparancsnokunk is, Fujsz Károly, akinek Picók volt a fedőneve. Futólépésben értek Gradacba.

Az usztasák azonnal kereket oldottak. A Dráva felé vonultak vissza. Križić faluba, ahonnan jöttek is. Beugráltak a csónakokba, gépfegyvertűzzel fedezve magukat.

A part sajnos csupasz. Sehol egy kis kiemelkedés, amely védelmet nyújthatna a golyók elől. Végre-alahára mégis elfoglalják a mieink a töltést. Nincs még mind a csónakokban, és a komp sem indult még el velük. Tüzelünk veszettül. Most már mi uraljuk a helyzetet. A vízbe vesznek sokan, és a komp is tele van hullával. Utolérte őket a megérdemelt büntetés.

De miért kellett nekünk bűnhődnünk?

Eleinte, úgy tűnt, súlyosabb veszteség nélkül hajtottuk végre a támadást. Halott egy sem, ketten vagy hárman sebesültek meg mindössze. Később azonban kiderült, hogy közöttük van a zászlóalj politikai biztosa is, Géri Károly. És hogy a hassebe hálalos.

És temettünk megint. Ezúttal Turnašica falu sírkertjében. Én most újra búcsúztatom a halott komisszárt. Huszonvalahány év múltán teljesebb adatok birtokában, mint ott, azon a háborús májuson.

Igen, az ősszel, ott abban a téglagyárban csakugyan utolszor látta fiát a Géri házaspár.

Beleféhéredett már a haja Józsi bátyámnak a sok-sok kubikosévbe, aminthogy élete párja is töpörödött nénike volt már akkor. Az első világháború előtt telepedtek le Szlavóniában. Géri József kitanulta közben a téglakészítést, és öregségükre is itt ragadtak a gyárban. Ki tudja, talán nemcsak a szükség tartotta őket fogva, hanem az emlékek is.

Itt született 1924-ben Károly fiuk, és itt nőtt fel ő is az örök dologra. Ha nem volt az iskolában, a környéken őrizte a teheneket és a disznókat. 1942-ben is az erdőben egy tisztáson akadtak rá az elvtársak. Ketten voltak: Metalac, aki akkor még a Slavonski Brod-i járási pártvezetőség tagjaként ezen a vidéken szervezte a felkelést és Rodjo, teljes nevén Ivo Lovinčić járási SKOJ-titkár, Géri földije. Noha puskát hordtak és már sötétedett is, nem ijedt meg tőlük a fiatalember, amikor kilépett a lombok mögül. Rodjo köszöntötte, majd bemutatta Metalacnak, hogy nem sokkal később már a felszabadító harcról beszélgesse nek. Öt nap múlva találkoztak vele újra, miközben felhívták a slatiniki ifjúsági szervezet és a SKOJ figyelmét arra, hogy érdemes lesz komolyabban foglalkozni a fiúval. USAOJ-, majd SKOJ-tag lett belőle hamarosan. 1942 nyarán is innen, ebből a téglagyárból ment a

két elvtárs kíséretében partizánnak, az igazságért és a szabadságért harcolni, ahogyan búcsúzáskor mondták az aggodalmaskodó szülőknek.

Saját bevallása szerint közelebbit maga sem tudott az egésztől. Anál mohóbban vetette rá magát az ismeretszerzésre az erdőben. És olyan fogékonynak bizonyult, hogy egy rövid tanfolyam elvégzése után az egyik század politikai biztosa lett a dilji zászlóaljban. És nem sokkal később előlépett a megnövekedett egység komisszárhelyettesévé. Itt ismerkedtem meg vele én is; a legfelelősebb tisztségek egyikét viselte már akkoriban ez a nemrég még tudatlan pásztorlegény, és aligha véletlenül.

Következő és legutolsó funkciójáról már tudunk. A II. hadtest parancsnoksága nevezte ki a „Petőfi Sándor” zászlóalj politikai biztosává. Egy nappal előbb, mint én, 1943. augusztus 16-án érkezett az egységbe. Örömmel láttuk viszont egymást. Szerény volt és közvetlen. Vele született érzékkel bánt az emberekkel, és bámulatos találékonysággal teljesítette feladatát. 1944 februárjában sikerrel elvégzett egy komisszár-tanfolyamot, és egyhónapi távollét után tért vissza az egységbe.

Kilenc hónapi munkássága meglátszott a zászlóaljon. Az ő érdeme jórészt, hogy megerősödünk. A pártszervezet és a SKOJ egyre jobban érezte hatását a vezetése alatt. Soha nem is volt hiány önkéntesekben, ha rendkívüli harci feladatra kellett menni. Megalakult továbbá a propagandakülönítmény, amely befelé és kifelé egyaránt erőteljesen hatott.

S hogy mindezt elérhesse, személyes példával serkentette mindig a többi. Azon a bizonyos május 8-án is, 1944-ben; bár ez egyszer eltekintett volna ettől! Nem állnánk most itt a temetőben ez előtt az értelmetlen sírgödör előtt, kábultan ismételve, hogy nyugodj békében, elvtárs, soha nem felejtünk el.

Hogy keserveinket tetézzé, saját hozzátartozóink is eszünkbe jutottak. Vajon ki mindenkit temetett és temet majd még el közülünk ez a háború?

Jómagam is egyre-másra körmölöm a leveleket a feleségemnek. Panaszkodom, hogy fáradtak vagyunk, ránk férne már egy hosszabb pihenő. Dicsekszem, hogy angol egyenruhát kaptam, a szabad területen dobták le a szövetségeseik. És egyáltalán nem vagyok biztos abban, hogy elolvassa majd őket valaki.

„Hallom — írtam május 2-án —, hogy az ellenség megint betört a szabad területre. Remélem, azért jól vagy és nem kerültél a karmai közé.”

Pár napra rá, 10-én, közlöm vele, hogy elvesztettük a komisszárunkat és hogy kimondhatatlanul lesújtott a halála. De hát, hiába — kesereg —, ez a mi sorsunk. „Előléptettek különben szakaszvezetővé. Két zsebkendőt, két darab szappant és cigarettapapírt küldök Cezár elvtársal, aki majd elmondja, merre jártunk az utóbbi időben.” Ha egyáltalán megtalál — teszem hozzá magamban.

11-i levelemben még mindig a politikai biztos elestén szomorkodom. Majd 16-i keltezéssel megvizasztalom, hogy „mi itt nem éreztük az ellenséges offenzívát, amely ellenetek irányult és Bilogorán volt erős. De — kérdem — hol is vagytok tulajdonképpen?” Mármint a körzeti népbizottság. „Hallom, hogy a banda lerombolta a barakkjaitokat. Oda se nézz, építünk mi szebbet.” És megírtam azt is, hogy milyen lelkesen fogadnak bennünket a magyar falvakban. És hogy nagy figyelmet fordítunk a propagandára.

És valóban: az elkövetkező napokban már Djurdjevacon tartottunk nagygyűlést. Petar Drapšin hadtestparancsnok beszélt, és a bilogorai, valamint a bjelovari osztag is jelen volt. És senki sem látja rajtunk, senkinek sem szabad látnia, hogy temetésről jöttünk. Szárnyalnia kell a dalnak, biztatgatni a szónak, mintha mi sem történt volna.

Legalábbis semmi olyan, amitől akár egy pillanatra is megtorpanhatna egy partizánzászlóalj.

Nem árt, ha az ember időnként ellenőrzi önmagát. Érzéseit követve olykor részrehajló lesz, akárhogy is vigyáz. Az ilyen kontroll a jelen vizsgálatánál sem nélkülözhető, de kiváltképp ajánlatos, ha a múltat idézi a krónikás.

Evégből iktatok ide még néhány röpcédulát, falragaszt és egykorú dokumentumot, amelyeken semmit sem változtathatott a megszépítő emlékezés, a helyesírási és stílushibákat is beleértve; ugyanolyan kendőzetlenül tárgyilagosak, mint egykor voltak.

És ha netalán lenne is némi különbség a saját és bajtársaim élménytudósításai és a megmásíthatatlan okmányok ábrázolta helyzet között, annak magyarázatát ezzel már előrebocsátottam. Huszonöt év, hiába, nem kis idő!

Lehet, hogy egyet s mást valóban úgy látunk az emlékek között kutatva, ahogyan csak szeretnénk volna hogy legyen. Végére ez is egyféle történelmi tény: valamilyen oknál fogva valóra nem váltott szándékaink hiteles képe.

Az alábbi felhívás tanúsítja, hogy sokan bizony tanácstalanok voltak még ekkor, vagy éppenséggel az ellenséggel tartottak.

SZLAVÓNIAI MAGYAROK!

Magyarország megszállása útmutató ahhoz, hogy hová vezet a németeknek tett szolgálat. A keleti harctérre — a halálba vezet.

Horthy különféle küldöncei benneteket, szlavóniai magyarokat is rábeszéltek, hogy térjetez erre az útra. Ők állandóan Magyarországra való kivándorlásra, a védőbástyákba való menekülésre és a megszállónak irányuló szolgálatra késztetnek benneteket.

Mi indítja őket erre? Ők ezt azért teszik, mert titeket sírba akarnak rántani, mert a németeknek a ti vagyonotok elkobzásában segíteni

akarnak, mert közületek az összes alkalmas egyéneket Hitler öngyilkosainak sorába akarják terelni.

SZLAVÓNIAI MAGYAROK!

Előttek csak egy út áll, s ez az út, amelyen a szerbek meg a horvátok s Jugoszlávia többi népei indultak — a harc útja. A győzelemhez s a szabadsághoz csak ez az út vezet. Hitlernek és a fasizmusnak nyújtott szolgálat a halálba, a megsemmisüléshez vezet.

Ne vezettessétek benneteket félre. Ne vándoroljatok ki. Ne üljétek fel Horthy fasiszta küldönceinek. Űzzétek ki őket a ti soraitokból. Szakítsatok meg velük minden összeköttetést, mert ők titeket csak szakadékba vezetnek, ahogy Magyarországot is odáig vezették.

Kövessétek a partizánoknak az útját, akik Petőfi Sándor magyar zászlóaljban már felvették a harcot. Legyetek méltóak Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Dózsa és más harcosokhoz, akik a magyar nemzet szabadságáért küzdöttek.

Lépjétek a nemzeti felszabadítási hadsereg kötelékébe, a szerbekkel és horvátokkal testvéri szövetségbe, mert önnönmagatokat, családokat és vagyonotokat csakis küzdelem árán őrizhetitek meg.

Jugoszlávia fasizmus elleni nemzeti felszabadító tanácsának második ülésén hozott határozatai a szabad és demokratikus Jugoszláviát alkotta meg, amelyben az összes népek egyenjogúságot élveznek, így tehát a magyar kisebbség is, amelynek nemzeti jogai biztosítva vannak.

Éljen az összes népek fasizmus elleni szabadságharca!

Éljen a szabadságszerető nemzetek fegyverbarátsága!

Éljen a legyőzhetetlen Vörös Hadsereg, az összes leigázott népek védelmezője!

Éljenek a mi nagy szövetségeseink. Szovjetunio, Anglia és Amerika!

Halál a fasizmusnak — szabadságot a népnek!

1944 március havában.

Szlavónia vidéki

NEMZETI FELSZABADÍTÁSI BIZOTTSÁG

(Maluševo Cvetko gyűjteményéből)

A következő katonai jelentés Daruvár környékén készült. Ide jötünk Djurdjevacról. Útközben egy usztasa fogatosztágot fogtunk el. Kozarci faluban pedig három magyar fiú csatlakozott a zászlóaljhoz.

Szabó elvtárs emlékezete szerint Sirač közelében felégettük a vasúti talpfákat. Kipnél összecsaptunk az ellenséggel, továbbá Govedje Polje, Uljanik és Rostovac közelében ütköztünk meg vele Bodljevinát védve. Itt egy éjszakai akció alkalmából kiáltotta el magát először valaki a harcosok közül így:

„— Hó-rukk, horvát vasút — felszed téged a magyar zászlóalj!”

Kár, hogy nem tudni, kicsoda, mert egészen a háború végéig fennmaradt e szólásmondás.

Az említett kézzel írott okmányt a VI. szlavón hadtestparancsnokságnak küldte a zászlóalj: 11-es számat viselt, 1944. május 28-i keltezéssel. Az állt még rajta, hogy „hadműveleti jelentés”, és hogy a legutóbbi tíz napról szól, 19-étől 28-áig.

Először is elmondja, hogy a kiképzés az emlékeztető szerint történt. Gyalogsági gyakorlatok, tüzelés különböző helyzetből, a puska elsütése, célzás távolról. Célzógyakorlatok, lövések kiképzése, megfigyelés. A katonai és politikai vezetők rendszeresen tartottak értekezletet, megvitatta a fogyatékosságokat és a sikereket.

A következő bekezdés a fegyvelemről számol be, amely eszerint közepes. A tanácskozásokon megállapították, hogy javult is némileg. Az újoncok is felfogták a jelentőségét és igyekeznek, hogy e tekintetben se maradjanak le a többi mögött. Az egység harci készsége jó, a harcosok lelkiismeretesen és időre teljesítik a feladatokat. A csatákban jól tartják magukat, és kedvvel mennek harcba. A vezetők is lelkesen látják el teendőiket.

A belső helyzet. Az utóbbi tíz nap folyamán nyolc újonccal gyarapodott az egység. Egyikük a XXI. brigádból való. Az ellenséges offenzíva idején elveszítette csapattestét. A bilogorai körzet parancsnokságán jelentkezett. Mivel magyar, hozzám irányították. Egy másik a bjelovari osztagból került ide. Hárman hazulról jöttek behívóra. Egy további Bilogora környékén mozgósítottak, és az orvosi vizsgálat után küldték a zászlóaljba. Van egy küzöttük, aki Magyarországról szökött át hozzánk, mert behívták a honvédséghez. Egy elvtársat a moszlavinai zászlóaljból helyeztek át. Elveszítette egységét, és a járási pártvezetőség utasította hozzánk, mivel magyar. Két szökevényünk is van, akik Daruvár környékéről kerültek a zászlóaljba. A harcokban nem volt veszteségünk.

Az alsóbb és felsőbb parancsnokságokkal futárok útján tartunk fenn kapcsolatot.

Akciók: 19-én rajtaütöttünk az ellenségen a Trojstvo erdőségben. 27-én felszedtük a vasutat a Daruvár-Sirač közötti egy kilométeres szakaszon.

Tapasztalatszerzés. Az elmúlt tíz nap alatt rájöttünk, hogy tekintettel a jelentősebb ellenséges erőkre, hadműveleteinket a legnagyobb titoktartás mellett kell előkészítenünk.

A csapattest 26-áig a bilogorai körzetben tartózkodott. 27-étől Daruvár környékén portyázunk a daruvári osztag kötelékében. Ruházatunk közepes. A harcosok jó része polgári ruhát hord. Hatan meztláb vannak. Egyikük skorbutban szenved.

További terveink: Főképpen a magyarokat mozgósítjuk. Robbantjuk a vasutat, és rajtaütünk az ellenségen, ha kimerészkedik megerősített állásaiból.

A jelentést Cézár Gábor, az új politikai biztos és Kis Ferenc parancsnok írták alá.

A másik írásbeli jelentés nem sokkal később, 1944. június 11-én készült. 28-as számot viselt és a II. hadtest politikai biztosának küldte Cézár Gábor abból az alkalomból, hogy áthelyezték, és Kis Iván került a helyébe, akit leginkább csak Figarónak hívtunk.

A zászlóalj állomáshelyei: 20-án Velika Pisanica, 21-én Gornja Kovačica, 22—23-án Vukosavljevica, 24-én Stari Gradac, ahol a magyar lakossággal érintkeztünk. Ezután a bilogorai osztaggal együtt népgyűlést rendeztünk. 25-én mozgósítás Stari Gradacon. 26-án Lukácsfalva. Itt egy usztrasavonatra vártunk, amely azonban nem jött. Erre felrobbantottuk a vasútvonalat, és megsemmisítettünk egy cséplőgépet. 29-én fegyérgárdistákat üldöztünk a Dráváig. Brodicán nagygyűlés. 31-én Lozanci. Elváltunk a bilogorai osztagtól. 1-én Topolovica. Sorainkat rendezzük, tisztálkodás, lábbeliosztás. 2-án ugyanitt mosás, ruhapárolás 3-án Ivanovo, 4-én Sirač, 5-én Bjela. Itt csatlakoztunk a daruvári osztaghoz. 6-án Trojeglavi, ahonnan az egyik század Brestovacra, a másik Imsovcira megy népgyűlést tartani. 7-én Kreštelovac, mozgósítás 8-án Sirač, népgyűlés és mozgósítás. 9-én Bjela, pihenő.

Megjegyzendő, hogy Stari Gradacon nem jól sikerült a népgyűlés. Sok a gyűlés és kevés a jó szónok. A brodicai jobb volt, noha itt meglehetősen tartózkodó a nép. Imsovcin magyarul beszéltünk. A harc célját ismertettük. Felhívtuk a lakosságot, hogy csatlakozzon az egységes népfront-mozgalomhoz. Siraçon volt a legnagyobb siker a mozgósítás terén.

A harcosok viselkedése ellen nincs panasz a falvakban. Ez ideig egyikük sem részegedett le. A lakosság hangulata jó. A magyarok lelkesen fogadják egységüket. A vidéken régebbi ballépések nyomaira bukkanunk. Meggondolatlanságok történtek. Nehéz ezt most jóvátenni.

A csapattest szelleme jó. Harci kedvben nincs hiány. Az újoncok

figyelme nem kielégítő. A harcosok tisztelik a feljebbvalókat. A katonai és politikai vezető tisztségeket betöltöttük. A zászlóalj teljesíti feladatát. A századok jók, a sok újonc azonban lerontja a színvonalat.

Három gyűlést tartottunk a politikai biztosokkal és a századküldöttekkel. Előadások is elhangzottak. Két századértekezleten fegyelemről volt szó, és a rend kérdését tűztük napirendre. Mielőtt állomáshelyet változtatnánk, felhívjuk a harcosok figyelmét, viselkedjenek tisztességesen, hogy jó benyomást keltsenek. Szó volt továbbá harcunk céljairól és a nemzetiségi kérdésről. Az utóbbi különösképp felkeltette a harcosok érdeklődését.

A kulturális különítmény munkája kielégítő. Készítettünk egy faliújságot. A harcosok írják a cikkeket magyarul és horvátul. Jellemző, hogy a magyarul írt cikkeket az elvtársak nyolcvan százaléka nem érti. Egységünk legfájóbb problémája az, hogy a magyarok közül kevesen írnak és beszélnek jól az anyanyelvükön. És ez megnehezíti a munkánkat a magyar falvakban. Nem egy helyütt a lakosság kétségbe vonta nemzetiségünket, mert sokan rosszul beszélik a nyelvet. Igyekszünk segíteni a bajon, szavalatokat és dalokat tanulunk be.

Az ellátás, a felszerelés és az egészségügyi helyzet kielégítő. A falvakban legtöbbször házaknál vendégeskedünk. Ruházatunk tarka, az újoncok leginkább rongyosan jönnek és mezítláb.

Politikai munka a falvakban. A magyar falvakban a helybeli problémákról is beszélgetünk. Ahol csak lehet, gyűléseket tartunk. Vukosavljevicán a népfelszabadító bizottsággal is tárgyaltunk. Elértük, hogy egy magyart is beválasztottak a testületbe.

Káderek. SKOJ-titkárt választottunk a zászlóaljba, és kineveztük a második század politikai biztosát. Az első század komisszára Tót Károly, harcos. Az első század parancsnokhelyettese Handó Iván, aki a második század komisszára volt. A második század második szakaszának politikai küldötte Podravec Iván lett. Az elvtársak teljesítik feladatukat. Fogyatékoságok a politikai vezetők munkájában érezhetők.

Különféle. Hét újoncot mozgósítottunk. Négy öregebb harcos és három újonc megszökött. Sebesültünk nincs. A létszám: 136, ebből 11 van távol.

A fegyverzet nem teljes. 42 mauser, 30 angol, 12 mannlicher és 2 olasz puskánk van, 3 gépfegyverünk és 5 pisztolyunk...

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy ez idő tájt, pontosabban 1944. május 2-án ült össze az USAOJ, az Egyesült Antifasiszta Ifjúsági Szövetség II. országos kongresszusa, amelyen a Petőfi-zászlóalj is kép-

viseltette magát. Mégpedig Vető Gyúró révén, aki 1925-ben született Bodencin, a virovíticai járásban. Öccsével és húgával állt be partizánnak az ifjúsági brigádba 1943 júniusában. Zászlóaljunk megalakításakor jöttek hozzánk mindhárman. Öccse Meljaninál elesett. Gyúró a legaktívabb ifjak közé tartozott az egységben.

Kalandos útra indult a fiú, annyi bizonyos. Azt sem tudta, hogy mikor és hol lesz a kongresszus. Podravska Slatina közelében tartózkodott a zászlóalj, Kozice faluban. Innen indult a voćini parancsnokságra, ahol még ketten csatlakoztak hozzá. Másnap reggel kellett volna folytatniuk az utat, az ellenséges repülőgépek azonban bombázóport zúdítottak a falura. Ide szállították ugyanis a partizánok a hadizsákmányt, és az usztasák, a jelek szerint, tudomást szereztek róla. A Népfelszabadító Hadsereg Podravska Slatinánál verte meg az ellenséget ezekben a napokban. S bosszúból küldték most a partizánokra a bombázókat.

Zvečevo, majd Nova Gora volt az útirány. A repülőgépek miatt csak bujkálva és étlen-szomjan haladhattak. Psunjon és Moslavina felé tartottak. A csoport egyre gyarapodott; Horvátország minden tájáról a kongresszusra igyekeztek az ifjú delegátusok. Vagy huszonötön lehetnek már ekkor. A moslavinai osztagnak kellett átjuttatnia őket a Szávn. Stara Gradiška környékén keltek át a folyón csónakokkal.

Bosznian át vezetett tovább az útjuk Kozara irányában. Egy Opic Milan nevű parancsnok irányította a küldöttekből álló századot. Prijedor vidékén megtámadták őket a csetnikiek. A szervezéssel különben nem volt baj: az ottani egységek futárai kalauzolták a menetoszlopot. Sanski Moston kellett volna megpihenniük, de itt is dúltak a harcok.

Még most sem tudták, hogy hova is mennek tulajdonképpen. Negyven órája gyalogoltak már Bosznián át. A lakosság legfeljebb csak zabkenyérrel kínálhatta meg őket, egyebe neki sem volt. Végre megérkeztek Drvarra, a végállomásra. Kimerülten, kiéhezve.

Itt azonban minden viszontagságért kárpótolta őket a hír, hogy Tito marsall is részt vesz a kongresszuson. Szinte el sem tudták hinni, hogy személyesen találkozniuk majd vele.

Soha nem éreztük talán ennyire biztosnak és közelinek a győzelmet, mint itt — mesélte Vető. És milyen távolinak és elérhetetlennek tűnt sokszor odakint a menetelések, hadállások és rajtaütések nyomorúságában!

És végül még egy felhívás. Ezt a zászlóalj adta ki 1944. szeptember 13-án, (szintén Malušev Cvetko gyűjteményében van). Győzelmekről

szól és, igen, vereségekről is, hiszen, mint kitűnik belőle, még hónapokkal később sem tudtunk meggyőzni sokakat az igazunkról.

Magyarok!

A Hitler-féle „európai erőd” nem létezik többé. A keleti front elérte a német határt. Az úgynevezett új európai rend már csak a német határon belül áll fenn. A szövetségesek hatalmas túlereje kiűzte a német megszállókat Oroszországból, felszabadította majdnem egész Franciaországot, Olaszország kétharmad részét és Lengyelország nagy részét. A német „frontrövidítés” tulajdonképpen nem más, mint óriási veszteségek mellett folytatott visszavonulás Németország felé. A csatlós államok közül csak Magyarország maradt meg Németország oldalán, mert:

ROMÁNIA felbontotta a szerződést, háborút üzent Németországnak és Magyarországnak; a román és orosz csapatok bevonulnak Erdélybe;

FINNORSZÁG fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval és felbontotta a Németországgal kötött szerződést azzal a feltétellel, hogy a német csapatok e hó 15-éig elhagyják az országot, ellenkező esetben lefegyverzik és internálják őket;

BULGÁRIA megszakította a kapcsolatait Németországgal, és háborút üzent neki;

SZLOVÁKIA túlnyomó része a partizánok kezén van.

Az orosz csapatok elérték Jugoszlávia határát, és Turnu Severinnél átlépték a Dunát.

Nyugaton a szövetségesek elfoglalták Brüsszelt, Belgium fővárosát, s tovább haladnak előre, átlépve a holland határt. A Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Hadsereg bátor harcosai, akik már három éve küzdenek Tito marsall bölcs vezetése alatt a megszállók ellen, felszabadították Jugoszlávia nagyobb részét.

A fasiszta szörny haldoklik.

MAGYAR TESTVÉREK!

Vajon azt akarjátok-e, hogy a németekkel együtt szégyenteljesen elpusztuljatok, vagy pedig azt, hogy Európa szabadságszerető népeivel együtt egy boldogabb jövőt építhessetek és méltó helyet foglaljatok el köztük?

Vajon megengeditek-e, hogy a németek saját érdekükben továbbra is a vágóhídra küldjenek benneteket? A legjobb fiatokból álló 8. hadosztályok már elpusztult Hitler Németországaért. Románia 500 000 emberélet elvesztése után tért észhez, mennyit akartok ti még elveszíteni?

Vajon megengeditek-e, hogy legjobb fiaitok koncentrációs táborba kerüljenek?

Vajon megengeditek-e, hogy továbbra is fosztogassanak benneteket?

Vajon továbbra is eltűritek-e, hogy a németek Lakatos-féle kormányt alakítsanak, amely a saját és a fasiszta gonosztevők életének meghosszabbításáért magyar ifjak ezreit áldozza fel?

MAGYAR TESTVÉREK!

A Kárpátok felől a hatalmas szovjet hadsereg közeledik felétek. Ellenetek harcol Románia, Szlovákia és a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Hadsereg.

Magyarország helyzete reménytelen. Az egész szabadságszerető emberiséggel szemben egyedül maradt Németország oldalán.

Csak egy módon menthetitek meg a nemzetet — ha fegyveresen harcoltok Hitler és magyar bérencei ellen.

Ütött a tizenkettedik óra! Gondoljátok meg, hogy az ország történelmében ez lesz a nemzet léte és becsülete érdekében folytatott legfontosabb harc!

Legyetek méltók őseitekhez!

Fordítsátok meg a fegyvereket, és üzzétek ki a német megszállókat!

Pusztítsátok el azokat, akik hazátokat romlásba döntik!

Ne engedjétek magatokat besorozni a fasiszta hadseregbe!

Romboljátok a vasúti síneket és raktárakat. Robbantsátok a német vonatokat!

Alakítsatok fegyveres partizánosztagekat és pusztítsátok el a fasiszta semmirekélőket.

Tartsátok szem előtt, hogy az egyesült nemzetek határozata szerint minden nemzet olyan mértékben fogja élvezni a szabadságot, amilyen mértékben önmaga is hozzájárult annak kivívásához. A hazaárulók és a megszállók bérencei nemzeti bíróság előtt fognak felelni a saját nemzetük ellen elkövetett gaztetteikért.

Halál a német megszállókra!

Szabadság a magyar népnek!

A Jugoszláviai Nemzeti Felszabadítási Hadsereg

PETŐFI SÁNDOR

magyar zászlóalja

Ismét arról írok feleségemnek, hogy Géri komisszárbán a legjobb bajtársamat veszítettem el. Szinte nem tudom elhinni, hogy sohasem fogom viszontlátni többé. Azt várom még mindig, hogy egy szép napon beállít majd a parancsnokságra.

Szlavica lányunk újra megsebesült. A napokban kaptam levelet tőle.

25. A brigád volt barcosainak összejövele Eszéken (Balról jobbra: Baki Ferenc, Balázs József, Horvát Mihály, Vető Gyúra, Varga Mariska, Zsiga Máté, Vojnovics Teréz és Hando Iván)

28. Bolmáni hadállás hófúvásban

27. A Petőfi-brigád barcosai Bolmánnál Kis parancsnokkal (középen áll feltűrt gallérral)

29. KOSTA NADJ, a III. hadsereg parancsnoka (első balról az állók között) a bolmáni harctéren

30. A topolyai CSERVENÁK IMRE,
a Petőfi-brigád III. zászlóaljának
politikai biztosa

31. Járór a bolmáni erdőben

Az olaszországi Bariba viszik gyógykezelésre. Nehéz a szívem, de még jó, hogy így gondoskodnak róluk.

A Dráva mentén csatangolunk. Milyen gyönyörű is ez a vidék ilyenkor tavasszal! Május 25-e van. A falvak erre nincsenek úgy fel-dúlva. Szinte kedvet kap az ember az élethez.

Átadtam az intendántúrát, és most teljes erővel a propagandán dolgozom. És nem is akárhogyan. (Június 3-i levél.) Egyre szaporodunk. Csak látnád mennyien vagyunk már!

A XVI. brigád kötelékében vagyunk. Itt szolgál a fiunk is. Az egyik század politikai biztosa. Még nem találkoztam vele. A hadállás másik végén vannak. Beértek a körték...

Hallottad már, hogy létrejött a második front? Mi ma szereztünk róla tudomást. (Június 6-án.) Majdcsak közrefogják már minden oldalról ezt a hitleri csürhét!

Veliki Zdenciről Voćin irányába menet Hum faluban, a 40. hadosztály parancsnokságának utasítására újoncokat kellett átvennünk.

Még jó — gondoltam magamban —, hogy nem néhány nappal előbb jöttek. Szép kis fogadtatásban lett volna részük!

1944. július második felében, Bjelovar felé igyekezve, parancsot kaptunk ugyanis, hogy siessünk Hercegovacra. Lopakodjunk a falu alá, és vegyük fel a kapcsolatot azokkal az egységekkel, amelyek a nagy-malomban levő usztrasatámaszpontot ostromolják.

Garešnica felől közelítettünk. Bevártuk az estét. A XVIII. brigád küszködött az ellenséggel. A két parancsnokság haditanácsot tartott. A megállapodás értelmében átvettük a kezdeményezést. Felváltottuk mindenekelőtt a brigádbelieket, és mind a három századunk előrenyomult. Az usztrasák visszavonultak, és bevették magukat a malomba.

Hatemeletes volt az épület. Keresve sem találtak volna külön erődítmenyt. Az egész falut uralták a magasból. Szinte lehetetlennek bizonyult megközelíteni. Nehéz fegyverek híján képtelenek voltunk kifüstölni őket. Egyelőre tehát meglevő állásainkat tartottuk.

Jómagam a zászlóalj-parancsnokság tagjaival egy közeli házban tartózkodtam. Innen irányították a hadműveleteket. Éktelenül tüzeltek az usztrasák minden irányban. Egyebek között aknavetőkkal is. A legátkozottabb fegyverek egyike ez. Lövedékei mindenütt megtalálják az az embert.

Pláne ha előre betájolják a környéket a kezelői. A lakosságtól megtudtuk, hogy a malomban levő ellenség is előrelátó volt. A támadás előtti napokban méréseket végzett a faluban. Pontos adataik voltak tehát a gazoknak a célzáshoz.

Éjfél tájt kijöttünk az udvarra. Azonnal mellénk csapott le a gránát. Az eresz alatt állt néhány harcos. Egyikük holtan rogyott össze.

A többiek rögtön pokrócot terítettek az elesett bajtárs mellé, hogy

rátegyék. De alighogy felemelték a földről, újabb akna robbant. Mind a négyen elterültek. Közöttük a brodi Szobocsán József, az egyik szakasz politikai küldötte is.

Öten estek el a szemünk láttára pillanatok alatt.

A zászlóalj összesen tizenkét harcost vesztett az éjszaka folyamán. És még többen megsebesültek.

Súlyosabb veszteség még nem ért bennünket, mióta megalakultunk.

Hajnalban érkezett a parancs, hogy vonuljunk vissza. A házak falához lapulva igyekeztünk kifelé a faluból. Mire észrevettek az usztasák, már lőtávolságon kívül voltunk.

Veliki Zdenci felé haladva meg a repülőgépekkel gyűlt meg a bajunk. Mi is tüzet nyitottunk rájuk.

Az újoncok szerencsére az egyelőre még csendes Humban vártak a zászlóaljra. Fogalmuk sem volt róla, hogy a poklok fenekéről érkezünk ide.

Zúgó fejjel, fásultan és kábultan telepedtünk le a faluban, úgyszólván éhséget és szomjúságot sem érezve. Gépies egykedvűséggel vettük tudomásul a jelzett regrutákat is. És nemcsak amiatt, hogy alig tértünk még magunkhoz a véres hercegovaci éjszaka után. De mert különben sem ment már akkoriban eseményszámban az ilyesmi. Szinte naponta beállt közénk néhány ifjú. Elmúlt már az az idő, amikor valósággal elérzékenyültünk az első önkéntesek láttán.

Jóllehet, ha sejtjük, kik, mifélek ezek most itten, alighanem nagyobb érdeklődéssel siettünk volna elébük.

A meglepetés mindenestre teljes volt és kellemes.

Részen, mert tízen jöttek együtt, egyszerre és önkéntesen, azonkívül nem is innen a szomszédos falvakból.

Magyarországról hozta ide őket Szlavóniába a harci kedv, a messzi Budapestről.

Ezért, noha azokban a napokban még hozzávetőleges fogalmaink sem lehettek arról, hogy mekkora is az a távolság, amelyet leküzdöttek idáig, azt sem tudtuk, hogy mi mindenben estek át, amíg ránk találtak, már az első találkozáskor a bátraknak kijáró kivételes rokonszenvvel tüntettük ki őket. Amit tudvalevőn a partizánok részéről nem volt éppen könnyű elnyerni az idő tájt. Derék tettük rákerült a politikai órák napirendjére is.

Kisvártatva aztán közelebből is sikerült megismerkednem velük, hogy vállalkozásuk részleteiről is első kézből értesülhessek. Mivel ugyanis horvátul nem tudtak, külön szakasz létesült belőlük, és engem tettek meg parancsnokká. Mondhatnám azt is, hogy atyjukká, hiszen korukat,

nézeteiket és magatartásukat tekintve akár a fiaim is lehettek volna. Így hát friss szakaszvezetői rangomhoz méltó feladatként néhány napos humi pihenő után Voćinra vezettem őket kiképzésre, miután a zászlóaljat újabb feladatokra szólította a kötelesség.

Voćinban egy szénatárolóban üttünk tanyát, élelmezésünkről pedig a helyi parancsnokság konyhája gondoskodott. Mindenekelőtt terepszemlélt tartottunk, méghozzá nemcsak időtöltésből. A falu amolyan szemléltetőeszközként is szolgált a jugoszláviai helyzet alaposabb megismeréséhez. Többször cserélt gazdát a háború folyamán, hogy most, hosszabb időre szabad területként tarthassák nyilván a katonai térképeken. Lerombolt, felégetett házak, a lakosság kifosztva, megfélemlítve. Legutóbbi visszavonulásuk alkalmából az usztasák még egyszer kimutatták a foguk fehérjét. Utolsó áldozatuk a templom előtti Jézus-szobor volt. A helybeliek mesélték: állatian tüzeltek rá és káromolták, ahogyan csak a szájukon kifért. Azt üvöltözték egyebek között, hogy őt is meg kell ölni, a kommunista istenit neki.

Délelőttönként gyakorlatoztunk. Fegyverismeret stb. Délután leginkább beszélgetés a népfelszabadító háborúról. És annak keretében a mi zászlóaljunk útja, harcai, célja. Az itteni magyarok részvétele a felkelésben, akik számára a szomszédos Horthy-rezsim szintén idegen. Minket is többször megtámadott az ottani honvédség. A zászlóalj politikai biztosságát is egy, a Dráván túlról leadott lövés ölte meg. A fasizmus nemzeti hovartartozásra való tekintet nélkül minden nép ellensége. Lényegében ebből állt a politikai képzés.

Figyelmesen hallgatták az előadásaimat. Minden érdekelte őket, aminek csak némi köze is volt a partizánélethez. Kialakult meggyőződésű itjak voltak. Tudták, hogy harcunk nehéz, veszélyekben és megpróbáltatásokban bővelkedik. Meltóbban tőlük aligha képviselhette volna bárki is a magyarországi itjúságot. Példásan, tegyelmezetten viselkedtek, és örültek, hogy végül is sikerült eljutniuk a zászlóaljba. Amint tudomást szereztek arról, hogy magyar egység is küzd Jugoszláviában a németek ellen, alkalomadtán azonnal útnak indultak, hogy megkeressék.

Felejtethetlen napok voltak ezek itt Voćinban. Nekem mindenképpen. Talán nekik is. A partizánszokásokhoz híven csereberéltünk is. Nagy divat volt nálunk ez akkoriban. Táskát, kést, sapkát, derékszíjat, revolvért, töltőtollat és minden egyebet adtunk-kaptunk. Milyen féltve őrzött kincsnek számított akár a legegyszerűbb holmi is, hiszen legtöbbször az ellenségtől kellett megszerezni, olykor drágán fizetve érte. És hogy tudtunk örülni, ha sikerült az alku! Voćinban az egyik elvtársnővel cseréltem táskát. Partizántársolyomat adtam oda egy cserkészborjúért. Sajnos, nem tudtam megőrizni a háború végéig.

A szakaszbeli fiúk és lányok legfőképp Tito-sapkára vágytak. Kívánságukat a feleségem révén teljesíthettem. Ő akkoriban a hadtáp zvečvoji varrodájában dolgozott. Írtam neki, hogy hozzon szövetet, kalodontot, kapcát, töltenyt, alsónadrágot, nemzetiszínű szalagot stb. Meg is látogatott, felpakolva a kért holmival. Valamennyien lemintázták az én sapkámat, vörös posztóból csillagot varrtak rá, és most már senki sem mondhatta róluk, hogy nem igazi partizánok.

Érdemes lenne egyszer lélektanilag kielemezni, hogy mi hozta anynyira közel egymáshoz akkoriban az embereket a partizánoknál. Még-hozzá tekintet nélkül arra, hogy honnan valók és hogy meddig voltak együtt. A közös cél talán, az igazságtérvés vágya, a folytonos egymás-utaltság vagy az a felszabadult őszinteség, amely a magunk mögött ha-gyott világ képmutató kapzsisága közepette aligha juthatott kifejezésre? Mi is tíz napot töltöttünk mindössze Voćinban. Mégis úgy tűnt, mintha ki tudja, mióta lennénk már bajtársak. Igaz, gyönyörűszép volt a nyár is, és felszabadított területen tanyáztunk.

Mintha csak tudtam volna, hogy egyszer még szükségem lesz rá, minden fontosabb adatot jól megjegyeztem.

1944. július 27-én bízták rám a magyarországi csoportot Humban. Augusztus 8-án tértem vissza velük a zászlóaljba.

Az egység Daruvár környékén tartózkodott, Gornji Borciban.

Megérkeztünk a ház elé, amelyben a parancsnokság székel.

A szakasz felsorakozott.

Jelentést teszek: A kiképzésre vonatkozó feladatot teljesítettük.

A parancsnok és a politikai biztos sorra kezeti az újdonsült harcosokkal. Majd Kis Ferenc rövid beszédben üdvözli őket. Éreztétek magatokat otthon a „Petőfi Sándor” zászlóaljban — mondta. Most már ti is hozzá tartoztok. És mutassátok meg, hogy a magyar nép bátor fiai vagytok...

Pihenj!

Ezután a zászlóalj harcosai fogták körül őket, és vége-hossza nem volt a kérdezősködésnek.

Még aznap beosztották őket a századokhoz.

Így lett szlavóniai partizán a tíz budapesti ifjúból, a magyar zászló-alj hírneve jóvoltából, amely immár a határokon is túljutott.

A körülmények azonban úgy hozták, hogy mégsem maradhattak so-káig velünk. Éppen csak hogy megismerték hegyeinket, völgyeinket, be-járták velünk Daruvár, Pakrac, Grubišno Polje vidékét, belekóstitak a harcokba, melyeket augusztusban és szeptember elején folytatott a

zászlóalj, amikor is Figaró, a politikai biztos közölte velem, hogy diverzánstanfolyamra kell menniük.

Így váltunk el tőlük, és jó ideig csak annyit tudtam róluk, hogy az I. szlavóniai diverzánsosztagban vannak. És ennyit mondhattam csak a többieknek is, akik sokáig kérdezősködtek felőlük. Arra azonban már nem válaszolhattam, hogy merre járnak, és hogy élnek-e még egyáltalán. Főképp a lányok sorsa aggasztott bennünket: vajon elbírják-e a partizánélettel járó erőfeszítéseket?

Múlt az idő, szaporán váltották egymást a mozgalmas hetek és hónapok, az én kicsiny voćini különítményemet azonban semmi sem tudta elfeledtetni velem. A szívemhez nőtt mind; hiába vettem sorra őket gondolatban, egyformán kedves volt valahány. Talán mert rám bízta őket először, de tény, hogy felelősnek éreztem magam kissé értük mindvégig. Csendes óráimban hányszor kérdeztem magamtól: vajon látom-e még őket, hallok-e még róluk? Vagy őket is elnyeli a háború örvénye nyomtalanul, mint megannyi jó bajtársat?

És amikor már-már úgy tűnt, hogy ez a baljós sejtelem valóra válik, hiszen a háború közben véget ért, anélkül, hogy egyetlen hír is eljutott volna hozzám a sorsukról, 1946 májusában a kezembe akadt a Novi Sad-i Magyar Szó egyik száma. Egyebek között az állt benne, hogy a magyarországi partizánok első kongresszusán kitüntették azokat a harcosokat, akik részt vettek a jugoszláviai népfelszabadító harcokban.

Mondanom sem kell talán, hogy a neveket böngésztem ki először a szövegből.

Majd letettem egy percre az újságot, hogy leküzdjem a felindultságot.

Ők voltak. A mi pesti gyerekeink. Egy kivételével élve maradt valahány.

És csak ezután kezdtem olvasni előlről a tudósítást.

„Magyarországi partizánok kitüntetése.

Cicmil Obrad ezredes, a budapesti jugoszláv katonai misszió vezetője, átnyújtotta a Jugoszláv Szövetségi Nemzetgyűlés kitüntetéseit a magyar partizánoknak.

A kitüntetés átadása fényes külsőségek között történt, s megjelent többek között Rákosi Mátyás és Tildi Zoltánné is, aki egyben a jugoszláv—magyar kulturális együttműködési társaság elnöknője volt, Gyöngyös János külügyminiszter, Kossa István, a nemzetgyűlés elnöke, a szakszervezeti tanács főtitkára, Tombor Jenő hadügyminiszter, továbbá több magyar közéleti személyiség.

A pompás kivitelezésű kitüntetést, a Bátorság Érdemrendjét: Berán

Iván, Fehér Sándor, Hegedűs Pál, Pál Klára, Tipold Katica, Vas Gitta, Vas Jolán, Vári József és Zigler Klára kapták.

A kitüntetés átnyújtása után Cicmil ezredes üdvözölte a kitüntetetteket, kiemelve, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadseregben tanúsított bátorságukat, és szerencsekívánatait fejezte ki. A többi között ezeket mondta:

Bátorságtok mellett, amelyet elismert a jugoszláv fegyveres erők legfőbb parancsnoka, Tito marsall is, amikor kitüntetésre terjesztett elő benneteket a szövetségi nemzetgyűlés elnökségének, ki kell emelnem még egy nagyszerű tulajdonságotokat. Ez a tulajdonságotok annak a tudata, hogy a szabadságért, az igazi szabadságért folyó harc oszthatatlan, és ezért folytatni lehet és kell is mindenütt, ahol ezt a szabadságot veszély fenyegeti. Ti, elvtársaim, e tényből kiindulva, Tito dicső hadseregében szolgáltátok harcokkal, bátorságokkal a szabad ember ügyét, népetek legszebb hagyományait, és egyúttal becsülettel és hősie-sen szolgáltátok magyar hazátokat is.

Átadva nektek e kitüntetéseket, elvtársak és elvtársnők, őszintén kívánom, hogy olyan önzetlenül és hősie-sen szolgáljátok a béke és az igazi demokrácia ügyét, a magyar és jugoszláv népek barátságát és testvériségét, ahogyan a jugoszláv hadsereg soraiban szolgáltátok a népek szabadságának és testvériségének ügyét.”

A magyar partizánok ebből az alkalomból táviratot is küldtek Tito marsallnak. Így szólt:

„Marsall úr, a magyar partizánok első kongresszusáról szeretetteljes üdvözlétünk küldjük a jugoszláv népek vezetőjének és győztes partizánjainak. Habár nálunk a partizánmozgalom a rendkívüli körülmények folytán nem fejlődhetett ki teljes lendülettel, a hősi jugoszláv és magyar partizánok harci egységét népeink baráti együttműködése által még jobban elmélyítjük.”

És megint szinte magam előtt láttam Vócent, ahol 1944 nyarán összebarátkoztunk, és ahol először hallottam részleteket kalandos útjukról. Elmondták többek között, hogy Verbászig vonaton jöttek, onnan meg gyalog tovább, a Dunáig. És noha volt némi fogalmam az efféle illegális utazgatásokról, hiszen az illegális pártmunkások és a partizánok mifelénk is folyton változtatták tartózkodási helyüket, meglehetősen nagy távolságokat is bejárva, tiszta képet csak később alkothattam magamnak a vállalkozásukról. Akkor a háború után, 1946-ban Vajdaságba kerültem s megismertem az itteni viszonyokat. Tudomást szereztem például arról, hogy milyen nehéz körülmények között éltek és működtek itt a pártmunkások és a partizánok. Hogy milyen sok elvtársat börtönözött be és végeztetett ki az ellenség, 1941-ben csaknem

az egész mozgalmat felgöngyölítve. Ekkor láttam azt is, hogy hol van Verbász és hol a Duna. És elképzeltem, hogy mi minden történhetett volna a csoport tagjaival, amíg a Fruška Gora-i partizánokig eljutottak. Elmesélték az elvtársak, hogy a megszállott Vajdaság csak úgy nyüzsgött a besúgóktól és a katonaságtól. És noha Verbásztól a párt közvetlenül szervezte az útjukat, így is kisezer veszély leselkedett rájuk. Nem utolsósorban át kellett kelniük a Dunán, amely jól őrzött országhatár is volt egyben.

Mindezek tudatában most már más értelmet kapott sok minden, amiről Voćinban beszélgettünk akkoriban. Ennek folytán megannyi elmulasztott kérdést is fel szerettem volna tenni nekik. Azon az időzett újsághíren kívül azonban semmi egyebet nem hallottam róluk. És kérdés, hogy lesz-e alkalmam valaha is találkozni még velük?

A világ azonban, mint mondani szokták, kicsi. És ha húsz év elmúltával is, de végül 1965 júniusában csak viszontláttam egykori katonáimat. Még hozzá Budapesten, a magyar partizánok szövetségében, ahová egy küldöttség tagjaként látogattam el. Ezúttal, igaz, polgári ruhában toppantam be közéjük, egykori szakaszparancsnokukat azonban így is örömmel ismerték fel. És amint az már a veteránok találkozóiin lenni szokott, a háborús élményeket elevenítettük fel azonmód.

Ez alkalommal tudtam meg tőlük egyebek között azt is, hogyan került sor egyáltalán arra, hogy nekivágjanak az útnak.

A verbászi Hengel Lajos az apjánál tanulta ki a szabómesterséget, és kérdés, felkerül-e valaha is Budapestre, ha nem tör ki a háború és nem sütik rá, hogy német nemzetiségű. De mert így történt, kénytelen volt elmenni, különben besorozzák SS-legénynek, és kiküldik a keleti frontra. Márpedig ő nemcsak hogy a Szovjetunió ellen nem akart háborúzni, de a megszállót sem volt hajlandó szolgálni a legcsekélyebb mértékben sem. Szerencséjére haladó szellemben nevelték, elsősorban is az apja. Az öreg Hengel azonban nemcsak szépeket mesélt neki a népfelszabadító mozgalomról, de aktívan támogatta is a pártot. A házában találtak biztos menedékre a törvényen kívül levő bácskai elvtársak.

Így hát Lajos fia sem öltötte magára az ellenséges mundért. Budapesten húzta meg magát; ott volt már 1941-ben. Munkába állt, hónapos szobában lakott, és beiratkozott a szabómunkások szakszervezetébe. És csakhamar neki való társaságra is szert tett a vele egyívású szak-társak között. Összebarátkozott, többek között, Berán Ivánnal, aki abban az időben munka és lakás nélkül volt, és illegalitásban élt. Lajoshoz költözött, és szobatársak is lettek az elvtársak.

1943-ban még egy verbászi illetőségű fiatal jön fel Budapestre. Sekicki Katica a neve, és itt gyógykezelgeti magát. Első dolga volt, hogy felkeresse Hengel Lajost, akit még otthonról ismert. Katica útiról a verbászi pártvezetőségben is tudnak. Ahogyan akkoriban mondták: kapcsolatban állt a párttal. És a jelek szerint ez a körülmény tette reálissá az elhatározást, hogy Lajosék többedmagukkal beálljanak partizánnak.

Sekicki Katica a verbászi ifjúkommunisták csoportjának tagja. A tartományi pártvezetőség történelmi irattárában (14992, szám) levő nyilatkozata szerint tudomása volt róla, hogy Ivánnak szintén kapcsolata volt az ottani párttal egy Béni nevű pártfunkcionárius révén, aki 1946 nyarán tagja volt a magyar párt központi vezetőségének. Amikor aztán 1944 januárjában, mielőtt még Hitler megszállta volna Magyarországot, az ő korosztályukra is sor került, s esedékes volt a behívásuk, többen Lajoshoz és Ivánhoz fordultak tanácsért, hogy mitévők legyenek. Így most már csak a bácskai pártvezetőség hozzájárulása hiányzott, hogy lehetővé váljon nekik eljutni a szerémségi partizánokhoz. Nikola Petrović és Geza Tikvicki elvtársak részéről meg is érkezett a hozzájárulás...

Végül is tizenegyen, öt fiú és hat lány szánta el magát a nagy útra. Együtt, sajnos, nem mehettek, mert ekkora csoport láttán esetleg gyanút foghatott volna a megszálló hatóság. Ezért két részre oszlott a társaság. Elsőnek január végén öten utaztak Verbászra Lajossal. Összebeszéltek, hogy mit válaszoljanak, ha igazoláskor megkérdik tőlük, hogy hova tartanak ennyien. Kijelentik majd, hogy lakodalom lesz és hogy Lajos a vőlegény. Verbászon a csatornánál várta őket a párt megbízásából Mladen Sekicki és Mila Cobanski. Lajos pedig visszatért Pestre a többiekért.

A következő csoport február 6-án jött meg. Ugyanúgy és ugyanazok fogadták őket, mint az előbbieket. És ezek is tüstént folytatták az utat, azzal a különbséggel, hogy most már Lajos is velük tartott. Sekicki Katica emlékezete szerint Mladenék Turijára vezették őket Szenttamáson át, és itt adták tovább a csoportot a környéken működő pártfűtáróknak. A Dunán valahol Bácspalánka táján keltek át egy Simon nevű elvtárs segítségével. Átvitte őket a túloldalon levő partizánokhoz, majd végül is szerencsésen megérkeztek az I. szerémségi partizánosztagba.

Egy naplórészlet is fennmaradt ebből az időből. Sajnos, ceruzával írták, és néhol olvashatatlan a szöveg. Egyet s mást azonban ki lehet betűzni belőle.

„Egy pajtában a kukoricaszár oly ügyesen volt felrakva, hogy.....

képezett. Itt kényelmes helyet csináltunk magunknak. Tudtuk, hogy az egész napot itt fogjuk tölteni..... különben nagyon összebarátkoztunk, szerbül tanultunk tőle, beszélgetni próbáltunk. Sőt egy szép partizándalt is írtunk.

Gyorsan múlt el a nap, s ahogy beesteledett..... készültünk az indulásra. Megint egész éjjel mentünk, és már erősen világosodott, mire újból egy szállásra érkeztünk..... szorította puskáját, és máris vágunk át a falun..... Mi roppant hősöknek éreztük magunkat.

Egész éjjeli gyaloglás után fáradtan egy szállásra értünk, ahol aludni fogunk. Egy kis istállóban aludtunk, mi és a gazda, két ló és három tehén társaságában..... kellett továbbindulni.

Ütközben talákoztunk egy partizánnal, aki egy darabig velünk is maradt..... A hideg februári éjben..... úgy ment, mintha melege is lenne. Oldalán bomba, pisztoly és rettentő széles vállán puská. Az övre kirakott töltények és bőrsapka tette teljessé a képet. Lalo azonnal összeismertetett bennünket. A pufók arcú nagyon bátor gyerek volt.....

.....nagy csendben közeledtünk a Dunához. A folyó mellett egy kis erdőben feküdtünk, míg a csónak odaátról meg nem érkezett. Lalo lövésre kész puskával feküdt, úgy vártuk az őjrátatot. Őjrátat nem jött, ellenben a csónak megérkezett. Beszálltunk valamennyien, mire a csónak egészen a széléig vízbe süllyedt. A fele szálljon ki — adta ki a parancsot a csónakos. Kiszálltunk, és a mi kis hetes csoportunkból csak mi ketten maradtunk benne. Eddig mindig úgy hallottuk, hogy nehéz átjutni a Dunán. És íme, mi már az első csoporttal odaát is voltunk.....

A falu végén végül talákoztunk egy félig leégett házban pár emberrel. Nagyon örültek nekünk, és megvigasztaltak, hogy már nem messze van a Fruška Gora-i partizántanya. Habár eléggé ki voltunk merülve a hosszú bácskai út után..... lábaink fájtak, de a partizán-szállás közelsége mindnyájunkat új erőre ébresztett. Az erdőben Ica először lőtt puskából életében, és roppant büszkén kis partizánnak érezte magát.

Hamar megérkeztünk a Fruška Gorára. Itt nagy meglepetéssel és örömmel fogadtak bennünket. Általában megszoktuk, hogy mindenhol szeretnek bennünket. Gavro az..... fogadott bennünket, mindenkinek bemutatkoztunk és ezzel besorakoztunk a partizán..... emberei közé.....

.....ha megengedték, hogy lemehezzünk a faluba Grgurevcibe mosni és mosakodni. Itt nagy dolgokat tapasztaltunk, amit sohasem fogunk elfelejteni. Bementünk egy félig lerombolt házba, és ott láttunk legalább

harminc..... kik a partizánok részére dolgoztak..... Meleg kendőket bontottak szét, hogy a harcosok részére pulóvert kössenek.....

Igazán komolyan örültünk egymásnak. Miting után körülbelül két órakor megyünk haza. Illetve mi négyen Sanyi, Joli, Ica és én még a faluban maradunk.....

Február 18—21-én már mi is a szálláson vagyunk és megkezdődik kis tizenegyes csoportunk közös munkája. Reggel torna Lajos vezetésével és alapos mozgás Iván vezetésével.....

Már majdnem egy hónapja vagyunk itt.....

Ma is itt volt egy csata. Mint máskor is felsorakoztunk, hogy továbbinduljunk Boszniába.....”

Öt hónapig voltak a szerémségi partizánosztag kötelékében és, igen, Boszniát is bejárták vele. Majd 1944 júliusában Szlavóniába mentek a VI. szlavóniai hadtest parancsnokságára, ahonnan a „Petőfi Sándor” zászlóaljba irányították őket. Sajnos, már csak tízüket. Nagy Ilona, akit csak Icának hívtak maguk között, és aki, mint lejegyezték, először sütötte el közülük a puskát, ott maradt örökre valahol a boszúti erdőben, Vrbanje környékén. Elesett, hősi halált halt, járőrben, harcban, most már igazi partizánként.

Kérték ugyanis, hogy ebbe a magyar egységbe helyezték át őket. Ezt különben Fehér Sándor mondotta el a zászlóalj 22. évfordulójának ünnepségén 1965-ben, Grbavacon, a magyarországi partizánok szövetségének képviselőjében. Mint ahogy tőle tudtam meg azt is, hogy mi lett velük, miután elkerültek tőlünk. (A Novi Sad-i Rádió magnetofonjára felvett beszédéből idézek az alábbiakban.)

„Mivel szerbül, horvátul beszélni nem tudtunk, nyelvi nehézségeink voltak, és az volt a kívánságunk, hogy a Petőfi Sándor magyar zászlóaljhoz kerüljünk... hogy testvéreinkkel, a magyar nép innen származó dolgozóival együtt folytathassuk a harcot a német fasizmus ellen.

Sajnos, a jugoszláv partizánharcokban való részvételünk idejéből a „Petőfi Sándor” zászlóaljban rövid ideig tartózkodtunk. Mindössze egy hónapig, mert olyan harci feladatot kaptunk, amelynek vállalása a magyarok számára megtisztelő. A tíz magyarországi ifjúságmunkásnak néhány horvátországi magyarral kiegészítve, egy diverzánstanfolyamot kellett elvégeznie, hogy átmelessen Magyarországra, Pécs környékére, a Mecsek hegységbe, és fenntartva a jugoszláv partizánokkal a fegyverbarátságot, a kapcsolatot az utánpótlás és az együttműködés szempontjából, ott különösen a pécsi bányász és ipari munkássággal kiegészülve folytassunk közös harci tevékenységet a német fasizmus ellen...

Arra azonban, hogy a Mecsek hegységben fejtsünk ki partizán- és

diverziós tevékenységet, nem került sor, mert akkor már a második világháború során az angolszászok létrehozták a második frontot, Olaszország déli részét megszállták, és mivel Jugoszlávia nagy részét is felszabadították már a partizánok, a német fasizmus védelmi vonalát a Duna—Dráva vonalán építhette csak ki egy nagyon erős fronttá. És ha át is tudunk kelni Magyarország területére, rendkívül nehéz lett volna a kapcsolat fenntartása az utánpótlás és az együttműködés szempontjából. Ezért mi a harcok végéig, a háború végéig az első szlavóniai diverzánskülönítmény tagjaiként a németek visszavonulási akcióit különböző robbantási akciókkal gátoltuk, különösen a balkáni csapataik visszavonulása idején...”

Magyarország felszabadulása után hazamentek Budapestre. Amint mondják, szép emlékekkel. Hogy megint Fehér Sándor jubileumi beszédére hivatkozzam: „Olyan szerémségi és szlavóniai területeken is részt vettünk a harcokban, ahol magyarlakta községek voltak... Igen emlékezetesek számunkra azok az esetek és idők a magyar zászlóaljbeli tartózkodásunk alkalmából, amikor felkeresve a magyarlakta falvakat kultúrműsort adtunk és mitingeket tartottunk. Sikerült megismernünk a magyarlakta vidékek lakosságának partizántámogató állásfoglalását. Nem egy család volt, akinek a fiai és lányai nemcsak a magyar bataljonnal, hanem a különböző jugoszláv brigádokban, zászlóaljokban, különítményekben harcoltak, megmutatva a magyarság szimpátiáját az akkori harcok iránt, gyűlöletét a fasizmus ellen...”

És legfeljebb csak az szomorította el őket, hogy nem tizenegyen voltak immár, hanem csak kilencen. Icán kívül még egy bajtárs hiányzott a csoportból.

Hengel Lajos, aki 1944 decemberében megsebesült Eszék környékén, Bjelo Brdo falunál. A háború végére épült csak fel nagy nehezen. De ha történetesen sértetlen is marad, akkor sem tart velünk. Legfeljebb csak gondolatban. Hiszen most már nem kellett a távoli Budapesten rejtőzködni az ellenséges sorozóhatóságok elől. Visszatérhetett nyugodtan Verbászra. Ott él ma is. Hengel Lajos, a szabó.

Szép napsütéses délután volt. A dátumra is emlékszem: 1944. szeptember 11. Kivéve a megfigyelőket és a járőrt, a zászlóalj pihent. Ami azt jelentette, hogy egyesek a fegyvert tisztogatták, a töltényeket rendezgették, mások mostak és foltozták ruhájukat. A kultúrfelelősök faliújságot készítenek vagy szerepet tanulnak. És élcelődnek, tréfálkoznak persze, amit még békeidőben sem nélkülözhet az ember, hát még a háborúban.

Az idill azonban csak látszólagos.

A sok esetben pusztán ösztönére utalt katona csak beleszimatol a levegőbe, és olyasmit is megérez, amit a civilizáció közepette eltunyult polgár aligha venne észre. Nem megy ki a fejéből például, hogy miért tartózkodunk már harmadik napja ezen a forgalmas helyen. Bodjevina falu ugyanis Daruvár és Pakrac között fekszik, a két város közvetlen közelében, az út és a vasút mentén. Percek alatt ránk szabadulhat az ellenség ezeken a forgalmas közlekedési útvonalakon. Ahelyett, hogy a Dráva menti falvakban kószálnánk, ahol elérhetetlenebbek vagyunk, nyugodtabb a vidék, azonkívül ismerős és rokon is akad. Gyanús egy vakáció, annyi szent!

És csakugyan! Most már nem vitás, hogy valami készül. Alighanem szedhetjük is lassan a sátorfánkat.

Egy küldönc siet ugyanis valahová. Igen, a zászlóalj-parancsnokságra hívatják a századparancsnokot és a politikai biztost...

És mire megérkezik a parancs, már menetkész is a partizán. Csak a megfigyelőket és a járőrt kell bevárni, és indulhat is a menetoszlop.

Az útirány Pakrac.

Elöl Kis parancsnok a Cvetkón. Nemrég zsákmányoltuk neki ezt a paripát. A környékbeli Kip faluba törtünk be hajnaltájt. A domobran

helyőrséget szétszórtuk. Többen közülük alsónadrágban menekültek Daruvárra. Egy tisztet elfogtunk, és ekkor tettünk szert a hátszlóra is.

A fakó, mi tagadás, ettől fogva nemcsak gyakorlati célokat szolgált, miszerint nem kellett gyalogolnia a parancsnoknak. De a menetelő csapattest katonai külsejét is tekintélyesebbé tette az élen lovagló parancsnok. Akarva-akaratlan ki kellett húznia magát az embernek; kész parádé volt most már ez így, és nem akármilyen rongyos gárda bandukolása.

Azonkívül egy igaz anekdotaszerű esetre is emlékeztetett bennünket sokáig ez az állat, mindnyájunk kedvence. Azon az éjszakán, amikor hozzájutottunk, magyar „Előre! Előre!” kiáltásokkal rohamoztak a fiúk. Másnap aztán nagy volt a zavar a daruvári domobran parancsnokságon. Egyebek között erről is beszámoltak ugyanis feletteseiknek a menekültek, nem tudván válaszolni a kérdésre, hogy milyen hadsereg is támadta meg őket az éjjel tulajdonképp.

Mentünk, meneteltünk így ezen a nyári délutánon, elől a parancsnok a lovon, egy domobran tiszt társaságában, aki a napokban adta meg magát és hozzánk osztották be, hogy kalauzoljon bennünket, majd a zászlóalj és leghátul mi ketten, Figaró komisszárral. Tőle tudtam meg, hogy Pakrac felszabadítása a cél. A nagyszabású hadművelet reánk eső része Prekopakra bevétele volt. Ez a falu voltaképpen Pakrac külvárosa; felette húzódik a hegy irányában. Innen védi a megerősített várost, méghozzá kedvező fekvése révén hathatósan. Elzárja az utat a völgykatlanban levő Pakrac felé, ahonnan egy út többek között a gyógyfürdőjéről ismert Lipikre vezet.

A politikai biztos kitűnően ismeri a vidéket. Azt is tudja, hogy Prekopakra főterén egy veszedelmes fedezék van, amellyel ugyancsak meg fog gyűlni a bajunk. Partizánkarrierje folyamán ezúttal harmadszor támad Pakracra. Az előbbi két kísérlet nem járt sikerrel. 1942-ben és 1943-ban próbálkoztak vele, amikor még nem a Petőfi-zászlóaljban harcolt. Most azonban bízik benne, hogy kifüstöljük az ellenséget. Annak ellenére, hogy a várost valóságos erődítménnyé változtatták. Egy egész domobran ezred védi, továbbá német és usztasa egységek. Ágyúik és nehéz aknavetőik is vannak.

A mi erőnk egy hadosztálynyi, Veljko Kovačević vezérezredes vezetésével. Ez három brigád, közöttük az ifjúsági, a Jože Vlahović és a Petőfi-zászlóalj. Azonkívül egy meglepetést is tartogattunk az ellenség számára. Tankjaink is voltak, amiről aligha tudhatott. Hiszen még mi is alig tudtuk felérni ésszel a csodát. Daruvár közelében, Doljani falunál álltunk lesben a minap, amikor is a város felől két tank tűnt fel. Az egyikén pedig fehér zászló lengett. Szépen megadták magukat,

és hozzánk csatlakoztak. A XVI. brigád parancsnokságára irányítottuk őket, amely Siračon székelt. És most itt dübörögnek mögöttünk, a harcosok legnagyobb örömére.

Ez volt az első eset, hogy Szlavóniában tankokat vetettek harcba a partizánok. Aminthogy a helyzet általában egyre kedvezőbbnek mutatkozott számunkra. Tömegesen jöttek most már a domobranok a Népfelszabadító Hadseregbe, teljes felszereléssel leginkább. Sokakat eddig is csak az usztasa erőszak tartott vissza a szökéstől. Most azonban elérkezettnek látták az időt, s elszánták magukat. Szemlátomást gyarapodtak is a partizánegységek szerte Horvátországban. A mi kis zászlóaljunk is jócskán megnőtt. Augusztus 15-én ünnepelte fennállásának évfordulóját. Dijakovacon emlékeztünk meg az első napokról egy szép rendezvény keretében. Kis Ferenc és én tartottunk beszédet, és jelen voltak a brigádból Tencer Alojz parancsnok és Todor Milojević helyettes politikai biztos. Hiába, múlik az idő. Még a háborúban is. És ami a fő, nekünk dolgozik.

Így fogyott az út alattunk az estelendő tájban észrevétlen. Aki sokat gyalogolt sűrű katonasorokban, az tudja, hogy úgy tűnik, mintha nem is egyenként menne ilyenkor az ember. Csak ritmikusan billeg egy helyben a többivel, hogy végül egyszerre mégis megérkezzen a rendeltetési helyre, felocsúdva mintegy a kollektív révületből. És az intim beszélgetés is ehhez a szertartáshoz tartozik. A politikai biztos történetesen saját életéről mesélt.

Viroviticán született 1921-ben. Szegény vasutascsalád sarja. Apja mozdonyvezető. Három gyermeket kellett eltartania. Ő, Iván volt a legidősebb, és borbélyinasnak adták. Ahogy mondja, nem szívesen ment. Semmi kedve nem volt hozzá, hogy egy életen át borostás arcokat szappanozzon. A szülők azonban hajthatatlanok voltak. Jó, becsületes szakma az — győzőgették a szülei, s végül is beadta a derekát. Egyrészt, mert nem is válogathatott sokat a mesterségek között, no meg nehezebb munkára valóban nem volt alkalmas. Még katonának sem kellesz majd — mondogatta az apa a vékonydongájú legénykének.

Nem tudom, megtudta-e valaha is az apa, hogy bizony katona lett a fiúból, mégpedig hős harcos. Voltaképpen már Zágrábban, fiatal segéd korában az volt. Illegális pártmunkás a lehető legnehezebb körülmények között. Később értesültem Mihajlo Vučković elvtárstól, aki a partizánemlékérmet viseli, hogy 1942 elején Mira Sulhof révén — Skrlceva utca 31 — ő tartott kapcsolatot vele. Iván nem sokkal előbb szabadult az usztasa börtönből. 1942. március 7-én Kis Ivánt négy másik elvtárral együtt Vučković a moszlavinai századba vezeti Sti-

pinbe. Így lett belőle partizán. Két öccse szintén a Népfelszabadító Hadseregben harcolt, és mindkettő elesett.

— Mondd — kérdem tőle —, honnan ragadt rád a Figaró becenév?

Nevetett.

— Magam sem tudom. Azon vettem észre magam, hogy így hívnak a bajtársak. Azt állították, hogy kiköpött figaró vagyok. Vidám, élcelődő, ha kell tetterre kész. És a képem is olyan, amilyennek a színpadon látták a furfangos borbélyt. Később magam is hozzászóktam, és ez lett végül is a partizánfedőnevem.

Kezdetől fogva szerettem ezt a fiút. Szigorú tudott lenni, ugyanakkor olyan megértő is, mint kevesen. Bátorságával, érdemeivel sohasem kérkedett. Szívesebben dicsérte a környezetét. Faggatnám még most is, de Racsek Ivánra tereli máris a beszélgetést. Arra a keménykötésű legényre, aki a feleségén kívül két gyereket hagyott maga után Mala Barna faluban, hogy az alakuló zászlóaljba siessen. Paraszt létére elejétől kezdve tisztában volt a népfelszabadító harc céljaival. Az volt a szavajárása, hogy egy valamirevaló partizán három némettel vagy usztasával felér. Es hogy nem is harcos az még, akinek nincs legalább három rovátkája a puskán, jelezve a másvilágra küldött ellenséges katonák számát. Mintegy kezdetnek csak, persze. Századparancsnokként esett el később Slavonska Požegánál, anélkül, hogy eldicsekedhetne volna, hány banditát tett ártalmatlanná összesen.

Aztán a géppuskásokat vettük sorba, hogy megrövidítsük magunknak az utat Pakracig. Válogatott legény volt valamennyi, különben rájuk sem bízzák a drága fegyvert. Egyikük még az álcázásra fordítandó időt is sokallta olykor, mert mielőbb tüzelni szeretett volna. Csak a halott német nem lő már a partizánra — mondogatta. Az a legfontosabb — oktatta beosztottjait, hogy tudd, hol az ellenség, anélkül azonban, hogy te felfednéd hollétedet. Lajcsónak becézték, a becsületes neve egyébként Dolezsál Lajos volt. Humljaneről jött a zászlóaljba, nem sokkal az egység megalakulása után. Aligha töltötte még be a huszadik életévét.

Majd Brankóra fordult a szó, aki szintén nem lehetett idősebb nála, hiszen még a gimnáziumot sem végezte el. Édesanyja nem akarta elengedni hazulról, óva intve, hogy nagyon vigyázzon magára. Két ízben jártam a szüleinél, egyszer a gyerekekkel, masszor nélküle, és dehogyis mertem közölni velük, hogy a legvakmerőbb partizánok egyike a szemük fénye. Hamarosan az egyik század politikai biztosa lett, majd a zászlóalj SKOJ-vezetője. Pedig még puska sem jutott neki eleinte, és egészségügyinek osztották be. Suha Katalena környékén garázdálkodó

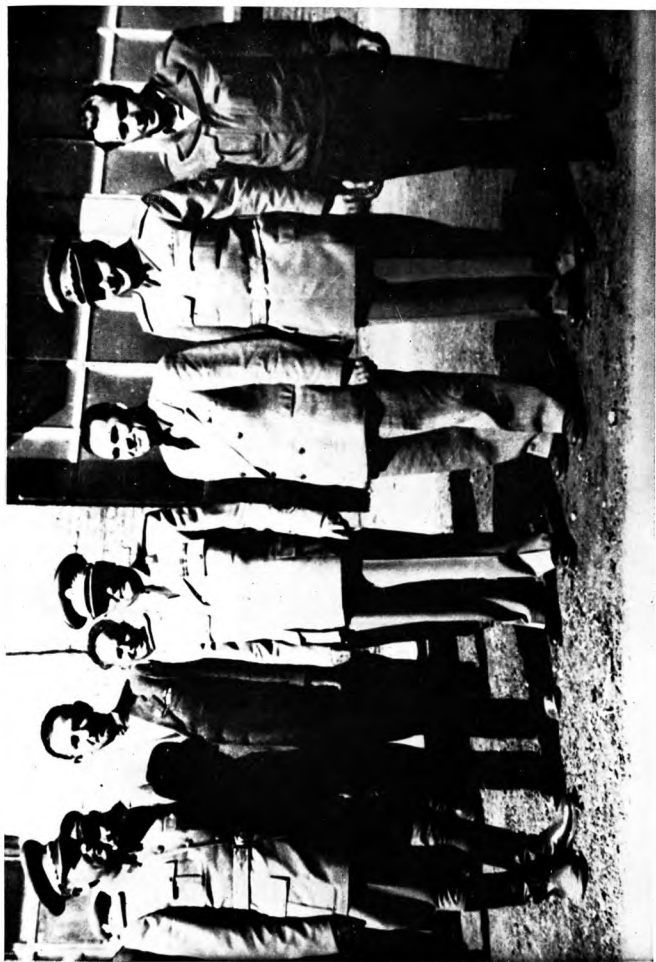
32. A megrongálódott bolmáni templom

34. A Petőfi-brigád parancsnoksága
a harcosok csoportjával. Jobbról:
Jontovics Rudolf

33. Kis Ferenc temetése Lőcsön. JONTOVICS RUDOLF, a brigád politikai biztosa mondja búcsúbeszédét

usztasákra bukkantunk akkoriban. Menekültek is előlünk hanyatt-homlok. Egyikük éppen ráfutott Brankóra. Az meg fegyver híján a hordágyrúddal vágta fejbe. A jelek szerint erősebben a kelleténél. Jómaga is megijedt, és a katonát is sajnálta. Nem akarta ő agyonütni. A dolog azonban már nem lehetett változtatni, azonkívül jó felszerelése is volt a halottnak. Kissé sápadtan, de állig felfegyverkezve tért vissza az egységbe. Bolmánál sebesült meg súlyosan. Fél lábbal tért vissza szülőfalujába, a Dráva menti Budakovacra.

S miután nincs már messze a cél, fejezzük be ezt a gondolatbeli seregszmlét a zászlóalj-parancsnokság többi tisztjével.

Mint már említettem, Kis Ferenc volt a parancsnok, és a mellettem gyalogló Kis Iván-Figaro a politikai biztos. Szabo Imbro a zászlóalj párttitkári tisztségét töltötte be, és ő volt a komisszar helyettese is. Lukácsfalváról való volt, 25 éves. Nem nagyon szívelték egymást a zászlóaljparancsnokkal. A parancsnok helyettese Szobocsan Mijo. A hírszerző tiszt Sípos István.

Az első század parancsnokát Kis Jánosnak hívták, és magunk között kis Kisnek szólítottuk. Alacsony növésű volt, Grubisno Polje-i parasztcsalád gyermeke. Bolmánál esett el a Petöfi-brigád egyik zászlóaljának parancsnokaként. A századkomisszar Vencel Branko volt Budakovacról.

A második század parancsnokát már szintén ismerjük: Racsek Iván. Az egység politikai biztosa Balázs József, Govedje Polje-i munkás. 35 éves lehetett, két gyermek apja. A harmadik század parancsnoka Fusz Károly, akit Picóknak becéztünk. Parasztyerek, családós, 26 éves. A század politikai biztosa, ha jól emlékszem, Nagy Dénes volt.

Igy, ebben az összetételben gyűltek össze még egy haditanácskozásra Pakrac közelébe érve az erdőben. Ellenőrizték, hogy megértette-e mindenki a parancsot. El kellett ismételni a kapott feladatot. A parancsnok felhívta még a figyelmet az eshetőségekre. Egyes részleteket külön is megtárgyaltak. Majd a tisztek visszatértek a századokhoz, hogy a harcosoknak magyarázzák meg a teendőket. Felkészültek az egészségügyiek is. Kijelölték a kötőzőhelyeket, és szállítóeszközökről gondoskodtak a sebesültek számára.

Végül is mindenki tudta, hol, mikor mit kell csinálnia, és hogy ki melyik egységgel tart. Kis Ferenc irányította a támadást. Ezenkívül ő gondoskodott az aknavetőtűzről is. Figaro és én az első századdal indultunk a faluba. A parancs különben így hangzott: gyors előrenyomulás, rajtaütésszerű támadás a központ irányában. Megsemmisíteni az ellenséget, elfoglalni a fedezéket. Ha kell, rohammal.

Az erdőből a faluba vezető út mentén jobb kéz felől százvalahány

méternyire nem voltak házak. Csak baloldalt húzódhattunk meg az épületek mellett. Ennek ellenére mindkét oldalról közelítettünk, nehogy később kelljen átmenni az úttesten, amelyet a fedezék uralt. A házak mentén nem is ütközött nehézségekbe az előnyomulás. A másik oldalon azonban résen kellett lenni. Csak egy árokfélében lapulhattunk meg. No meg a krumplibokrok, a még talpon álló foghíjas kukorica és babszáraz rejtettek el bennünket úgy-ahogy a fedezék előtt.

Itt kúszott az egyik tized a géppuskákkal és két kisegítőjével. Csaknem az erődítményig jutottak észrevétlen. Hevenyészve beásták magukat a földbe.

A másik két század a zászlóaljparancsnok és a komisszár helyettesével oldalvást próbálta megközelíteni a fedezéket.

Délután hat óra tájban indultunk. Világos nappal volt még. A lakosságnak se híre, se hamva. Prekopakra teljesen kihalt. Vihar előtti csend. A szobák mélyén s a pincékben lapul a nép.

Fekszünk a földön, és várjuk a jelt. A komisszár, én és még két-három harcos az egyik ház udvarán heverünk a veteményesben. Nem szedték még fel a burgonyát, a hagymát és a salátát. Az alattunk levő város is ide látszik. Pakrac. Minden idegszálunk megfeszül. Akárhanyadik csata ez már, a belső izgalom ugyanaz, mint az első alkalomkor.

A politikai biztos töri meg a hallgatást. Ságva kérdi, talán hogy felengedjünk kissé, mit gondolunk, sikerül-e elfoglalni a várost? Majd az örök katonatéma kerül a terítékre. Embert kell ölni megint. Amit senki sem tesz szívesen. És meg kell ezért nyugtatni a lelkiismeretet. A háborúban a gyilkolás amolyan kényszerféle. Végző fokon az élet-ösztön is rávisz. Az egyik félnek pusztulnia kell. A legjobb azonban, ha belelovalja magát az ember. Feldühödik, megállapítva, hogy ki az oka voltaképp ennek az esztelen vérengzésnek. Persze, hogy az ellenség. Aki ránk tört, pusztít, kegyetlenkedik...

Ebben a pillanatban ágyú dördül.

A várakozásnak vége. A dilemmának szintén.

Pakracot lövik lentről a testvéralakulatok.

A támadás megkezdődött.

Indulhatunk mi is.

Elsőnek az aknavetőők szólalnak meg. Az ellenséges állásokra hullik a robbanó lövedék. A következő teendő: a drótakadályokon kell rést vágni. Néhány harcos előszedi a partizánharisnyát. Batyuba göngyölt robbanóanyag ez. De kelepel már a gépfegyver is, puskatűzzel vegyest.

A fedezék körül füstöl, porzik a föld. Kúszunk előre. Felhangzik a hurrá kiáltás. Előre partizánok! Itt van már az erődítmény előttünk, és mégis milyen messze!

Az első roham nem sikerült. Eszeveszetten tüzel az ellenség a lőrésekből minden irányban. Tapasztalatból tudjuk, nem is nagyon céloz ilyenkor. Anélkül, hogy kilesne a nyíláson, rémülten nyomja csak a ravaszt. Ez azonban a jelen esetben nem sokat változtat a lényegen. Az erődítmény körül csupasz a talaj, és átjutni itt a golyófüggönyön szinte lehetetlen.

Visszahúzódnak a mieink, a legcsekélyebb kiemelkedést is fedezéknek használva. Az út mentén és az udvarokban lapulnak. A fejüket sem emelhetik fel, oly vesztettül lődöz az ellenség. Még azok jártak aránylag a legjobban, akik egészen közel, az erőd aljáig jutottak. Őket itt képtelenek eltalálni a védők a lőrésekből.

Mindent összevetve, a helyzetünk tarthatatlan. A harcosok jó része kellő fedezék híján életveszélyben forog. Se előre, se hátra nem mozdulhatnak. És a tetejébe még a saját aknáinktól sem maradhatunk békén. Az erődítmény köré hullik az is, éppen oda, ahol mi tartózkodunk.

Valamit tenni kell.

Mindenekelőtt az aknavetőtüzet korrigálni. Figaró komisszár méréseket eszközöl. A gránátoknak vagy pontosan az erődön, vagy a mögött, az ellenséges árokokban kell robbanniuk. És a futár rohan is már a zászlóalj-parancsnokságra az adatokat tartalmazó cédulával.

Engem is hátraparancsol, hogy keressem meg Varga Mariskát, az egészségügyi különítmény vezetőjét. Nézzek a körműkre, hogy legalább a sebesültek legyenek mielőbb biztonságban. Később kezdtem gyanakodni csak, hogy mire is volt jó ez az én küldetésem. Talán, hogy engem is megkíméljen a közelharctól, azonkívül, hogy megtudja, hányan estek el eddig közülünk. Mariskát ugyanis nem kellett sürgetni. Ez a tömzsi, pirospozsgás, mindig mosolygó szemű lány értette a dolgot. És annyira beleélte magát a mentésbe, hogy talán arról is megfeledkezett, hol is van tulajdonképpen. Vagy úgy hitte, úgy akarta hinni, hogy őt nem érheti baj, hiszen másokon segít, nemegyszer tekintet nélkül arra, hogy bajtárs-e vagy ellenség a segélykérő. Villámgyorsan ott termett a sebesült mellett, és már cipelte is magával. Nem győztük csodálni, hogy eközben a haja szála sem görbült meg. Csak az izzadság patakozott róla az erőlködéstől. Rövid utasításokat osztogatott társainak és rohant vissza a süvítő lövedékek közé. Bátrak voltak a többiek is; ez a tulajdonság velejárója ennek a beosztásnak. Buzsáki Mariska, Vóti Teréz, Vujnovac Reza és mások. Varga Mariska

azonban szinte önkívületben végezte a dolgát. Mint minden háborús katonának, neki is volt egy kedvenc szótalizmánja: az esik el legelőbb, aki fél. A rettegéstől nem ér rá vigyázni magára az ember. Ami persze, mint általában ezek az önámító szólások, csak féligazság volt. Hiszen hány bátor partizánt vesztettünk el mi is a háború folyamán!

Nem volt nekem itt semmi dolgom, és visszatértem Figaróékhoz. A változás szemmel látható volt. Aknáink a célban robbantak. A füsttől olykor az erődítmény sem látható. Ezenkívül a második és a harmadik század oldalról ostromolja az ellenséges tüzérszket. Recseg-ro-pog körülötte még a levegő is. Lángol a föld mindenünnen. Minek folytán képtelenek most már ránk összpontosítani a tüzet a gépfegyvereseik. Azt sem tudják, melyik oldalról fenyegeti őket nagyobb veszély. Patkó alakban vettük körül az erődítményt. Csak hátulról nem kellett védekezniük. Ahová egy árok vezetett ki az építményből.

A ház nélküli oldalon levő gépfegyverünk is felszabadult némileg a nyomás alól, és közelebb férközve tüzelt egyenesen a lőrésbe. Következett a második roham. És ezt már nem bírták idegekkel a bent levők. A bunker mögötti árokba ugrálva menekültek, ahogy csak a lábuk vitte őket. A falu túlsó részén levő házakba vették be magukat.

Az erődítményt elfoglaltuk.

A faluért folyó csata sorsa eldőlt.

A politikai biztossal beléptünk az elcsendesült tákolmányba. Mindent visszahagyott a legénysége. Egy nehéz gépfegyver, két golyószóró, lösszer ládászámra és más egyéb felszerelés. A harcosok kipróbálják a zsákmányolt fegyvereket. Nagyszerűen működnek. Nem maradt az ellenségnek ideje, hogy hasznavehetetlenné tegye őket.

Egyikük a vállára emeli a szerzeményt.

— Ezt a géppuskát már ugyan oda nem adom senkinek — mondja.

Figaró felkapja a fejét, most már tudja, honnan a hiányérzete, és nagyot kiált:

— Hol a Lajcsó? Mi van azzal a géppuskással? Eredj, hívd rögtön a Mariskát, és tudd meg, hogy mi történt vele.

Mariska jelenti, hogy a géppuskás súlyosan megsebesült, és a kötőzőhelyen van.

A komisszár elsápad. És talán hogy elhessegesse magától a baljós gondolatokat, az erődítményt vizsgálgatja. Fából készült az épület, durván ácsolták össze, de jól állta a sarat. A három vagy négy négyzetméternyi helyiség másfél méter magas lehetett belülről, a kivezető árok szélessége fél méter, mélysége 70 cm. Egy magaslaton állt, félig a földbe ásva. A fal gerendázatát kívülről szintén félméternyi vastagságú föld fedi. A legnagyobb lőrés abba az irányba tátong, amerről

mi támadtunk. Az erdő felé. Természetesen. A német, usztasa és általában az ellenség szinte babonásan félt az erdőtől. Nem is tértek le szívesen a főbb útvonalokról. A vasút mentén is rendszerint kivágták a fákat, hogy tisztább legyen számukra a levegő.

Aztán megszólal, még mindig a lesújtó hír hatása alatt:

— Ha élve maradunk, le kell írunk ezt a csatát. Hadd tudja meg ország-világ, hogyan harcoltak a magyarok a Petőfi-zászlóaljban.

Mindketten túléljük a háborút. Figaró a hadseregben szolgált továbbra is, és alezredesi rangig vitte. Barátok maradtunk azután is, gyakran találkoztunk, és számtalanszor szóba jött a megírandó könyv. Végül mégis rám maradt a munka. Kis Iván-Figaró 1961-ben szívészélhűdés következtében meghalt.

És most már azt is tudják, hogy ki ennek a krónikának az értelmi szerzője, és hogy miért ilyen részletes benne a pakraci ütközet leírása.

Mondanom sem kell talán, hogy nem sokkal később ismét hátra kellett mennem állítólag ellenőrizni, hogy rendben tovaszállítják-e a sebesülteket. Tudtam, semmi ok, hogy kételkedjünk az egészségügyiek rátermettségében vagy odaadásában. A géppuskás Lajcsó állapota érdekelte a politikai biztost.

— Ha már arra jársz — tette hozzá Figaró —, szólj be Kisnek, hogy jöjjenek közelebb a parancsnoksággal és az aknavetőkkal.

Éjszaka lett, mire visszajövet a komisszár keresésére indultam.

A harc a falu belsejében folyt. Odalent a mélyben Pakrac hűződött meg a sötétben, a Psunj és a Papuk nyúlványai között. Látni semmit sem lehetett, hallani azonban annál többet. Dörögtek az ágyúk, csatogott a géppuska, akna robbant. A hegyek visszhangozták és megsokszorozták a rettentő zajt. A tankok csörgése is kivehető volt. Vörös, zöld és fehér rakéták villantak fel időnként. Az utcákon dülhet a csata. És minden szörnyűség az emberekre zúdul. Katonaság, lakosság egyaránt pusztul odalent. Az élet most egy fabatkát sem ér. És mire megvirrad, hiába keresi anya a fiát, feleség a férjét, bajtárs a bajtársát.

Viszem a hírt a veszteségekről; nem csoda, hogy keserű a szám íze. Elesett a grbavaci Farkas Gyurika és az első század parancsnokhelyetese, akinek a neve nem jut az eszembe. És igen, Lajcsó is, a géppuskás. Ott talált rá Mariska az erődítmény alatt. Alig tudta lefejezni ujjait a fegyverről, amelytől most vált meg először. Nem talált fedezéket magának, és fedőtűz nélkül mégsem akarta hagyni a rohamozó bajtársakat. Fejsebe halálos volt. Nem sokkal a menekülésük előtt találhatták el a gazok.

Jelentem a politikai biztosnak, hogy a szanitécekkel nincs baj. A költözés és a szállítás fennakadás nélkül folyik. Mindenki a helyén van, és odaadón dolgozik. Tizenöten sebesültek meg, ki könnyebben, ki nehezebben...

A végére hagytam a legfontosabbat, noha tudom, azzal kellett volna kezdenem.

A komisszár le nem veszi rólam a szemét. Semmit sem kérdez. Nem mer, vagy már leolvasta az arcomról a valót.

— Lajcsó is halálos sebet kapott — nyögöm ki nagy nehezen.

Nem szól most sem. Csöndben elfordul csak, és faképnél hagy.

Lehet, hogy a harcosokhoz siet. Elveszi egyiktől a golyószórót, és eszelősen kutatni kezd ő is a házakban rejtőzködő ellenség után. A falu végét tisztogatja már az egység. Csak domobranokat ejtenek fogásba. Az usztasák és a németek meg sem adják magukat. Halomban hevernek a hullák az utcán. Nincs az a hatalom, amely most megfékezhetné ezeket a különben lágy szívű fiúkat. A bosszú ujjá van a ravaszon, és nincs kegyelem. A felégetett falvakért, a lerombolt otthonokért, az ártatlan lakosság üldöztetéséért fizet most az ellenség. És miért is tagadnánk, az elesett bajtársakért.

Egyik házat a másik után szabadítják fel a harcosok. Mintha csak utcai harcokra képezték volna ki őket. Két-három épületet kerítenek be egyszerre. A domobranok már egyáltalán nem tanúsítanak ellenállást. Csoportosan jönnek elő, feltartott kézzel. Végül nincs már ház és udvar, amelyet át kell kutatni. Legfeljebb ebbe a végtelen sötétségbe lehetne még belelőni.

Prekopakra falvát elfoglaltuk.

Nem kellett nagy szakértelem ahhoz, hogy megállapítsuk: Pakrac még tartja magát. Az ágyúk a városi temető irányából üzengettek felénk. De még az utcákon is puskáznak. Noha az ütközet kimenetele már ott is aligha lehet kétség. A szétvert, bekerített ellenség a lehetlennel próbálkozik. Inkább csak hogy a bőrét mentse.

Lemegyünk segíteni a bajtársaknak.

Nagyobb tanácskozáásra ezúttal nincs szükség. Percek alatt dönt a politikai biztos. A városba vezető úton induljon a harmadik század. Az, amelyiknek Fújsz Károly a parancsnoka. A helyszínre érve a saját belátása szerint cselekszik. Ahogyan az előadódó helyzet megkívánja. Kis Ferenc parancsnok és Szobocsán, a helyettese is velük megy. A másik két század Figaró komisszárral a faluban marad. Engem is a városba készülő egységbe osztottak be.

Tizenegy óra lehetett, vagy talán éjfél is. A század a vasútállomás

felé tart a sötétben. Nesztelenül ereszkedünk lefelé libasorban, kellő távolságra egymástól.

Áthaladunk a síneken, és itt a város bejáratánál van máris a pályaudvar. Sehol egy lélek. A szerelvények üresen tátonganak. A mozdonyokban kialudt a tűz. Ki tudja, hol várja a jobb napokat a személyzet.

Balra fordulunk. Az első házak. Ez már Pakrac. Jobb kéz felől a Lipikre vezető út. Ez a fürdőhely is felszabadult az éjszaka folyamán. Az állomás környékén különben nyoma sincs a harcoknak. A várost erről az oldalról Prekopakra védte.

A központ felől hallatszik most a lövöldözés. Kis három részre osztja a századot. Minden szakasz más-más irányt vesz. Feladatuk: felkutatni a rejtőzködő ellenséget és kapcsolatot teremteni a testvéralakulatokkal.

Kis, Fujsz, Szobocsán, Bánya József zászlóaljfutár és én az egyik szakasszal a főutca felé igyekszünk. A központon át csörgedező Pakra folyócska csobog csak az éjszakában. Egyébként kísértetiesen kihalt minden.

Olykor egy-egy akna robban a csöndben, vagy géppisztolysorozat jelzi, hogy élőlények is vannak még ebben az elátkozott városban, ha nem is látni őket. A golyók ilyenkor a fejünk felett füttyögnek. A háború legkellemetlenebb zenéje ez. Ugyanakkor meg is nyugtat kissé. Csak annak a lövedéknek a süvöltését hallja ugyanis a katona, amelyik nem találta el. Azonkívül úgy tűnt, céltalanul is durrogtat már az ellenség, ijesztésnek inkább, hogy visszavonulhasson.

Megyünk tovább. Nem lehet már messze a központ. A sarkokon visszahagyunk egy-egy őrszemet. Ő tartja a kapcsolatot az elől-hátul levő többivel. Ennél az útkereszteződésnél azonban elidőzünk kissé.

Egy emeletes középület emelkedik a magasba. Körülszimatoljuk minden oldalról. Kis a helyettesét, a századparancsnokot és még néhány harcost bíz meg a felderítéssel. Utasítja őket, hogy a szomszédos ház udvarából hatoljanak be, hátha aláaknázták a bejáratot.

Állunk a sötétben, és várunk. Kisvártatva kijön az egyik harcos, és jelenti, hogy az egyik helyiségben katonai felszerelést, telefonokat és egyebet találtak. Kis parancsnoknak ördöge volt. Mintha csak megérezte volna, hogy érdemes lesz körülnézni a házban.

Szobocsán, Fujsz és kísérőik előbb a pincébe mentek, és ott akadtak rá a szétdobált fegyverre, lőszerre, sátorlapokra és lőszerszármra. És hallják ám, hogy a felettük levő helyiségben motoszkál valaki. És csakugyan, a földszinti folyosóról nyíló első szobában féltucatnyi ijedt domobránt világít meg a kézilámpa fénye.

Arra a kérdésre, hogy hol vannak a feletteseik, felfelé mutogatnak.

Az egyiket Szobocsánék magukkal viszik, hogy elvezesse őket a tisztekhez. A többi lent marad egy partizánőr társaságában.

Irány az első emelet. Az egyik szobából halk beszéd hallatszik.

Szobocsán elkiáltja magát:

— Nyisd ki az ajtót, és add meg magad!

A válasz helyett csend lesz. Az ajtó csukva marad.

Szobocsán lenyomja a kilincset, és belép. Utána a többiek. A zseblámpa fénye villan. És van mit látni.

Két domobrán tiszt áll egymás mellett. Az idősebb gallérján három csillag. A fiatalabbén kettő.

Szobocsánnak és Fujsznak a torkában ver a szíve. Öreg harcos mind a kettő. És nem is először ejtettek foglyul ellenséges katonát. Kevés partizánnak sikerült azonban ilyen nagy vadakat elejteni. Megléptek azok mindig idejekorán. Sorsára hagyva persze a legénységet. Most azonban kelepcébe kerültek.

Matkovićnak hívták a rangosabbat. Ő volt a pakraci védőseregek parancsnoka. A másik a tüzéséget irányította, és Sal névre hallgatott. Ebből a szobából adták ki telefonon az utasításokat az egységeknek. És várták talán az erősítést Daruvárról, Banova Jarugáról vagy Gradiškáról — mindhiába. A városba vezető utakat megszállva tartotta a Népfelszabadító Hadsereg.

A zseblámpa sugara a gondosan kivasalt egyenruhákon pásztáz. Egy ideig a rendfokozaton nyugszik, majd feljebb, az arcokon állapodik meg.

Elegáns vigyázzban áll mindkét törzstiszt. Jóllehet most nem Pavelić főhadiszállásán vannak raporton, jelentve, hogy ennyi és ennyi partizánt semmisítettek meg.

A két úriember ezúttal egy alacsonyabb rendfokozatú katona előtt üti össze a bokáját. Majd válaszol készségesen a feltett kérdésekre. Előbb a magasabb rangú, aztán a másik. Úgy, ahogyan azt előírja a szolgálati szabályzat.

Kis Ferenc kapitány, a „Petőfi Sándor” zászlóalj parancsnoka tartja a furcsa kihallgatást. Még hozzá a nyílt utcán és közkatonák jelenlétében.

A szemét nem látom. Hangja nyugodt. Legalábbis annak tűnik. Egészen addig, amíg el nem dördül a géppisztolya.

Ő sem tudott uralkodni magán ezen az éjszakán.

Amelynek a légkörét, hiába is magyarázkodnék, csak az értheti meg úgyis, aki úgy hitte ott akkor, hogy sohasem lesz reggel.

Csak egy német egység tartotta még magát nem messze tőlünk. Szagatott puskatűz jelezte a küzdelem helyét. A XVIII. brigád egyik százada bajlódott vele. Hajnaltájt aztán itt is elcsendesedett a harc. Pakrac megszűnt ellenséges támaszpont lenni. És a háború végéig felszabadított terület is maradt. A zsákmány óriási. Teli raktárak gazdája lett a Népfelszabadító Hadsereg.

Másnap a zászlóalj is felsorakozott. Rá sem lehetett ismerni. Vadozatú egyenruhában és bakancsban feszítettek a harcosok. És felfegyverkezve végre tisztességesen. Öt géppuskát, 12 golyószórót, 30 géppisztolyt és 40 revolvért szedtünk el attól a százvalahány domobrától, akiket Prekopakrán elfogtunk.

Kétségtelenül a legnagyobb katonai győzelem volt ez a zászlóalj fennállása óta. A Szlavóniai Népfelszabadító Front 1944. szeptember 18-i közleményében többek között ez állt:

„A VI. hadtest egységei tizenkét órai harc után elfoglalták a pakraci és lipiki ellenséges támaszpontokat. 300 ellenséges katona pusztult el, közöttük Matkovics ezredes, a helyőrség parancsnoka. 700 ellenséges katona esett fogságba, illetőleg adta meg magát.

A bőséges zsákmány egyebek között 17 ágyúból, 2 vagon lőszerből, több száz puskából és sok-sok ruházatból és lábbeliből áll.

Lipiknél egy 4 ágyús domobrán üteg is átállt hozzánk.

A pakraci és lipiki harcokban különösképpen kitűnt a 40. ezred parancsnoksága Veljko Kovačevićyal az élén, az utászok rohamosztaga, az ifjúsági brigád, a XVIII. brigád és a magyar »Petőfi Sándor« zászlóalj rohamgyalogsága.

Hathatósan bizonyult a tankosztag is, amely Daruvárnál csatlakozott hozzánk.”

És ha csak néhány napra következik is be a tűzszünet, a katona igénye máris roppant méreteket ölt. Nemcsak magával törődik immár, de a szerettei is eszébe jutnak, és menten gondoskodó, szervezkedő családtaggá válik.

Ezekből a napokból is fennmaradt néhány levelem, melyeket a feleségemnek írtam.

Közöltem vele többek között, hogy találkoztam Frányo fiammal. Főhadnagyi rangja van, és politikai biztos a században. Azt meséli róla, hogy jó gyerek. A helyzet a frontokon a jelek szerint sokaknak felnyitotta a szemét. Egyre többen jönnek a partizánokhoz a mi Brodunkból és a környékéről is. Fájnak a lábaim, és alighanem majd át helyeznek...

Írt a lányunk Olaszországból, ahol gyógykezelésen van. Ha man-

kókkal is, de már járkál. És cigarettázik. Az ördög bújt belétek, nőkbe! Valamennyien rászoktok a dohányzásra. De mit tehetek? Hiszen nagykorú lett attól a naptól kezdve, hogy puskát hord. Írtam anyámnak is. Talán megnyugszik majd valamelyest. Azt hitte már bizonyára, hogy valamennyien elpusztultunk...

Ünnepélyesen bevonultunk Slavonska Požegára. Találkoztam a dilji zászlóaljbeli elvtársakkal. Brodi szomszédainkat is meglátogattam. Akik ide menekültek a bombázások elől. Kaszárnyában lakunk, és hidd el, hogy nem vagyunk elragadtatva tőle. Nem partizánnak való a kaszárnya...

A partizánháború hőseit leginkább puskával a kezében, rohamra indulva ábrázolják. Ő az, aki szembenéz a halállal, és hősi halálával is buzdít. Válságos pillanatokban tőle függ a csata kimenetele.

A partizánháborúnak azonban kevésbé attraktív hősei is vannak, akik szoboralaknak ugyan nem megfelelők, és verset se igen írtak róluk, olykor mégis az egész egység sorsa fordul meg rajtuk, és el sem képzelhető nélkülük a győzelem.

A futárokról kell még elmondanom egyet-mást.

Annál is inkább, mert beosztásuk sajátos és ehhez fogható tisztség a második világháborúban sem a horvát, sem a német, sem a magyar hadseregben nem létezett. Egészen mást jelent a küldönc vagy a tisztiszolga elnevezés.

A népfelszabadító mozgalom tudvalevően nem egymástól függetlenül ténykedő háterszági alakulatokból, területi pártszervezetekből és katonai egységekből állt. Szorosan együttműködő, gondosan összehangolt, egyazon stratégiai elképzelések szerint ténykedő és felsőbb testületek által szervezett serege volt ez az ellenállásnak. És mivel a modern híradástechnika nagybárá az ellenség monopóliumát képezte, a kapcsolatot főképp élőszóval és gyalogszerrel kellett fenntartani. Ennélfogva kiterjedt futárszolgálat hálózta be a vidéket, tekintet nélkül arra, hogy szabad terület volt-e vagy sem.

Nem is volt megállásuk e fáradhatatlan vándorharcosoknak, akiknek az imént emlegetett harcoktól eltérően nemcsak bátraknak kellett lenniük. Önmagukra utalva ezenkívül a találékonyságot, a ravaszságot se nélkülözhatték, továbbá a legapróbb részletekre kiterjedő terepismeretet, hogy mindenüvé eljussanak a bizalmas üzenettel.

Így hát a Petőfi-zászlóalj sem lehetett meg megbízható, gyors és talpraesett futárok nélkül. Minden században volt néhány és öten-hatan a parancsnokságon. Emlékszem, Jerzsa Pista volt közülük a leg-

idősebb; 1916-ban született Dežanovacon. Az 1919-es születésű Csorda Vince Humljaneból jött az egységbe. Kakas Feri Starináról került hozzánk, 19 éves fejfel. Fehér Pistáról csak azt tudom, hogy grbavaci volt. Balog Pali meg, azt hiszem, Grdjevacról származott. A már említett tulajdonságokon kívül még egy valamiben hasonlítottak egymásra. Alacsony növésű, pöttöm legény volt valahány.

Csirke Pistának külön bekezdéssel tartozom. Tizennyolc éves fiú volt Govedje Poljeből, és az első futárok egyike a zászlóaljban. Az első között is esett el 1943 szeptemberében, mindössze egy hónappal az egység megalakulása után. Annál a bizonyos sikertelen vasútrobantásnál esett el, amikor az usztasák, kijátszva a biztosítékként hátrahagyott szakasz éberségét, megrohanták a sínekkal bajlódó bajtársakat.

Legközelebről pedig a legfiatalabbat ismertem közülük. Bánya Józsefnek hívták és Veliki Grdjevacon született. 1944 tavaszán vették fel a zászlóaljba. Beállított egy szép napon a Gornya Kovačicán állomásozó parancsnokság irodájába, hogy partizán szeretne lenni. Jött is utána másnap az apja, azzal, hogy ő marad bent majd inkább helyette katonának. Az alig 16 éves Jóska azonban hallani sem akart a cseréről. És meggyőzte végül is a parancsnokokat, hogy jobb, ha az apja megy haza és nem ő, ki gondoskodna különben a három csöppsegről és az anyjukról, és a nyolc hold földet is meg kell művelnie valakinek.

Meg is tetszett a kis asztalosinas a jelenlevőknek annyira, hogy el sem engedték maguk mellől a háború végéig. És nem csalódtak benne. Kis parancsnok olyan feladatokat is rábízott néha, amelyek az egyébként sem könnyű futári teendőknél is nehezebbnek bizonyultak.

Egyszer a Vukojevci közelében lévő hadállásokból visszavonulóban a zászlóaljparancsnok a kéznél lévő Bányát szalasztotta vissza egy aknáért!

A robbanóanyaggal töltött szerkezetet a hírszerzők rakták le az útra, hogy az usztasák Našice felől jövő esetleges támadását feltartóztassák. Amikor aztán továbbindult az egység, kettőt felszedtek közülük, a harmadik azonban valahogyan ottmaradt betemetve.

A mulasztás túlságosan nagy volt ahhoz, semhogy napirendre térhetett volna felette a csapattest parancsnoksága. Mindenekelőtt értékes fegyverről volt szó, amiből mindig hiány mutatkozott a partizánoknál. Azonkívül az elásott akna az úton bárki alatt felrobbanhatott, talán éppen a lakosság életében tesz kárt. Mindenképpen fel kellett tehát szedni és elhozni, legfeljebb csak az lehetett kérdéses, hogy ki

hajtja végre a feladatot, miután a hírszerzőket már messze vitte innen a feladatuk.

Kis parancsnok azonban a jelek szerint ezúttal sem töprengett sokáig a teendők felől. Amint tudomást szerzett a hiányról, már küldte is Bányát az elhagyott aknáért, elmagyarázva neki röviden, hogy az út melyik szakaszán keresse, és hogyan szerelje ki belőle a gyújtószerkezetet. Majd hozzátette még, hogy siessen a zászlóalj után, amely ide és ide megy, magára hagyva a fiút, akinek — mondani sem kell talán — nagy gondoktól főtt a feje.

Először is soha életében nem vált még akna a kezében; azt sem tudta, hogyan ássák el, nemhogy a felszedéséhez értett volna. Másrészt ideje sem lesz nagyon a bíbelődésre, hiszen a visszavonuló partizánokat rendszerint az usztasák követték. Végül esteledett is már erősen: látni sem fog rendesen, ha nem igyekszik.

A biztonság kedvéért az árokban közelítette meg a vélt helyet, majd hason csúszva tapogatta az úttestet ott, ahol fel volt lazulva rajta a kő. Minden mélyedést és domborulatot szemügyre vett, keze már kivért a kapirgálástól, mindhiába. Nyoma sem volt a hátrahagyott aknának. Az előrenyomuló ellenség már egyre közelebből lövöldözött, és sötétedett is rohamosan.

Már-már azt hitte, hogy abba kell hagynia a kutatást, amikor egy sima felületű tárgyat tapintott ki az ujjá. Óvatosan letisztította róla a követ, és megpillantotta végre az aknát. Kiemelte vigyázva, eltávolította róla a gyújtószerkezetet, majd a zászlóalj után eredt. Csak Vučkojevci után lassított, gondolva, hogy az usztasák úgyis csak a falu határáig merészkednek.

Az egységben senki sem csodálkozott, hogy épségben megjött az ördögi szerszámmal. Magától értetődő volt, hogy Bánya minden feladatot megold. Csak a hírszerzők csóválták a fejüket meglepetten, amikor átadták nekik az elhagyott aknát. Velük, a szakértőkkel ugyanis már előfordult, hogy a saját maguk által lerakott aknát sem találták meg később.

Egy másik alkalommal meg egy aknavetőcső veszett el.

Končanícánál kellett észrevétlenül áthaladnia a zászlóaljnak. A falu Daruvár és Grubišno Polje között fekszik. A két erős usztasa támaszpontot harminc kilométeres út kötötte össze, amelyet ritkán hagyott őrizetlen az ellenség. Kiléptünk, hogy még virradat előtt magunk mögött hagyjuk a veszélyes térséget.

A jó hosszú település központjában ágazott el az út. Libasorban bandukoltunk, tisztas távolságra egymástól. Az egység elnyúlva kígyózott a hajnali szürkületben. Az élen levők már kint jártak a mezőse-

gen, a menetoszlop vége még a falu belsejében haladt. Két felmálházott lovat nógattak itt a harcosok. A szétszedett aknavető részeit és más egyebet szállítottunk rajtuk.

A parancsnok hátraüzent a lovászoknak, hogy siessenek, mert utoléri őket az usztasák. Daruvárról indultak a keresésükre. A lövöldözésből ítélve nem lehettek már messze.

A nagy igyekezetben lazulhatott meg a kötés a málhanyergen, és leesett róla az aknavető csöve.

A faluból kiérve gyülekezett a csapattest, és ekkor fedezték fel a hiányt is.

Meghúlt ereikben a vér. Vissza nem mehettek érte, mert az ellenség már beért a faluba. De tovább sem merészkedhettek nélküle; a leg súlyosabb vétségek közé tartozott a fegyver elhagyása. És természetesen a parancsnoknak sem merték jelenteni a dolgot. Végül mégis megüzenték neki, hogy mi történt.

Kis azonnal hátraugratott a lovászokhoz, és kikérdezte őket. Még csak nem is káromkodott, noha most lett volna rá oka. Rájuk parancsolt csupán, hogy iszkoljanak vissza a csőért, és amíg meg nem találják, ne kerüljenek a szeme elé.

Szó nélkül elindult a két katona. Azt azonban már nem tudták, hogy hova is menjenek, mit is csináljanak. Még ha sejtenek is, hogy hol veszett el a cső, akkor sem férközhetnének hozzá a faluban levő ellenségtől.

És ki tudja, mi lesz velük, ha nem siet utánuk egy kis növésű gyermekember. Bánya József futárt küldte segítségükre a parancsnok.

Mivel az utcán nem mutatkozhattak, az udvarokon át közelítették meg az útkereszteződést, feltételezve, hogy itt eshetett le valahol az alkatrész, amikor ügetésre bírták a lovakat.

Mi tagadás, nagy szerencsájuk is volt, de hát erre is szükség van a háborúban. Egy asszonyra akadtak kisvártatva, aki rögtön tudta, hogy mi járatan vannak. Elmesélte, kilesett a függöny mögül, hogy lássa, miféle hadsereg vonul át a falun. Meg is örült a mieinknek, és nem tágitott az ablakból, amíg el nem haladt az utolsó harcos is. Az sem került el a figyelmét, hogy leesett valami a lóról. Mire azonban kiszaladt az utcára, hogy szóljon nekik, befordultak már a sarkon. Fogta hát a csövet, és eldugta a disznóólba. Onnan szedte most elő, és boldog volt, hogy jó szolgálatot tehetett a partizánoknak.

Így tért vissza megint rekordidő alatt egységébe a hiányzó aknavetőcsővel és két újjászületett lovással Bánya József, a futár, aki folyton futkosó társaival egyetemben mégis a háború névtelen közkatónája maradt.

Bár egyszer azt hitte, hogy előléptetik.

Azon a hosszú pakraci éjszakán, a csata után Kis parancsnok a 40. hadosztály politikai biztosához küldte. Jelentést vitt neki és cigarettát a zsákmányból.

Meg is érkezett baj nélkül a hadosztály parancsnokságába, annak rendje és módja szerint jelentkezett, és átadta a küldeményt.

A komisszár azonban egyre csak ráveti tekintetét olvasás közben, majd mintha nem értette volna jól az imént, ismét megkérdi, kicsoda is ő voltaképpen és honnan jön.

Bánya újra kihúzza magát, és mondja bátran, hogy a Petőfi Sándor magyar zászlóalj futára, és Kis Ferenc parancsnok küldi.

— Ezt már hallottam — válaszol a politikai biztos. — De valamiféle rangod is van talán?

— Semmilyen rangom sincs, komisszár elvtárs — feleli Bánya. — Partizánharcos vagyok.

És ekkor futott át az agyán a gondolat, hátha bizony fel akarja terjeszteni előléptetésre a politikai biztos, azért évődik vele.

— Hogyhogy nincs rangod? — folytatja most már komolyabban a komisszár. — Hát azok a csillagok ott a gallérodon?

A fiú elsápad. Tudja most már, hogy mit furcsáll rajta kezdettől fogva a politikai biztos. Egy foglyul ejtett domobran tiszttel cserélt zubbonyt az éjszaka folyamán, és elfelejtette róla leszedni a rangjelzést. A sötétben senki sem vette észre, itt azonban világos van...

Pírulva magyarázkodott a komisszárnak, akiből most már kitört a nevetés, és barátságosan elbocsátotta a legényt. Azzal a megjegyzéssel, hogy akármilyen jól ellátja is a szolgálatát ilyen magas rang azért mégsem dukál neki.

Mondani sem kell talán, hogy csillagok nélkül érkezett vissza Bánya a zászlóaljba. Leszedte őket, ahogy kitette a lábát a hadtestparancsnokságról. Csak a jókedvét hozta magával, s egy icipici csalódás látszott rajta, amint elmesélte, hogyan járt a komisszárral.

De sem akkor, sem később nem léptették elő. Ott kellett folytatnia a háború után, ahol 1943-ban abbahagyta. Eleinte Veliki Grdjevacin volt aktivista, majd Grubišno Poljera költözött a családjával. És itt szerezte meg az asztalosszakt munkás képesítést.

Láttuk, hogy a futárok a háborús világ idegenvezetői is voltak. Szabad területekre kísérték a partizánújoncokat; a budapesti csoport tagjai is az ő segítségükkel jutottak el végül is a zászlóaljba. És ők kalauzolták kisezer veszély közepette az ülésezés színhelyére az ifjúsági szövetség országos kongresszusának résztvevőit is mindenünnen.

Egyszer személyesen is meggyőződhettem róla, hogy az effajta megbízatás sem tartozik a könnyebbek közé.

A pakraci harcok után a požegai völgykatlan felé vitt az utunk. Bučje faluból Kamensko felé menet egy valódi autóval találkoztunk. Igazi kifényezett, mozgó gépkocsi volt. És ami a fő: a mieink, Mate Jerković elvtárs, a VI. hadtest parancsnoka és Ivan Buković-Ćiro, a körzeti pártvezetőség tagja ült benne.

A meglepetés és az öröm igen nagy volt.

Először láttunk autóban partizánokat.

A gépkocsi megállt a menetoszlop előtt. Jerković egy magyar harcost kért. Kis parancsnok engem küldött hozzá. Az autóhoz siettem szolgáltatételre. Jerković egy közeli házra mutatott, azzal, hogy ott várjam be őket, amíg visszajönnek. Éjfél tájban érkeztek meg, beültettek maguk mellé a gépkocsiba, és a hadtestparancsnokságra hajtottak. Ott éjszakáztam a futárok szobájában. Másnap reggel közölték velem, hogy az angol katonai misszió három tagja mellé osztanak be. A Dráva menti Budakovacra kell vezetnem őket. Itt aztán majd átadom őket a csónakos öreg Vencelnek.

Voćinig gyalog mentünk. Innen szekéren folytattuk az utat Čalićig. Ránk eseteledett közben, és a sötétség leple alatt keltünk át az úton és a vasútvonalon, majd Budakovacnak vettük az irányt.

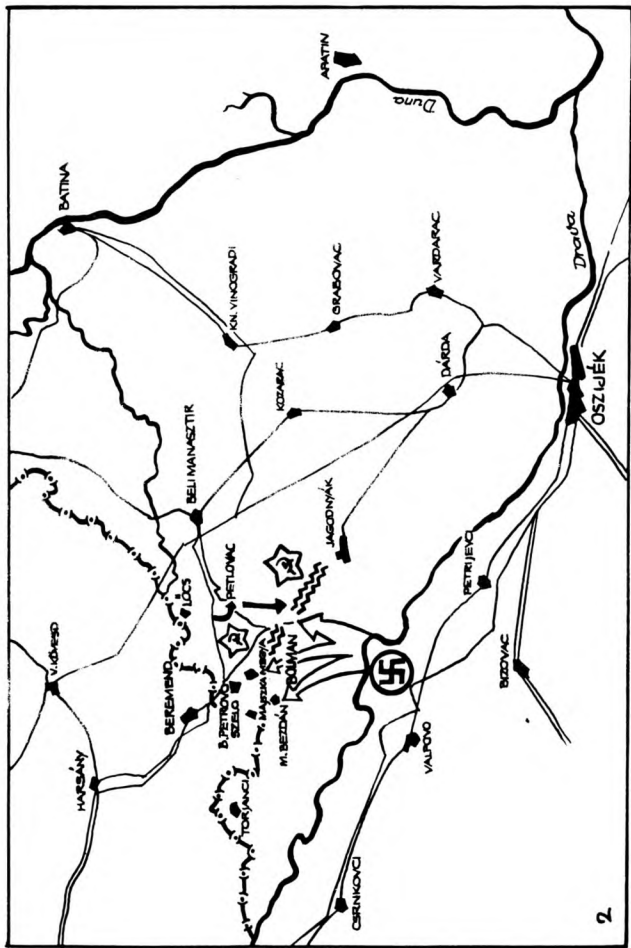
Meg is érkezünk szerencsésen. Itt is bujkálnunk kellett, persze. Két napig rejtőzködtünk a szőlők lombosátorában. Éjszakánként merészkedtem csak el velük a Dráva-partra az öreg Vencelhez. Megbeszélt jelle vártak az angolok a túloldalról. Amint felveszik a kapcsolatot, mehetek vissza.

Nem tudni, ki leste türelmetlenebbül a jeladást: ők-e vagy én. Ha ugyanis nem sikerül netalán átjutniuk a vízen az odaát levő embereikhez, előlről kezdődik a kálváriám. Vezethetem őket vissza, újra végigizgulva az utat, nehogy baj érje őket. Gondolni sem merek rá egyelőre.

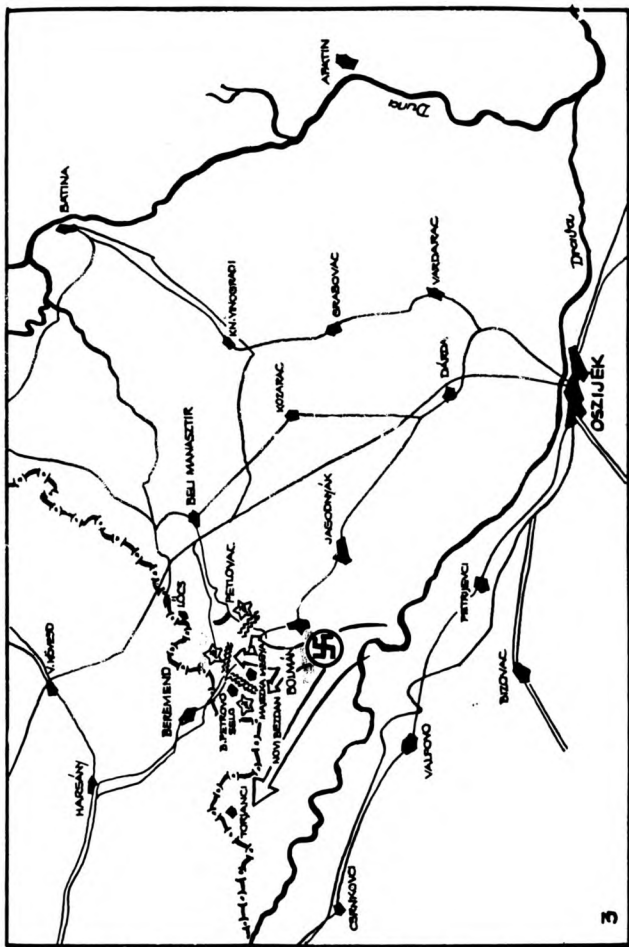
Persze, hogy semmi sem mozdult a magyarországi oldalon, hiába meresztgettük a szemünket, és továbbra is a nyakamon maradtak a vendégek. Ugyanazon az úton mentünk megint, csak most az ellenkező irányba.

Soha talán nagyobb kő nem esett le a szívemről, mint amikor visszaértem velük a hadtestparancsnokságra. Mások épségéért vállalni a felelősséget olyan körülmények közepette, amelyekben sehol senki nincs biztonságban, bizony nem gyerekjáték. Ezek az urak pedig még külföldiek is voltak, és fogadom, magas rangú tisztek is hozzá.

Kérdősködni nem nagyon mertem a rangjuk meg a szándékaik

36. A front állása néhány nappal később. A cikcakékos vonal a brigád első nap elfoglalt állásait jelzi (2)

37. A barok állása március 8-ától 11-éig (3)

felől, és különben is csak az egyikük értett valamelyest magyarul. Angolul beszélgettek egymás között, amiből csak azt értettem, hogy cigarettával kínáltak, valahányszor rágyújtottak. Kellőképpen viszonzva az udvariasságot, rendben elfogadtam az ajándékot. Napokig angol cigarettát szívtak bajtársaim is a zászlóaljban. Talán még irigyelve is tölem ezt az utazást az előkelő vendégekkel...

Volt azonban, hogy helybeli civilek teljesítettek katonai futárszolgálatot, ha úgy adódott a helyzet.

Egy ízben például halászok vitték a zászlóalj üzenetét, méghozzá az ellenségnek.

1944 októberében Bracsnál tanyáztunk a Dráván innen.

Kisebb csatározások után érkeztünk ide. Podravska Slatina felszabadításában segédkeztünk a XVI. és a XVIII. brigádnak, majd Virovitica felé tartva kaptuk a parancsot, hogy Terézmező falvánál vigyázunk a Magyarország felé vezető vasútvonalat.

Szobocsán Míjónak, a zászlóaljparancsnok helyettesének emlékezete szerint az itteni hidat 1941-ben felrobbantották a németek. Csak kocsik járhattak át rajta, miután 1942-ben ismét rendbe hozták, és a szövetséges bombázóknak nem sikerült megsemmisíteniük. Csak a kocsitúrongálódott meg rajta némileg.

Először is — meséli Szobocsán — a hidat őrző ellenséges különítményt kellett ártalmatlanná tennünk. Handó Iván századát jelölték ki a támadásra. Sikerült is észrevétlenül áthaladnia a drótakadályokon, majd rajtaütésszerűen eljutott a híd feljárójáig. A németek közül ketten elestek, a többi átmenekült Barcsra. Egy gépfegyvert, két puskát, egy láda lőszert és néhány kézigranátot zsákmányoltunk. Utászaink azonnal aláaknázták a vaskolosszust, és alkalmatlanná tették a közlekedésre.

Handó százada megszállta a Dráva partját, és itt töltötte az éjszakát. Másnap azonban a magyarországi oldalról éktelen aknavető- és gépfegyvertűzet zúdítottak rá, úgyhogy vissza kellett vonulnia valamelyest. Nagy köd volt éppen, alig lehetett látni a szürkületben, és így történhetett meg, hogy a parttól mintegy hatszáz méterre egy ellenséges csapattestbe botlottak. Az „állj, ki vagy” felszólításra erős lövöldözés volt a válasz. Nyilván az volt a különítmény szándéka, hogy a Drávába szorítsa a mieinket.

A közelben levő második század mentette meg a helyzetet, oldalba támadva az ellenséget. Kombinált német—usztasa—magyar alakulat volt. Kitűnt, hogy a hídtól nem messze keltek át a folyón, hogy meglopják a zászlóaljat. Egyetlenegy sem tért vissza közülük a barcsi

állomáshelyre. Holtan vagy sebesülten valamennyi a csataterén maradt.

Nekünk is voltak sebesülteink, és még további veszteségektől is tartottunk, olyannyira lövöldözött a túloldalról az ellenség. Tenni kellett valamit mielőbb, és nem is váratott magára sokáig a döntés. Ultimátumot küldött a zászlóalj-parancsnokság Barcs polgármesterének, amelyben az állt, hogy ha magyar részről továbbra is támogatják az ellenséget, amelyet Viroviticánál körülzártunk, lövetni fogjuk a várost. És hogy ez nemcsak üres fenyegetőzés, azt abból tudja majd meg a polgármester, hogy másnap, 1944. október 4-én pontban déli tizenkét órakor három gránát robban Barcs központjában. Az okmányt Kis Ferenc parancsnok és Kis Iván politikai biztos írta alá.

Ettől kezdve egészen addig, amíg Virovitica felszabadítása után el nem hagytuk a vidéket, egyetlen katonát sem küldtek ránk többé a túloldalról, és az aknatűz is megszűnt.

A zászlóalj üzenetét két magyar terézmezei halász vitte át Barcsra, azzal, hogy a partizánok küldték személyesen a polgármesternek.

És gyors lábú futárok hozták-vitték a hírt, hogy nem sokkal később a Grubišno Polje-i és a lipiki pihenő után Bijela Stijenánál negyven önműködő fegyverrel felszerelt önkéntessel megsemmisítettünk egy el-lenséges katonával teli teherautót, és hogy a segítségükre siető tankok elől veszteség nélkül visszavonultunk. Majd október végén is kitétek magukért harcosaink, amikor meg a Slavonska požega—našicei úton tar-tóztatták fel a mieink által bekerített našicei helyőrség megerősítésére igyekvő német egységeket, sőt még az egyik tankjukat is megrongálták. És hőiesen taposták a sarat november közepén a parancsokat tovább-bítva a Slavonska Požega elleni ostrom idején, amelyben elesett Racsek Iván, a második század bátor parancsnoka; az elsők között tört be a városba, hogy aztán holtan hozzák ki onnan a bajtársai, saját éle-tüket is kockáztatva. December közepe táján pedig Vukojevcinél tar-tották a kapcsolatot egységeink között, hogy kivédhessük a Našice felől jövő usztasa támadásokat, amelyek alkalmából Szabó Imbró, a zászlóalj politikai biztosának a helyettese is megsebesült; aztán nyugat felől próbáltuk bevenni a várost.

És ebbe a hadállásba hozták végül is a zászlóaljnak a felsőbb pa-rancsnokság nevezetes üzenetét. Podravska Slatina felé kellett indul-nunk azonnal, s csak Mikleušban tudtuk meg, miért kellett otthagyni a našicei csatát.

Itt közölték velünk — ki is jegyezte volna meg, melyik futár állí-tott be a hírral —, hogy újoncokat kapunk. Ezúttal azonban többet

a szokottnál. Egy egész brigádnit, és nem is innen a mi vidékünkéről. A messzi Bácskából jönnek közénk, amely szintén felszabadult időközben.

Napok kérdése és brigádja lesz bizony a magyaroknak is Jugoszlávia Népfelszabadító Hadseregében! Nem volt tehát hiábavaló a sok-sok küszködés.

Határtalan volt az öröm. Noha egyre messzebb maradt el mögöttünk a mi Szlavóniánk, mindazzal együtt, ami kedvessé teszi a szülőföldet.

Az én kapcsolatom is megszakadt szeretteimmel. És ezen most már a legkitartóbb futár sem segíthetett. Azt írtam még csak a feleségemnek, hogy Frányó fiunk ismét megsebesült. Aknatűzbe került, és rádőlt egy fal. Fejsérülést kapott. Nem sokkal később meg Pleternicánál lőtték át a kezét és a bardáját érte golyó. „Hallom — vigasztaltam a feleségem —, hogy hozzátok már megérkezett a szovjet hadsereg, és kezet szoríthattatok a vöröskatonákkal

